

**Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τεχνών και Ανθρωπιστικών Σπουδών.
Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών.**

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΤΕΥΝΑΣΜΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΤΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΛΙΑΚΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2022

**ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗΝ
ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ**

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΤΕΥΝΑΣΜΟΥ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΤΥΠΟ

**Διατριβή η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ
αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Νεότερη και Σύγχρονη
Ιστορία στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις – Πάφου**

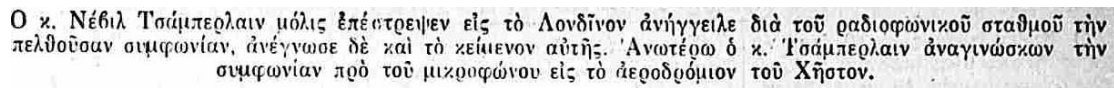
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΛΙΑΚΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΚΑΡΔΑΣΗΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2022

Πνευματικά δικαιώματα Copyright ©Γεώργιος Παλιάκος. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved. Η έγκριση της διατριβής από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Ο κ. Νέβιλ Τσάμπερλαϊν μόλις επέστρεψεν εἰς τὸ Λονδῖνον ἀνήγγειλε διὰ τοῦ ραδιοφώνικου σταθμοῦ τὴν περλιθοῦσαν συμφωνίαν, ἀνέγγωσε δὲ καὶ τὸ κείμενον αὐτῆς. Ἀνωτέρω ὁ κ. Τσάμπερλαϊν ἀναγινώσκων τὴν συμφωνίαν πρὸ τοῦ μικροφώνου εἰς τὸ ἀεροδρόμιον τοῦ Χῆστον.

Πηγή: Ἐθνος 4-10-1938

ΣΕΛΙΔΑ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ

Γεώργιος Παλιάκος, Η πολιτική του κατευνασμού μέσα από τον ελλαδικό τύπο

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διατριβή εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων: Βασίλειος Καρδάσης, Καθηγητής

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Μάριος Ευρυβιάδης, Καθηγητής

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Κατερίνα Παπαζαχαρία, Λέκτορας

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Ο Γεώργιος Παλιάκος, γνωρίζοντας τις συνέπειες της λογοκλοπής, δηλώνω υπεύθυνα ότι η παρούσα εργασία με τίτλο «Η πολιτική του κατευνασμού μέσα από τον ελλαδικό τύπο», αποτελεί προϊόν αυστηρά προσωπικής εργασίας και όλες οι πηγές που έχω χρησιμοποιήσει, έχουν δηλωθεί κατάλληλα στις βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές. Τα σημεία όπου έχω χρησιμοποιήσει ιδέες, κείμενο ή/και πηγές άλλων συγγραφέων, αναφέρονται ευδιάκριτα στο κείμενο με την κατάλληλη παραπομπή και η σχετική αναφορά περιλαμβάνεται στο τμήμα των βιβλιογραφικών αναφορών με πλήρη περιγραφή.

Ο Δηλών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εξετάζει την πολιτική που ασκήθηκε από την Βρετανία και την Γαλλία, κατά την περίοδο του μεσοπολέμου, απέναντι στις μονομερείς ενέργειες της Γερμανίας και της Ιταλίας, οι οποίες στόχευαν στην ανατροπή του υφισταμένου status quo, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί μετά την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης των Βερσαλλιών του 1919.

Χαρακτηριστικό της πολιτικής που ασκήθηκε από τις δυτικές δυνάμεις, ήταν η τάση υποβάθμισης των περιστατικών παραβίασης των εν ισχύ συνθηκών και η αντιμετώπιση τους ως ήσσονος σημασίας θέματα, στο βαθμό που δεν άγγιζαν τα εθνικά τους συμφέροντα. Κατά την εκδήλωση της πολιτικής αυτής χρησιμοποιούνταν από τους βρετανούς και γάλλους πολιτικούς, ως διπλωματικά όπλα, η συνεχή συνδιαλλαγή και η υποχωρητικότητα με στόχο τον κατευνασμό της επιθετικότητας των δύο δικτατόρων και κυρίως του Αδόλφου Χίτλερ.

Το αποτύπωμα αυτής της πολιτικής θα αναζητηθεί στις αναμεταδόσεις των ξένων πρακτορείων όπως αυτές καταγράφονταν στον ελληνικό τύπο. Παράλληλα η ερμηνεία των ίδιων γεγονότων θα πραγματοποιηθεί μέσω της διεθνούς βιβλιογραφίας, από συγγραφείς που έχουν μελετήσει διεξοδικά την συγκεκριμένη πολιτική και τους πρωταγωνιστές της.

Από τον επανεξοπλισμό του γερμανικού κράτους, στην ιταλική εισβολή στην Αιθιοπία και από την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στην αποστρατικοποιημένη ζώνη της Ρηνανίας μέχρι την προσάρτηση της Αυστρίας από την Γερμανία, η εργασία κλείνει με την συμφωνία του Μονάχου που υπογράφηκε τον Σεπτέμβριο του 1938, μεταξύ των δυτικών δυνάμεων και της Γερμανίας. Με την συμφωνία αυτή η Βρετανία και η Γαλλία συνηγορούσαν στην άμεση κατάληψη μέρους της Τσεχοσλοβακίας, η οποία κατοικούνταν από γερμανικό πληθυσμό. Η συμφωνία του Μονάχου θεωρείται από τους ιστορικούς η τελευταία πράξη της πολιτικής του κατευνασμού.

Abstract

This paper examines the policy pursued by Britain and France during the interwar period towards the unilateral actions of Germany and Italy, aimed at overthrowing the existing status quo, as it had been after the signing of the treaty of the Versailles Peace of 1919.

Characteristic of the policy pursued by the Western powers was the tendency to degrade the incidents of violation of the existing treaties and to treat them as minor issues to the extent that they did not touch their national interests. During this policy, British and French politicians used as a diplomatic weapon the constant conciliation and submissiveness, aimed at calming the aggression of the two dictators and especially of Adolf Hitler.

The imprint of this policy will be sought in the rebroadcasts of foreign agencies as they were recorded in the Greek press. At the same time, the interpretation of the same events will be carried out through the international literature, by authors who have studied in detail the specific policy and its protagonists.

From the German state rearmament, the Italian invasion of Ethiopia and the entry of German troops into the Rhineland demilitarized zone, to the annexation of Austria by Germany, the work closes with the Munich Agreement signed in September 1938, between of the Western powers and Germany. With this agreement, Britain and France advocated the immediate occupation of part of Czechoslovakia inhabited by a German population. The Munich Agreement is considered by historians to be the last act of the policy of appeasement.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποτελεί επιστέγασμα των προσπαθειών για την απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην νεότερη και σύγχρονη Ιστορία. Οφείλω να ευχαριστήσω από καρδιάς όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος, κάνοντας ξεχωριστή μνεία στον πρώτο επιβλέποντα της τριμελούς επιτροπής, τον καθηγητή κ. Καρδάση Βασίλειο, για τις εύστοχες και απαραίτητες για την επιτυχή ολοκλήρωση της εργασίας μου παρατηρήσεις του.

Για την περαίωση της παρούσας μελέτης χρησιμοποιήθηκαν ως πρωτογενείς πηγές το ψηφιοποιημένο αρχείο των εφημερίδων της βιβλιοθήκης τη Βουλής των Ελλήνων και τα ιστορικά αρχεία της εφημερίδας Καθημερινής. Οφείλω να ευχαριστήσω όλους όσους ενεπλάκησαν στην δημιουργία των αρχείων αυτών, ώστε να είναι διαθέσιμα στους μελετητές. Ξεχωριστά οφείλω επίσης να ευχαριστήσω τους υπευθύνους της εφημερίδας Καθημερινής που ανταποκρίθηκαν στο αίτημα μου δίνοντας μου πρόσβαση στα αρχεία τους.

Στο δικό μου ταξίδι στη γνώση, συνάντησα εκτός από τις αντικειμενικές δυσκολίες και πρόσθετες, που προέκυπταν από τις επαγγελματικές και οικογενειακές μου υποχρεώσεις. Ηθικοί αρωγοί στην προσπέλαση των δυσκολιών στάθηκαν πάντα, ο γιός μου Κωνσταντίνος και η σύζυγός μου Χριστίνα. Τέλος οφείλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στους ανθρώπους που επικρότησαν την προσπάθειά μου.

*Στον γιό μου **Κωνσταντίνο**, με την ελπίδα αυτή η μελέτη
να αποτελέσει παράδειγμα προσπάθειας και επιμονής*

*Στη σύζυγό μου **Χριστίνα**, συνοδοιπόρο σε κάθε ταξίδι*

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ	11
1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	13
Από τις Βερσαλλίες έως την ανάρρηση του Χίτλερ στην εξουσία	13
2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	18
Ο επανεξοπλισμός της Γερμανίας.....	18
3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	26
Η Ιταλική εισβολή στην Αιθιοπία.....	26
4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	34
Η Γερμανία εισέρχεται στην Ρηνανία.....	34
5ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	41
Ο Ισπανικός εμφύλιος -Η Γερμανία προσαρτά την Αυστρία-	41
6ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ	49
Η Τσεχοσλοβακική κρίση- η συμφωνία του Μονάχου.....	49
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	60
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	61

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία έχει σκοπό να εξετάσει την πολιτική που ασκήθηκε από τους νικητές του Α παγκοσμίου πολέμου, απέναντι στους ηττημένους κατά την διάρκεια του μεσοπολέμου και είναι γνωστή ως πολιτική του κατευνασμού. Σύμφωνα με τους επιστήμονες των διεθνών σχέσεων, χαρακτηριστικό της πολιτικής αυτής είναι η υποχωρητική στάση από ένα κράτος προς άλλο ισχυρότερο, με στόχο τον περιορισμό της επιθετικότητάς του. Ουσιαστικά οι ασκούντες την πολιτική της συνδιαλλαγής, δεδομένου ότι δεν μπορούν να διαγνώσουν τις προθέσεις του αντιτιθέμενου, προσπαθούν μέσω των παραχωρήσεων να αλλάξουν ή να ανακατευθύνουν τις επιδιώξεις του¹. Τα κράτη επιλέγουν να ρυθμίζουν τις σχέσεις τους κατ' αυτόν τον τρόπο για διαφορετικούς λόγους. Η έλλειψη στρατιωτικών μέσων και συμμαχιών, καθώς και η προσδοκία ότι η καλή θέληση για συνεργασία θα κατευνάσει τον επιτιθέμενο, εντάσσονται σε αυτούς. Η επιλογή άσκησης μιας τέτοιας πολιτικής την περίοδο του μεσοπολέμου, υπαγορεύτηκε στους νικητές του πολέμου που είχε τελειώσει το 1918, από κάποιους ειδικότερους παράγοντες. Η αμφισβητούμενη, ως προς την ηθική της ,συνθήκη ειρήνης των Βερσαλλιών του 1919 και η επιτακτική ανάγκη αποφυγής ενός νέου πολέμου, άσκησαν ουσιαστική επίδραση στους πολιτικούς που επέλεξαν τον κατευνασμό του αντιπάλου. Ο ιδεολογικός παράγοντας είχε την δική του βαρύνουσα σημασία. Ενώ στην κεντρική Ευρώπη, ανέλαβαν την εξουσία, φασιστικά και ναζιστικά καθεστώτα, στην ανατολική Ευρώπη, είχε κάνει την εμφάνιση του ο σοβιετικός παράγοντας που φαινομενικά απειλούσε τις καπιταλιστικές χώρες της Δύσης με την «κόκκινη» επανάσταση. Το δίλημμα των δυτικών δυνάμεων ως προς την άσκηση πολιτικής διπλωματικών συνεργασιών ήταν προφανές ανάμεσα στον ναζισμό και τον μπολσεβικισμό. Η πλάστιγγα για όλη την εξεταζόμενη περίοδο έγερνε υπέρ του πρώτου, τουλάχιστον σε επίπεδο συνδιαλλαγής, ενώ απέρριπτε την συνεργασία με το δεύτερο. Μόνο μετά το ξέσπασμα του ΈΒ παγκοσμίου πολέμου αποκαταστάθηκαν οι σχέσεις ανάμεσα στο δυτικό στρατόπεδο και τη Σοβιετική Ένωση, λόγω του αγώνα απέναντι στον κοινό εχθρό. Η πολιτική του κατευνασμού, δεν κατάφερε να αποτρέψει την έκρηξη του πολέμου γι' αυτό και μετά την συμφωνία του Μονάχου², η πολιτική των υποχωρήσεων και της συνδιαλλαγής, έλαβε αρνητική έννοια και αμφισβητήθηκε. Στην μεταπολεμική ιστοριογραφία, η πολιτική του κατευνασμού αποδόθηκε ως χαρακτηρισμός με αρνητικό πρόσημο σε κράτη

¹ Ηλίας Ι. Κουσκουβέλης, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Ποιότητα, Αθήνα ³2005, σ.205

² Ιωάννης Στεφανίδης, *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας*, Η πολιτική των Δυτικών Δυνάμεων, Προσκήνιο, Αθήνα Ιούνιος 1997 σ.169, συμφωνία που υπογράφηκε στο Μόναχο στις 29 και 30-9-1938, με την οποία οι δυτικές δυνάμεις συνηγορούν στην εκχώρηση της Σουδητίας στη Γερμανία.

που επέλεξαν να ασκήσουν την ίδια πολιτική προς τους αντιπάλους τους. Με την σταδιακή αποκάλυψη των πρωτογενών πηγών, η ιστορική έρευνα αποσαφηνίζει διαρκώς τα σκιώδη σημεία και τα κίνητρα των πρωταγωνιστών, παρέχοντας νέα στοιχεία για την πολιτική του κατευνασμού γι' αυτό και το θέμα παραμένει επίκαιρο.

Στην περίπτωση της παρούσας μελέτης, τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν κατά την άσκηση της ανωτέρω πολιτικής, θα εξεταστούν μέσα από τα δημοσιευμένα άρθρα του ελληνικού τύπου. Η μελέτη αυτού του υλικού επιτρέπει στον σύγχρονο αναγνώστη να έρθει σε επαφή με την επικαιρότητα της εποχής του μεσοπολέμου και να εκτιμήσει την απήχηση των διεθνών γεγονότων εκείνης της περιόδου στην κοινή γνώμη. Η παρούσα εργασία αξιοποίησε επίσης ιστοριογραφικές μελέτες, που έχουν επικεντρωθεί στη συστηματική έρευνα των πρωτογενών πηγών γύρω από το ζήτημα του κατευνασμού. Έτσι έγινε δυνατή η αντιπαραβολή των πληροφοριών που αναμετέδιδαν οι ξένοι ανταποκριτές του τύπου, με τις συζητήσεις που διεξαγόταν σε ανώτερο επίπεδο στα επιτελεία των κυβερνήσεων της εποχής. Αυτό επιτρέπει να διεισδύσουμε στην ουσία των πολιτικών ενεργειών αυτής της κρίσιμης περιόδου. Για παράδειγμα πόσο πεπεισμένος ήταν ο κάτοικος της Ελλάδας, όταν διάβαζε στον εγχώριο τύπο για την είσοδο της Γερμανίας στην Ρηνανία, ότι πράγματι παραβιαζόταν κάποια διεθνής συνθήκη;. Και αν πράγματι η Γερμανία ενεργούσε παρανόμως, πως αντιμετώπισαν οι δυτικές δυνάμεις αυτές τις προκλήσεις;; Και ακόμη πόσο αποδεκτή ήταν από την κοινή γνώμη, η πολιτική των δυτικών δυνάμεων απέναντι στους δικτάτορες; Η σύγχρονη βιβλιογραφία επιτρέπει την εξήγηση ή την προσπάθεια για την ερμηνεία των κινήτρων των πρωταγωνιστών. Τέτοιου είδους ερωτήματα προσδοκά να απαντήσει η συγκεκριμένη εργασία.

Η καταγιστική πολλές φορές συχνότητα των γεγονότων επέβαλε να επιλεγούν οι εφημερίδες με καθημερινή κυκλοφορία και από αυτές όσων ο χαρακτήρας ήταν κυρίως ενημερωτικός. Με αυτά τα κριτήρια επιλέχθηκαν οι εφημερίδες *Ακρόπολις*, *Καθημερινή*, *Έθνος*, *Εστία* και *Μακεδονία*. Η συχνότητα παραπομπής σε κάθε μια από αυτές εξαρτήθηκε σε μεγάλο βαθμό από την σχετικότητα και την πρωτοτυπία των δημοσιευμάτων σε σχέση με το θέμα της μελέτης. Μία πρώτη παρατήρηση που αφορά το σύνολο σχεδόν των εξεταζόμενων εφημερίδων, είναι η ομοιότητα στον τρόπο και τα μέσα που λάμβαναν τις αναμεταδόσεις από το εξωτερικό. Στην πλειοψηφία οι ειδήσεις προέρχονταν είτε μέσω του Αθηναϊκού πρακτορείου, είτε μέσω του ηλεκτρικού τηλεγράφου από συνεργαζόμενους ξένους ανταποκριτές. Η δεύτερη διαπίστωση είναι ότι η ομοιομορφία στον τρόπο μετάδοσης της πληροφορίας επέβαλε ομοιομορφία και στον τρόπο αναπαραγωγής από την εφημερίδα. Έτσι δημοσιεύματα με ίδιο περιεχόμενο συναντούνται σε διαφορετικά έντυπα. Παρόλα αυτά,

εντοπίζονται και άρθρα γνώμης από ανώνυμους συντάκτες, τοποθετημένα σε συγκεκριμένες μόνιμες στήλες στα πρωτοσέλιδα, που σχολιάζουν την τρέχουσα εγχώρια και ξένη επικαιρότητα. Για παράδειγμα στην περίπτωση της *Καθημερινής*, στην αντίστοιχη στήλη, αρθρογραφούσε και ο διευθυντής της Γεώργιος Βλάχος.

Η εργασία απαρτίζεται από έξι κεφάλαια, πριν από τα οποία προηγείται ένας χρονολογικός πίνακας με τα σημαντικότερα γεγονότα αναφοράς και τις αντίστοιχες ημερομηνίες τους. Στο πρώτο εισαγωγικό κεφάλαιο, αποτυπώνονται εν συντομία και επιλεκτικά κάποια γεγονότα βαρύνουσας σημασίας, για την κατανόηση των όσων θα αναλυθούν στο κύριο μέρος της εργασίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζονται οι συνθήκες επανεξοπλισμού της Γερμανίας κατά το 1935, ενέργεια, που σύμφωνα με κάποιους μελετητές αποτέλεσε των ακρογωνιαίο λίθο πάνω στον οποίο δομήθηκε η επεκτατική της πολιτική. Στο τρίτο κεφάλαιο, εξετάζεται η ιταλική εισβολή στην Αιθιοπία και η επίδραση που άσκησε στις επόμενες γερμανικές ενέργειες που ακολούθησαν. Το τέταρτο κεφάλαιο αφιερώνεται στην είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στην Ρηνανία, μία κρίση που όπως πιστεύεται σήμερα θα μπορούσε να είχε φέρει έναν γενικευμένο πόλεμο πολύ νωρίτερα. Στο πέμπτο κεφάλαιο εξετάζονται δύο διαφορετικά γεγονότα. Εν συντομία ο ισπανικός εμφύλιος πόλεμος, υπό το πρίσμα της συμβολής του στην δημιουργία συμμαχίας μεταξύ Χίτλερ και Μουσολίνι και η μέγιστης σημασίας προσάρτηση της Αυστρίας από την Γερμανία, που προετοίμασε το έδαφος για τις επόμενες γερμανικές προκλήσεις. Στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο, περιγράφονται τα γεγονότα που οδήγησαν στην κρίση της Τσεχοσλοβακίας και τελικώς στην προσάρτηση μέρους αυτής στην Γερμανία, με την συμφωνία του Μονάχου. Επιλέχθηκε η αφήγηση των γεγονότων να σταματήσει σε αυτό το σημείο, δεδομένου ότι είχε ήδη ξεκινήσει η μεταστροφή της πολιτικής των δυτικών δυνάμεων, αφού η Γερμανία είχε φροντίσει να αθετήσει κάθε συμφωνημένη συνθήκη. Η πολιτική του κατευνασμού είχε ξεπεράσει τα όρια της.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

1919	Συνθήκη ειρήνης των Βερσαλλιών
1925	Συνθήκες του Λοκάρνο
1929	Ξεσπά η οικονομική κρίση στις ΗΠΑ
1933	Ο Χίτλερ καγκελάριος της Γερμανίας

1935 Μάρτιος	Η Γερμανία ανακοινώνει τον επανεξοπλισμό της
1935 Οκτώβριος	Η Ιταλία παραβιάζει τα σύνορα της Αιθιοπίας
1936 Μάρτιος	Η Γερμανία εισβάλλει στην Ρηνανία
1936 Ιούλιος	Εμφύλιος πόλεμος στην Ισπανία
1937 Μάϊος	Ο Τσαπερλίν γίνεται πρωθυπουργός στην Βρετανία
1938 Μάρτιος	Η Γερμανία εισβάλλει στην Αυστρία
1938 Σεπτέμβριος	Η τσεχοσλοβακική κρίση-η υπογραφή της συμφωνίας του Μονάχου

1ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Από τις Βερσαλλίες έως την ανάρρηση του Χίτλερ στην εξουσία

Ο Α' παγκόσμιος πόλεμος, επέφερε πλήρη ανακατανομή στο εδαφικό κατεστημένο των κρατών της Ευρώπης, αλλάζοντας τον χάρτη για πάντα. Ενδεικτικό της κατάστασης αυτής ήταν η αποδόμηση τριών αυτοκρατοριών, της τσαρικής Ρωσίας, της Αυστροουγγαρίας και της Γερμανίας. Υπό αυτές τις συνθήκες, κλήθηκαν οι νικήτριες δυνάμεις της Αντάντ, να επανακαθορίσουν το διαταραχθέν status quo στην Ευρωπαϊκή ήπειρο, γ' αυτό και συναντήθηκαν τον χειμώνα του 1919, στο παλάτι των Βερσαλλιών στο Παρίσι. Ζητούμενο της διάσκεψης ήταν ο καθορισμός των όρων, καθώς και των διαδικασιών για την ειρηνική διευθέτηση των εκκρεμοτήτων που είχαν προκύψει από τον Μεγάλο Πόλεμο με τις Κεντρικές δυνάμεις. Την αμερικανική πλευρά εκπροσωπούσε για πρώτη φορά στα διπλωματικά δεδομένα³, ο πρόεδρος Ουίλσον, ο οποίος «μετέφερε» στις αποσκευές του το πρόγραμμα των 14 σημείων που είχε διακοινώσει από το βήμα του Κογκρέσου ένα χρόνο πριν⁴. Οι καινοφανείς εισηγήσεις του αμερικανού προέδρου, περιείχαν προγράμματα γενικού αφοπλισμού, προτάσεις για την αναγνώριση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των λαών και τέλος την ίδρυση ενός διεθνούς οργανισμού διαιτησίας, την Κοινωνία των Εθνών (ΚτΕ)⁵. Οι προσδοκίες του Ουίλσον, γρήγορα εξανεμίστηκαν, καθώς το κλίμα της συνδιάσκεψης ήταν φορτισμένο από την ανάμνηση των πρόσφατων καταστροφών του πολέμου και την πεποίθηση των εκπροσώπων των νικητριών δυνάμεων, ότι για την πολεμική σύρραξη ευθυνόταν αποκλειστικά η Γερμανία⁶. Σημαντικό μέλημα των ιδίων δυνάμεων, υπήρξε η διασφάλιση ότι η Γερμανία δεν θα ήταν σε θέση μελλοντικά να ξαναφέρει την διεθνή κοινότητα προ του πολέμου⁷. Έτσι, σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης ειρήνης η Γερμανία έχανε το ένα δέκατο του πληθυσμού της, μέρος του οποίου, θα περιερχόταν στο νεοϊδρυθέν κράτος της Τσεχοσλοβακίας. Η αντικατάσταση του όρου αυτονομία, με τον όρο ανεξαρτησία απαγόρευσε

³ James Joll *Η Ευρώπη 1870-1970*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2006, σ.374

⁴ Στο ίδιο σ.325

⁵ Στο ίδιο, βλ. επίσης Πάνος Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, том Β', Εστία Αθήνα 2019 σ.111, ο οποίος σημειώνει, ο Ουίλσον πρότεινε «τη δημιουργία μιας γενικής συνόδου των λαών που θα παρείχε αμοιβαίες εγγυήσεις για την πολιτική ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα όλων των λαών μικρών και μεγάλων».

⁶ Τσακαλογιάννης ό. π, σ.112, «Στην τελετή υπογραφής της συνθήκης οι δυο Γερμανοί εκπρόσωποι δεν επιτράπη να καθίσουν μαζί με τους Συμμάχους στο ίδιο τραπέζι» βλ. επίσης P.M.H Bell *Τα αίτια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου στην Ευρώπη*, Πατάκης Αθήνα, Νοέμβριος 2012, σ.47 «τα παράπονα των Γερμανών για την διαδικασία αυτή άγγιξαν ένα ευρύ κοινό και σύντομα επικράτησε η σκέψη (ειδικά στη Βρετανία) ότι οι όροι που είχαν επιβληθεί σε βάρος τους δεν ήταν ηθικά δεσμευτικοί»

⁷ Albert S.Lindermann, *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης από το 1815 μέχρι σήμερα*, Κριτική, Αθήνα Σεπτέμβριος 2014, σ.328

την ένωση της Γερμανίας με την Αυστρία. Οι στρατιωτικοί όροι της συνθήκης, προέβλεπαν τον περιορισμό των γερμανών στρατιωτών σε 100 χιλιάδες, καταργούσαν την υποχρεωτική θητεία, περιόριζαν την υπάρχουσα ναυτική της δύναμης και απαγόρευαν την κατασκευή μαχητικών αεροπλάνων⁸. Δυσβάσταχτες ήταν και οι αποζημιώσεις που όφειλε να καταβάλει η Γερμανία, στις χώρες που υπέστησαν καταστροφές κατά τις πολεμικές αναμετρήσεις.⁹ Οι σκληροί στρατιωτικοί, οικονομικοί, εδαφικοί περιορισμοί που επιβλήθηκαν από τους νικητές, εξέφραζαν την ρεβανσιστική τους διάθεση. Ειδικώς τα οικονομικά μέτρα απαιτούσαν πολλά εκατομμύρια μάρκων ως πολεμικές αποζημιώσεις.¹⁰ Τα μέτρα αυτά, σε συνδυασμό με την απώλεια πλούσιων σε μεταλλεύματα περιοχών που τώρα περιέρχονταν στην γειτονικές χώρες, δεν ήταν δυνατό να αποδώσουν κάποιο βιώσιμο αποτέλεσμα για την οικονομία της Γερμανίας και σύμφωνα με τους πιο απαισιόδοξους, απειλούσαν την επιβίωση της ίδιας της χώρας. Η ψύχραιμη και απαλλαγμένη από συναισθήματα οργής και εκδίκησης οικονομική εκτίμηση, του άγγλου οικονομολόγου Κένυς¹¹, ήταν αποκαρδιωτική. Η εφαρμογή των μέτρων αυτών, δεν θα επέτρεπαν ποτέ την οικονομική ανάκαμψη όχι μόνο της ίδιας της Γερμανίας, αλλά και των εξαρτώμενων σε μεγάλο βαθμό από αυτήν, λόγω των πρώτων υλών και της βαριάς βιομηχανίας, λοιπών ευρωπαϊκών χωρών. Οι καταπιεστικοί και ταυτόχρονα ταπεινωτικοί όροι, έφερναν εκατομμύρια Γερμανών σε αξιοθρήνητη κατάσταση γεγονός που θα αποτελέσει αποσταθεροποιητικό παράγοντα για την ειρήνευση¹² τα αμέσως επόμενα χρόνια.

Αποθέτοντας τις ελπίδες του στην ΚτΕ, ο αμερικανός πρόεδρος προσδοκούσε ότι η ίδρυση του διεθνούς οργανισμού που πρότεινε στο ακροτελεύτιο άρθρο της συνθήκης ειρήνης, θα μπορούσε να αποτελέσει τον καταλύτη για την διόρθωση των όρων που είχαν επιβληθεί. Οι αμερικανοί ψηφοφόροι όμως δεν είχαν τις ίδιες απόψεις για τα διαλαμβανόμενα στην Ευρώπη. Οι πολιτικοί που επιθυμούσαν την αναδίπλωση της αμερικανικής πολιτικής και τον απομονωτισμό, κυριάρχησαν στις επερχόμενες εκλογές και απέφυγαν οποιαδήποτε δέσμευση, αρνούμενοι να επικυρώσουν την συνθήκη ειρήνης των Βερσαλλιών και πολύ περισσότερο την συμμετοχή της χώρας τους στην ΚτΕ¹³. Συνεπώς η ευθύνη για την επιβολή των όρων και ταυτόχρονα της προστασίας του εδαφικού κατεστημένου έγινε αποκλειστικά ευρωπαϊκή

⁸Richard J. Evans, *Το Γ' Ράιχ στην εξουσία*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα Απρίλιος 2014, σ.65

⁹ Evans, ό. π, σ.65. Βλ. επίσης, Bell, ό. π, σ.45

¹⁰ Lindermann, ό. π, σ.329

¹¹ Σύμφωνα με τον Joll, ό. π σ.383 ο βρετανός οικονομολόγος, αποτύπωσε τις εκτιμήσεις του για την αυστηρή αντιμετώπιση της Γερμανίας, από τους Συμμάχους, επηρεάζοντας τα επόμενα χρόνια τις πεποιθήσεις των Βρετανών και άλλων για την δυσμενή θέση που είχε περιέλθει η χώρα. Βλ. επίσης Lindermann ό. π σ.329, Τσακαλογιάννης ό. π σ.118, Bell ό. π σ.49

¹² Τσακαλογιάννης, ό. π, σ.11

¹³ Joll, ό. π, σ.381. Βλ. επίσης Lindermann ό. π σ.330, Α.Ι Κοραντής, *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (1919-1939)*, Ελεύθερη σκέψις, Αθήνα 2019, σ.69

υπόθεση. Αρμόδιες χώρες για να εξασφαλίσουν την εφαρμογή τους, ήταν σε πρωτεύοντα ρόλο η Γαλλία που είχε βγει εδαφικά και στρατιωτικά κερδισμένη από την Συνθήκη και δευτερευόντως η Βρετανία. Η τελευταία μετά την υπαναχώρηση των Η.Π.Α, απαλλάχθηκε και η ίδια από τις κοινές τους υποχρεώσεις και ειδικά αυτές που προέβλεπαν την άμεση στρατιωτική βοήθεια στην Γαλλία σε περίπτωση επίθεσης από τη Γερμανία¹⁴. Τελικώς, με την απουσία της Ρωσίας, η οποία είχε αποκλεισθεί λόγω επικράτησης του κομμουνισμού, τη Γερμανία, η οποία περιοριζόταν από διπλωματική ρήτρα, ενεργά μέλη του διεθνούς οργανισμού παρέμεναν η Ιταλία και η Ιαπωνία, που δεν άργησαν να αποκαλύψουν τις προθέσεις τους. Οι δύο τελευταίες, επιδίωκαν την αναθεώρηση των όρων των συνθηκών με στόχο η πρώτη, την επέκταση και κυριαρχία στη Μεσόγειο και η δεύτερη στην Άπω Ανατολή.

Με τον τρόπο αυτό, η ΚτΕ, αποτέλεσε έναν αναποτελεσματικό οργανισμό, δεδομένου ότι οι προτάσεις για την ίδρυση διεθνούς στρατού που θα μπορούσε να επιβληθεί στις αποφάσεις των κρατών -μελών δεν ευοδώθηκε¹⁵. Παρόλα αυτά, στον Καταστατικό της χάρτη υπήρχαν διατάξεις που προέβλεπαν την προσφυγή σε διαιτησία για επίλυση διαφορών δυο αντιτιθέμενων κρατών, καθώς και την επιβολή οικονομικών κυρώσεων¹⁶. Μία προσπάθεια ενδυνάμωσης του οργανισμού, οδήγησε το 1924 στην υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Γενεύης, σύμφωνα με το οποίο προβλεπόταν η υποχρέωση προσφυγής στην διεθνή διαιτησία για την επίλυση διαφορών, καθώς και η επιβολή κυρώσεων στον αντιτιθέμενο κράτος με πρόβλεψη για τη επιβολή και στρατιωτικών όρων σε περίπτωση θετικής πλειοψηφίας στο Συμβούλιο¹⁷. Μετά από επιτυχείς διαβουλεύσεις μεταξύ των υπουργών εξωτερικών της Γαλλίας και Γερμανίας, στάθηκε δυνατή και η είσοδος της Γερμανίας στον οργανισμό το 1926.

Από τα σημαντικότερα γεγονότα που σημειώθηκαν την περίοδο του μεσοπολέμου, ήταν η συνθήκη που υπογράφηκε τον Δεκέμβριο του 1925 στο Λονδίνο και έλαβε το όνομα της από τον τόπο διεξαγωγής των συζητήσεων, το Λοκάρνο της Ελβετίας¹⁸. Η συνθήκη αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για την πορεία των γεγονότων, που θα ακολουθήσουν τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 30, καθώς σε αυτήν, η Γερμανία συνομολογούσε με την Βρετανία, την Γαλλία, την Ιταλία και το Βέλγιο το απαραβίαστο των δυτικών της συνόρων. Η προστασία των γερμανικών και των γαλλικών συνόρων από τις υπόλοιπες δυνάμεις προβλεπόταν σε ενδεχόμενη γαλλική και γερμανική επίθεση αντιστοίχως. Όμως για τα ανατολικά σύνορα, δεν

¹⁴ Joll,ό. π, σ.376 και 38

¹⁵ Ian Kershaw , *Στην κόλαση των δυο πολέμων Ευρώπη 1914-1949*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015, σ.115

¹⁶ Serge Berstein- Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης 3*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα Απρίλιος 1997, σ.59

¹⁷ Στο ίδιο σ.60

¹⁸ Bell, ό. π, σ.64

υπήρχε ανάλογη ρύθμιση, για τα οποία η Γερμανία θα αποδεχόταν στην καλύτερη περίπτωση, παρέμβαση σε μορφή διαιτησίας σε ενδεχόμενη διαφορά της με την Πολωνία ή την Τσεχοσλοβακία. Οι τελευταίες άλλωστε συνδέονταν πλέον με συμφωνίες συμμαχίας με την Γαλλία¹⁹. Η επίθεση της Γερμανίας στην Γαλλία θα προκαλούσε την επίθεση της Βρετανίας και της Ιταλίας στην πρώτη. Οι από κοινού συμφωνίες, εξασφάλιζαν επιπλέον και την διατήρηση της αποστρατικοποιημένης ζώνης της Ρηνανίας, καθώς σε αυτή απαγορεύτηκε η παρουσία γερμανικών στρατευμάτων και οχυρώσεων στην δυτική όχθη του Ρήνου ²⁰. Η συνθήκη αυτή, περιληπτικά, συνέβαλε στην βελτίωση του κλίματος στην μεταπολεμική Ευρώπη, αφού η συνοριακή εγγυοδοσία από τα κράτη και κυρίως από την Γερμανία προωθούσε την συλλογική ασφάλεια, αλλά αποτέλεσε και παράγοντα κλυδωνισμού των συνθηκών ειρήνης και της ΚτΕ. Όπως διαφάνηκε οι καινούργιες διακρατικές συμφωνίες υπερτερούσαν έναντι όσων είχαν ήδη αποφασιστεί στις Βερσαλλίες, καθώς οι ηττημένοι θεωρούσαν «υπαγορευμένη» την συνθήκη ειρήνης. Κατά το Joll, με την συμφωνία του Λοκάρνο επιτεύχθηκε προς όφελος της Γαλλίας, η σύνδεση του βρετανικού παράγοντα με θέματα ασφάλειας στην ηπειρωτική Ευρώπη²¹. Όμως η ευόδωση στρατιωτικών σχεδίων στην πράξη, οδηγούσε στο οξύμωρο σχήμα κατά το οποίο, η Βρετανία θα πραγματοποιούσε πολεμικές προετοιμασίες από κοινού με την Γαλλία ενάντια σε ενδεχόμενη πρόκληση από την Γερμανία και ακολούθως η Βρετανία και η Γερμανία θα ενεργούσαν εναντίον της επιτιθέμενης Γαλλίας²².

Στις αρχές της δεκαετίας του 30', εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ²³, οικονομική κρίση, οι συνέπειες της οποίας, επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό και τις ευρωπαϊκές χώρες. Την οικονομική ανάκαμψη που σημειώθηκε κατά την πρώτη μεσοπολεμική δεκαετία στην Ευρώπη, διαδέχθηκε η ύφεση που επέδρασε αρνητικά, κυρίως στην άμεσα εξαρτώμενη από τις αμερικανικές δανειοδοτήσεις και ήδη εξαντλημένη από τους όρους των συνθηκών ειρήνης, Γερμανία²⁴. Η εξέλιξη αυτή, προκάλεσε νέα αγανάκτηση των γερμανών πολιτών με νωπές τις επαχθείς υποχρεώσεις του πρόσφατου παρελθόντος. Είχε φτάσει η ώρα οι πολίτες να προβούν σε μία πράξη διαμαρτυρίας, υπερψηφίζοντας το ναζιστικό κόμμα. Τον Ιανουάριο του 1933, ύστερα από

¹⁹ Joll, ό π, σ. 394

²⁰ Bell, ό π, σ.64

²¹ Joll, ό π, σ.395

²² Στο ίδιο σ.395

²³ Αντώνης Κλάψης, *Η διολίσθηση στην άβυσσο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου*, σ.18 «Μέσα σε λίγες εβδομάδες οι επενδυτές της Γουόλ Στρήτ έχασαν περίπου 40 δισεκατομμύρια δολάρια, ποσό μεγαλύτερο από τα χρέη που είχε συσσωρεύσει ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος» διαθέσιμο από <https://www.academia.edu/τελευταία> ανάκτηση 21-01-2022)

²⁴ Στο ίδιο σ.19

έντονες ενδοκομματικές ζυμώσεις ο Χίτλερ ανέλαβε την εξουσία στην γερμανική καγκελαρία. Οι δηλώσεις του από την πρώτη στιγμή που βρέθηκε στην εξουσία, επιβεβαίωσαν τα όσα λίγα χρόνια πριν είχε αποτυπώσει στο βιβλίο με τίτλο *ο Αγών μου*, που εξέδωσε και κυκλοφόρησε σε χιλιάδες αντίτυπα. Η αναθεώρηση των όρων της συνθήκης των Βερσαλλιών και κυρίως τα όσα αναφερόταν στον αφοπλισμό και στις εδαφικές απώλειες, υπήρξαν οι πρώτες στοχεύσεις. Η επέκταση της Γερμανίας σε περιοχές και πέραν των παραδοσιακών της συνόρων, ικανοποιούσε τις ανάγκες του εξαγγελλθέντος στο ίδιο βιβλίο «ζωτικού χώρου»²⁵. Οι λοιπές ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Βρετανία και η Γαλλία, αντιμετώπισαν επίσης έντονα οικονομικά προβλήματα που ανάγονταν κυρίως στην αδυναμία τους να αποπληρώσουν τα χρέη λόγω του πολεμικού δανεισμού, προς τις ΗΠΑ. Αυτό οδήγησε τα οικονομικά επιτελεία των δυο κρατών στην αναθεώρηση της δημοσιονομικής τους πολιτικής για την εξασφάλιση πόρων κυρίως μέσω του περιορισμού των αμυντικών τους δαπανών.

Παρά τις πρώτες αρνητικές εντυπώσεις, κατά τα πρώτα δύο έτη, η γερμανική πολιτική χαρακτηρίστηκε από πνεύμα συνεργασίας. Άλλωστε από το 1926 η Γερμανία ήταν επίσημο μόνιμο μέλος της ΚτΕ. Η συμμετοχή της Γερμανίας, στην Διάσκεψη για τον Αφοπλισμό που έλαβε χώρα στη Γενεύη και ξεκίνησε τις εργασίες της το 1932, αναπτέρωσε προς στιγμή τις ελπίδες των δυτικών δυνάμεων, για την ευόδωση σχεδίου για την συλλογική ασφάλεια. Πολύ γρήγορα, η Διάσκεψη έφτασε σε αδιέξοδο που προκλήθηκε από τις ατέρμονες προσπάθειες των δυτικών και κυρίως της Βρετανίας, να επιφέρουν έναν διακανονισμό με τις λιγότερες δυνατές υποχωρήσεις που προσέκρουαν στην γερμανική αποφασιστικότητα για άμεσο και ισότιμο εξοπλισμό. Το Οκτώβριο του 1933 η Γερμανία αποχώρησε από την ΚτΕ. Οι Βρετανοί και οι Γάλλοι άρχισαν να κατανοούν ότι οι αλλαγές στην διεθνή σκηνή, δεν ανάγονταν πλέον στον δικό τους έλεγχο, αλλά στα ηττημένα κράτη που είχαν αρχίσει να ενδυναμώνονται και τώρα επιθυμούσαν την επιστροφή στην θέση που θεωρούσαν ότι τους αναλογούσε.

Με δεδομένο ότι η εξέταση των γεγονότων θα πραγματοποιηθεί μέσω του ελληνικού τύπου κρίνεται σκόπιμο στο σημείο αυτό να περιγραφεί συνοπτικά η κατάσταση που επικρατούσε στο εσωτερικό και στο εξωτερικό της χώρας κατά την εξεταζόμενη περίοδο. Η Ελλάδα ταλανίζεται από τις έριδες του εθνικού διχασμού, που κατέληξε στην παλινόρθωση της βασιλείας και ακολούθως στη δικτατορία του Μεταξά. Παρά το φασιστικό υπόβαθρο του καθεστώτος, ο Μεταξάς θα αποστασιοποιηθεί από τα αντίστοιχα ολοκληρωτικά καθεστώτα της

²⁵ Joll, ό. π, σ.450-451, Evans, ό. π, σ.7,. Βλ. επίσης Lindermann, ό. π, σ.384, Κλάψης, ό. π, σ.20

Ευρώπης²⁶. Στην εξωτερική πολιτική, θα παραμείνει σταθερά προσηλωμένος σε αρχές που σε μεγάλο βαθμό υποστήριζε και η κοινή γνώμη, οι οποίες ήταν παραδοσιακά προσανατολισμένες στη σύμπλευση με τον βρετανικό παράγοντα. Άλλωστε, ο δικτάτορας πιστεύοντας ακράδαντα στην βρετανική υπεροχή σε ενδεχόμενο πόλεμο, θα αιτηθεί επισήμως τον Οκτώβριο του 1938 την συμμαχία με την Βρετανία²⁷.

2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο επανεξοπλισμός της Γερμανίας

Μετά την ανάρρηση του Αδόλφου Χίτλερ στην καγκελαρία, τον Ιανουάριο του 1933, άρχισε να διαφαίνεται σταδιακά η μεταστροφή της εξωτερικής πολιτικής της Γερμανίας, σε σχέση με αυτήν του τέως υπουργού εξωτερικών Γκούσταβ Στρέζεμαν της δημοκρατίας της Βαϊμάρης. Η επιδίωξη της ανατροπής των όρων της συνθήκης ειρήνης, μέσω της διπλωματικής οδού και με την συνεργασία των νικητών του πολέμου, έδωσε την θέση της σε άλλες πρακτικές. Στο δημοσίευμα της εφημερίδας *Ακρόπολις* την 01-02-1933, σχολιάζεται η πολιτική του νέου καγκελάριου, που μεταξύ άλλων θα περιλάμβανε την ακύρωση της συνθήκης των Βερσαλλιών και την επέκταση σε περιοχές με γερμανικό πληθυσμό, που πλέον μετά τον διαμελισμό της Γερμανίας υπαγόταν σε άλλα κράτη²⁸. Πράγματι, ο γερμανικός επεκτατισμός δεν φαινόταν να αφορούσε μόνο πρώην γερμανικά εδάφη, αλλά απηύθυνε κάλεσμα για ενότητα όλων των γερμανικών πληθυσμών υπό την ναζιστική σημαία, υπονοώντας με αυτό τον τρόπο ότι η Αυστρία, η Τσεχοσλοβακία και η Πολωνία ήταν οι πιθανοί στόχοι²⁹ του νέου καθεστώτος. Η Γερμανία διαμαρτυρόμενη για την διαιώνιση της αδικίας εις βάρος της, που αφορούσε την άρνηση των εγγυητριών δυνάμεων να της επιτρέψουν το ελάχιστο επίπεδο εξοπλισμών ασφαλείας, αποχώρησε από την συνδιάσκεψη για τον αποπλισμό και από τον Οκτώβριο του 1933 μεθόδευσε το εξοπλιστικό της πρόγραμμα³⁰. Οι δυτικές δυνάμεις ως εγγυήτριες της συνθήκης των Βερσαλλιών, έχοντας θορυβηθεί από την γερμανική απειλή μονομερούς

²⁶ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1981*, Εστία, Αθήνα 2019, σ.203

²⁷ Στο ίδιο σ.203-204

²⁸ *Ακρόπολις* Αθήνα 01-02-1935. Βλ. επίσης Ε. Μ Burns, *Ευρωπαϊκή Ιστορία*, Ο Δυτικός Πολιτισμός: Οι Νεότεροι χρόνοι, επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006, σ.917 όπου αναφέρεται «Καθώς η χώρα επανεξοπλιζόταν, ο Χίτλερ εκμεταλλευόταν το αίσθημα ντροπής και προδοσίας του γερμανικού λαού, διακηρύσσοντας το δικαίωμα των Γερμανών να ανακτήσουν την προηγούμενη ισχυρή θέση τους στον κόσμο»

²⁹ Κλάψης, ό. π, σ.20

³⁰ Ιωάννης Στεφανίδης, *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας*, Η πολιτική των Δυτικών Δυνάμεων, Προσκήνιο Αθήνα Ιούνιος 1997, σ.164

εξοπλισμού, δρομολόγησαν με πρωτοβουλία της Βρετανίας μια νέα συνδιάσκεψη, που έλαβε χώρα στο Λονδίνο, στις 3 Φεβρουαρίου 1935. Σκοπός της συνάντησης ήταν η διεξαγωγή προκαταρκτικών συζητήσεων για την υπογραφή ενός Συμφώνου, μη επιθέσεως και αμοιβαίας βοήθειας, στο οποίο θα μετείχαν μεταξύ άλλων χωρών η Γερμανία, η Πολωνία, η Σοβιετική Ένωση, η Τσεχοσλοβακία, καθώς και ενός ξεχωριστού συμφώνου, που θα προφύλασσε την Αυστρία³¹. Το σημαντικότερο στοιχείο των βρετανικών προτάσεων, αφορούσε την συνομολόγηση συμφωνιών μεταξύ των μετεχόντων κρατών, άρα και της Γερμανίας, για τον ελεγχόμενο εξοπλισμό τους, πράγμα που συνεπαγόταν την κατάργηση των όρων αφοπλισμού της συνθήκης ειρήνης³². Παρόλο που πιθανολογείται, ότι οι βρετανικές προσπάθειες έγιναν με γνώμονα τον περιορισμό και την μη ολοκλήρωση του γερμανικού εξοπλισμού, ο συνδυασμός δύο άλλων παραγόντων οδήγησε σε αντίθετα αποτελέσματα³³. Ο πρώτος παράγοντας αφορούσε την Βρετανία και ήταν η δημοσιοποίηση της Λευκής Βίβλου, στις 4 Μαρτίου του 1935, όπου αποτυπωνόταν η ανάγκη αύξησης των αμυντικών δαπανών εξαιτίας του γερμανικού εξοπλισμού.³⁴ Ο δεύτερος παράγοντας αφορούσε την ψήφιση από την Γαλλική Εθνοσυνέλευση, της πρότασης για την επέκταση της υποχρεωτικής στράτευσης σε δύο χρόνια³⁵. Οι αμυντικές προετοιμασίες της Βρετανίας και της Γαλλίας, έδωσε στο Χίτλερ την αφορμή που χρειαζόταν. Στις 9 Μαρτίου του ίδιου έτους, ο Χίτλερ, αφού κάλεσε τους πρέσβεις των μεγάλων δυνάμεων στο Βερολίνο, τους ανακοίνωσε την ανασύσταση της γερμανικής αεροπορίας.

Η εφημερίδα *Ακρόπολις*, στο φύλλο της 17-3-1935, σε άρθρο που τιτλοφορείται «η Γερμανία καταγγέλλει την συνθήκη των Βερσαλλιών», αναμεταδίδει τις ειδήσεις που διαβιβάστηκαν μέσω ασυρμάτου από το Παρίσι. Σύμφωνα με αυτές η Γερμανία προέβη στην έκδοση νόμου, τιτλοφορούμενου «νόμος περί οργανώσεως της εθνικής άμυνας της 16^{ης} Μαρτίου 1935», που θα επανέφερε την υποχρεωτική θητεία και θα υπερδιπλασίαζε τον αριθμό των στρατιωτών εν καιρώ ειρήνης³⁶. Το άρθρο καταλήγει παραθέτοντας τις πρώτες αντιδράσεις της γαλλικής κυβέρνησης, μέσω του πρακτορείου Χαβάς, κάνοντας λόγο για την διασάλευση της ειρήνης στην Ευρώπη και τον κλυδωνισμό της ευρωπαϊκής συμφωνίας³⁷. Την επόμενη ημέρα στις 18 Μαρτίου 1935, στην ίδια εφημερίδα αναμεταδίδονται οι αντιδράσεις του γαλλικού τύπου

³¹ Αρετή Τούντα Φεργάδη, *Η εξωτερική πολιτική των μεγάλων δυνάμεων στον μεσοπόλεμο*, Σιδέρης, Αθήνα Μάρτιος 2013, σ.216

³² Στο ίδιο

³³ Στο ίδιο

³⁴ Parker, ό. π, σ.26

³⁵ Τούντα-Φεργάδη, ό. π, σ.217

³⁶ Evans ό. π σ.625..

³⁷ *Ακρόπολις Αθήνα 17-3-1935*

απέναντι στις γερμανικές αποφάσεις. Συγκεκριμένα σημειώνεται ότι στις γαλλικές εφημερίδες είχαν αναρτηθεί τίτλοι όπως «η συνθήκη των Βερσαλλιών Παληόχαρτο». Στο ίδιο άρθρο αναφέρεται ότι, από τους κύκλους του Παρισιού προτείνεται η σύγκληση του συμβουλίου της Κ.τ.Ε, το οποίο υποχρεούται από τον καταστατικό χάρτη του, να επιβάλλει κυρώσεις στην Γερμανία. Οι έντονες γαλλικές αντιδράσεις που εντοπίζονται στον τύπο, αποκαλύπτουν και την επίσημη γαλλική πολιτική απέναντι στη Γερμανία κατά την διάρκεια του μεσοπολέμου. Παρόλο που η ήττα και ο αφοπλισμός της Γερμανίας, ανέδειξε τον γαλλικό στρατό ως την ισχυρότερη ηπειρωτική δύναμη στην Ευρώπη, η ανασφάλεια και οι πληγές του Μεγάλου πολέμου, υπαγόρευαν διαρκώς στην γαλλική πολιτική την αναζήτηση της ασφάλειας απέναντι σε ενδεχόμενη γερμανική επανάκαμψη. Η ανάγκη διατήρησης της υπάρχουσας και οριοθετημένης από την συνθήκη των Βερσαλλιών εδαφικής πραγματικότητας, οδηγούσαν συνεχώς την Γαλλία στην σύναψη συμμαχιών με άλλα κράτη, όπως με το Βέλγιο και την Πολωνία. Προς την ίδια κατεύθυνση οι γάλλοι πολιτικοί υπήρξαν ένθερμοι υποστηρικτές της ΚτΕ και των μεθόδων που προέβλεπε το καταστατικό της για την επίλυση των διακρατικών διαφορών³⁸. Με βάση αυτά τα δεδομένα η γαλλική πλευρά αφού καταδίκασε την μονομερή ενέργεια της Γερμανίας, ακολούθως επικαλέστηκε την επέμβαση του διεθνή οργανισμού, προς επίλυση της διαφοράς.

Στο προηγούμενο άρθρο της 18-3-1935, δύνανται να αντιπαρατεθούν οι αντιδράσεις αγανάκτησης και ανησυχίας στη Γαλλία, με τους πανηγυρισμούς του γερμανικού λαού, στην είδηση των επανεξοπλισμών. Ο επιδοκιμαζόμενος από το πλήθος γερμανός υπουργός των Στρατιωτικών Φον Μπλόμπεργκ, αφού εξήρε την πρόσφατες αποφάσεις του Φύρερ, διαβεβαίωσε ότι η Γερμανία επιζητούσε την ασφάλεια, υπενθύμισε στην γερμανική νεολαία τα δεινά του πολέμου και κατέληγε με την επισήμανση ότι η Ευρώπη βρισκόταν μακριά από τον ενδεχόμενο ενός παγκοσμίου πολέμου³⁹. Αν και έκδηλη η κυνικότητα στα λόγια του γερμανού υπουργού, αυτά περιείχαν ένα καθησυχαστικό μήνυμα, ότι οι γερμανικές ενέργειες γίνονταν για να εξασφαλίσουν τα δικαιώμα της χώρας του στην ασφάλεια και στην ευημερία και ότι δεν αποτελούσαν απειλή πολέμου. Άλλωστε και ο ίδιος ο Χίτλερ δεν παρέλειπε στους λόγους του να ανακοινώνει την ειρηνικές προθέσεις του⁴⁰, καθώς προς ώρας επικαλούνταν την ρητορεία για την αποκατάσταση της αδικημένης χώρας του. Το εξοπλιστικό του πρόγραμμα δεν είχε ολοκληρωθεί και έτσι θα έπρεπε να παρουσιάζεται διαλλακτικός.

³⁸ Κλάψης, ό. π, σ.13-14

³⁹ Ακρόπολις ό. π 18-3-1935

⁴⁰ Evans, ό. π, σ.625 ,

Οι πρώτες αντιδράσεις της Βρετανίας απέναντι στις ενέργειες της Γερμανίας, εντοπίζονται μέσα από άρθρο της εφημερίδας *Ακρόπολις* της 20 Μαρτίου 1935, όπου αναφέρεται ότι το προγραμματισμένο ταξίδι του βρετανού υπουργού εξωτερικών Σάιμον στο Βερολίνο, πρόκειται να διεξαχθεί κανονικά με σκοπό την ανταλλαγή απόψεων με τους γερμανούς ομολόγους του. Το ταξίδι αυτό, είχε προκαθορισθεί για τις αρχές Μαρτίου και πριν την εκδήλωση των γεγονότων που προαναφέρθηκαν. Μετά τις γερμανικές ανακοινώσεις εξοπλισμού, η Βρετανία, παρόλο που διαμαρτυρήθηκε για την μονομερή κατάργηση των συνθηκών ειρήνης, εντούτοις, δεν ανέβαλε τις επαφές της με το Βερολίνο⁴¹. Η βρετανική πρόθεση συνδιαλλαγής με τον γερμανό καταπατητή των συνθηκών ειρήνης και η απόσταση από την αντίστοιχη δυναμικότερη αντίδραση της γαλλικής πλευράς, σχολιάζεται στο φύλλο της εφημερίδας *Εστίας* της 18-3-1935. Με ιδιαίτερο τηλεγράφημα από το Παρίσι, αγγέλλεται η δυσαρέσκεια του γαλλικού τύπου για την αγγλική απόφαση που ισοδυναμούσε με αποδοχή των ενεργειών της Γερμανίας⁴². Ο βρετανός ανταποκριτής του πρακτορείου Ρώτερς στο Παρίσι, μετέφερε την αγανάκτηση των Γάλλων, όπως αποτυπώθηκε στον εγχώριο τύπο με τιτλοφορούμενο άρθρο «Η Γερμανική βία έτυχε μιας περιέργου δικαιώσεως»⁴³, το οποίο άφηνε ανοιχτή μομφή για την θετική αντιμετώπιση της γερμανικής ατασθαλίας από τους Βρετανούς. Ακολούθως, στο φύλλο της 26-3-1935 στην εφημερίδα *Καθημερινή*, ο αναγνώστης πληροφορείται, ότι οι πρώτες ειδήσεις που καταφθάνουν από το Βερολίνο μέσω του Αθηναϊκού πρακτορείου, είναι ότι η γερμανική πλευρά προτίθεται να αποδεχτεί όρους αποπλισμού, στην βάση όμως της ισοτιμίας και της συλλογικής ασφάλειας. Θετική στάση θα επιδείξει η γερμανική πλευρά σε ένα αεροπορικό σύμφωνο με την προϋπόθεση ισοτιμίας με την γαλλική αεροπορία. Το δημοσίευμα συνεχίζει αναφέροντας ότι ο γερμανός καγκελάριος απορρίπτει το προτεινόμενο από την Βρετανία σύμφωνο, που αφορούσε την διατήρηση και την προστασία του status quo της Αυστρίας από τις συμμετέχουσες δυνάμεις⁴⁴. Επίσης στις προθέσεις του Χίτλερ περιλαμβάνονταν η ναυπήγηση νέου στόλου, ώστε να αποτελέσει το 35% του αντίστοιχου βρετανικού. Αναφορικά με την ΚτΕ, ο Χίτλερ επανέλαβε ότι η αποχώρησή του ήταν αποτέλεσμα της αντιμετώπισης της χώρας του ως μη ισότιμης και η συζήτηση για την επάνοδό της σε αυτήν, θα στηριζόταν στη βάση της μεταρρύθμισης του

⁴¹ Τούντα Φεργάδη, ό. π, σ.216

⁴² *Εστία* Αθήνα 18-3-1935, σ.4

⁴³ Στο ίδιο 20-3-1935

⁴⁴ *Καθημερινή*, 26-3-1935. Βλ. επίσης Parker, ό. π, σ.26, όπου σημειώνεται ότι Ο Χίτλερ απευθυνόμενος τον βρετανό πρόξενο Φιπς τον καθυσύχαζε διαβεβαιώνοντας τον «Για τα φιλικά του αισθήματα απέναντι στην Βρετανία, με την οποία η εμπλοκή θεωρούνταν αδιανόητη»

καταστατικού της⁴⁵. Έχοντας ως δεδομένη την προηγούμενη υποχωρητική στάση της Βρετανίας κατά την διάσκεψη του αφοπλισμού και την επίδραση που ασκούσε αυτή στην γαλλική πολιτική, ο Χίτλερ, παρουσιάστηκε αποφασιστικός και τολμηρός. Μιλούσε πλέον από θέση ισχύος και υπαγόρευε τους όρους του, παραθέτοντας παράλληλα τα επιχειρήματά του απέναντι στις προτάσεις που απέρριπτε.

Η δυναμικότερη αντίδραση της Γαλλίας εκφράστηκε με την αποστολή έκκλησης για επέμβαση προς την ΚτΕ, το συμβούλιο της οποίας επρόκειτο σύμφωνα με την εφημερίδα *Ακρόπολις* της 15-4-1935 να συγκληθεί την ίδια ημέρα⁴⁶. Η προσφυγή στον διεθνή οργανισμό είχε πραγματοποιηθεί χωρίς την συμμετοχή της Βρετανίας, η οποία περιορίστηκε στην επίδοση διαμαρτυρίας. Την ίδια στιγμή το αποτέλεσμα της συνάντησης των αντιπροσώπων της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας στη Στρέζα, με αφορμή την συζήτηση για τις τρέχουσες εξελίξεις, σύμφωνα με την βρετανική εφημερίδα *Times*, η οποία αναμεταδίδεται από το εγχώριο *Έθνος*, χαρακτηρίζεται ικανοποιητικό. Συγκεκριμένα, η Γερμανία κρίνεται αρνητικά για τις ενέργειές της και οι συγκληθείσες δυνάμεις, δηλώνουν πίστη στην συμφωνία του Λοκάρνο για το απαραβίαστο των συνόρων⁴⁷. Το άρθρο κλείνει με την ελπιδοφόρα δήλωση του Μουσολίνι, ότι «υπάρχει ελπίς δια την ειρήνη»⁴⁸ παρόλο που λίγους μήνες μετά, ο Ιταλός δικτάτορας, θα αναστατώσει την διεθνή κοινότητα, με την εισβολή στην Αβησσυνία. Σε πρωτοσέλιδο άρθρο της *Καθημερινής* στις 17-4-1935, τιτλοφορούμενο « Ο απολογισμός της Στρέζας», σχολιάζεται από τον συντάκτη ότι οι αποφάσεις των εκπροσώπων της Βρετανίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας δεν φαίνεται να ικανοποίησαν τις προσδοκίες της δημόσια κοινής γνώμης, καθώς χαρακτηριστικό αυτών των αποφάσεων ήταν η αναβλητικότητα που κυριάρχησε και σε άλλες διεθνείς συσκέψεις το πρόσφατο παρελθόν. Σημαντικό επίσης στοιχείο που σχολιάζεται στο άρθρο, είναι η απόφαση των τριών εκπροσώπων, να τηρήσουν κοινή στάση στο προσεχές συμβούλιο της ΚτΕ, η οποία πιθανολογείται ότι θα περιλαμβάνει την μετριοπαθή καταδίκη της Γερμανίας και την εισήγηση για την σύσταση εμπειροτεχνών, για τον προσδιορισμό οικονομικών κυρώσεων, οι οποίες θα επιβάλλονταν στο εξής σε ανάλογες περιπτώσεις ⁴⁹.

Σε πρωτοσέλιδο άρθρο του *Έθνους* της 18-4-1935 τιτλοφορούμενο « Η Αγγλία και η ευρωπαϊκή ειρήνη χαρακτηριστική επιφυλακτικότητας» του συνεργάτη της εφημερίδας στο

⁴⁵ Τούντα Φεργάδη, ό. π , σ.219

⁴⁶ *Ακρόπολις*, Αθήνα 15-4-1935

⁴⁷ *Έθνος*, 15-3-1935

⁴⁸ Στο ίδιο

⁴⁹ *Καθημερινή*, ό. π , Αθήνα 17-4-1935

Παρίσι Αντρέ Ζερώ-Περτινάξ, σημειώνεται σε μακροσκελές κείμενο ότι «Εάν εξερρήγνυετο πόλεμος [...] η Βρετανική Αυτοκρατορία [...]θα συνετάσσετο με την Γαλλία. Επί του παρόντος όμως δεν θέλει να αναλάβη ούτε το είδος εκείνης της ευθύνης, το οποίο θα συνεπήγετο συγκατάθεση δια προγενέστερων συνεννοήσεων [...] παράδειγμα τοιαύτης στάσεως [...] η Κυβέρνηση του Λονδίνου ηρνήθη να προσχωρήσει εις την γαλλική προσφυγήν προς το Συμβούλιο της ΚτΕ [...]όμως το Φορεν Όφφισ δεν παρέλειψε να αναγνωρίση ιδιαιτέρως ότι η Γαλλία είχε δίκαιο προβώσα εις το διάβημα τούτο»⁵⁰. Τελικά, σε άρθρο της εφημερίδας *Ακρόπολις*, ανακοινώνεται από την Γενεύη ότι πρόκειται να συσταθεί 13μελής επιτροπή που θα λαμβάνει αποφάσεις για την επιβολή κυρώσεων στα κράτη που απειλούν την ευρωπαϊκή ειρήνη⁵¹. Η αμφιταλαντευόμενη πολιτική της Βρετανίας, γίνεται ξεκάθαρα ορατή στον συγκεκριμένο άρθρο. Από την μία πλευρά θέλοντας να διατηρήσει ανοιχτό το κανάλι επικοινωνίας με την Γερμανία, η Βρετανία δεν προσφεύγει απ' ευθείας και όπως θα όφειλε στην ΚτΕ για την επίλυση της διαφοράς που προέκυψε και από την άλλη επιδοκιμάζει την δίκαιη προσφυγή της Γαλλίας στην ΚτΕ, αναγνωρίζοντας τον ρόλο του οργανισμού ως ρυθμιστή των διεθνών διαφορών.

Η διαλλακτική πολιτική που εκδηλώθηκε από την Βρετανία απέναντι στην πρώτη κατά σειρά και εξαιρετικής βαρύτητας γερμανική πρόκληση, στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στα όσα αποφασίστηκαν κατά την Διάσκεψη για τον Αφοπλισμό το 1932. Η Διάσκεψη ουσιαστικά θα επιχειρούσε να εκπληρώσει τις δεσμεύσεις των νικητών του πολέμου στην συνθήκη των Βερσαλλιών, για τον αφοπλισμό της Γερμανίας, που όμως συνδεόταν με τον αφοπλισμό και όλων των συμμετεχόντων κρατών⁵². Κατά τις συνεδριάσεις, η περίπλοκη εξίσωση δυσκόλεψε τις συμμετέχουσες χώρες και κυρίως την Γαλλία, καθώς η συναινετική επίλυση, θα απαιτούσε μείωση των στρατιωτικών δυνάμεών της, καθιστώντας την αδύναμη απέναντι σε μια Γερμανία που υπό την νέα ηγεσία, ανατασσόταν με γοργούς ρυθμούς⁵³. Παράλληλα όμως οι προσδοκίες των λαών για ειρήνη μέσω του αφοπλισμού όσο και η πίστη στον ρόλο της ΚτΕ, ασκούσαν επίδραση στην εξωτερική πολιτική των χωρών και ειδικά στην κοινοβουλευτική Βρετανία, όπου μεγάλο μέρος του λαού, καθώς και μέρος πολιτικών, πίστευαν ότι η Γερμανία είχε

⁵⁰ Έθνος, ό. π, 18-4-1935

⁵¹ *Ακρόπολις*, ό. π, 18-4-1935

⁵² Τσακαλογιάννης, ό. π, σ.197

⁵³ Bell ,ό. π, σ.319. Βλ. επίσης Στεφανίδης, ό. π ,σ.163 όπου αναφέρεται «Παρά τον κίνδυνο να συμβάλει ενδεχόμενη αναθεώρηση των συνθηκών στην αναβίωση της γερμανικής ισχύος και ότι αυτό συνεπαγόταν για την ευρωπαϊκή ασφάλεια, πολλοί στη Βρετανία δέχονταν στις Βερσαλλίες είχαν διαπραχθεί ορισμένες αδικίες που καλό θα ήταν να επανορθωθούν», Burns, ό. π σ.917

αδικηθεί από τις συνθήκες ειρήνης⁵⁴. Το κλίμα αυτό συνδυάστηκε με την αποφασιστικότητα του νέου καγκελάριου να αποχωρήσει από την Διάσκεψη κατόπιν του διαφαινόμενου αδιεξόδου. Ο Χίτλερ ζητούσε ξεκάθαρα ή να αποπλιστούν εξίσου και οι άλλες χώρες ή να του επιτραπεί ο εξοπλισμός της χώρας του σε επίπεδα ασφαλείας. Η βρετανική πολιτική δρώντας διασωστικά, πρότεινε ευνοϊκές προς την Γερμανία προτάσεις, που θα επέτρεπαν τον μερικό εξοπλισμό της κατ' αναλογία προς τον αντίστοιχο της Γαλλίας με κίνδυνο η τελευταία να χάσει την πρωτοκαθεδρία της⁵⁵. Όπως αποκαλύφθηκε κατά την διάρκεια της Διάσκεψης, ο γερμανικός εξοπλισμός είχε προχωρήσει πολύ περισσότερο από το αναμενόμενο⁵⁶. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τις νεότερες απαιτήσεις του Χίτλερ για τον αεροπορικό εξοπλισμό της χώρας του, οδήγησαν την Γαλλία να απορρίψει οποιαδήποτε συμφωνία.⁵⁷ Παρόλο που οι διαβουλεύσεις πελαγοδρομούσαν, συνεχίστηκαν, ώσπου να διακοπούν οριστικά τα τέλη του 1934⁵⁸.

Η βρετανική πολιτική απέναντι στην πρώτη «επίσημη» καταγγελία των συνθηκών ειρήνης, ακολουθούσε προς στιγμή το δόγμα της ειρηνικής διευθέτησης μέσω μικρών παραχωρήσεων προς το γερμανικό κράτος. Για μεγάλη μερίδα του βρετανικού λαού και των πολιτικών, εργατικών κυρίως, η οικονομική ανόρθωση της Γερμανίας ήταν επιβεβλημένη για τα βρετανικά συμφέροντα, δεδομένης και της αυστηρής αντιμετώπισης της τελευταίας στις Βερσαλλίες⁵⁹. Άλλωστε μέχρι εκείνη την στιγμή οι βρετανοί πολιτικοί, είχαν σχηματίσει την πεποίθηση ότι η αρχόμενη επιθετικότητα της Γερμανίας, οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην εμμονή της Γαλλίας για τη πιστή συμμόρφωση στους όρους των συνθηκών ειρήνης. Υπέθεταν ότι η επιτυχής κάμψη της γαλλικής αδιαλλαξίας, θα δελέαζε τον Χίτλερ, ώστε να μειώσει τις μονομερείς παραβιάσεις του. Αυτή η βρετανική πεποίθηση όμως, άλλαξε σημαντικά μετά τον αιφνίδιο γερμανικό επανεξοπλισμό⁶⁰.

⁵⁴ Alastair Parker, *Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος*, Θύραθεν, Αθήνα 2005, διαθέσιμο από τον διαδικτυακό τόπο <https://eranistis.net/wordpress> (ανάκτηση 25-11-2021)

⁵⁵ Bell, ό. π, σ.329

⁵⁶ Joll, ό. π, σ.383

⁵⁷ Τσακαλογιάννης, ό. π, σελ. 198-199

⁵⁸ Στο ίδιο

⁵⁹ Alastair Parker, ό. π. Βλ. επίσης Στεφανίδης ό. π σ.162 όπου αναφέρεται «Τα βρετανικά οικονομικά συμφέροντα πάλι, προϋπόθεταν μία Ευρώπη ειρηνική και ευημερούσα, πράγμα που σήμαινε ότι η Γερμανία, ο σημαντικότερος πελάτης της Βρετανίας πριν τον πόλεμο, θα έπρεπε να είναι ικανοποιημένη», Joll ό. π σ.375 «[...] οι Βρετανοί, καθώς υποχωρούσε το πρώτο κύμα της μεταπολεμικής μνησικακίας και έδινε την θέση του σε πιο ορθολογικές εκτιμήσεις συνειδητοποιούσαν ότι η μερική ανάκαμψη της Γερμανίας ήταν σημαντική τόσο για το βρετανικό εμπόριο όσο και την εξυγίανση της βρετανικής οικονομίας»

⁶⁰ Parker ό. π

Φαίνεται όμως ότι δεν είχαν ωριμάσει ακόμη οι συνθήκες για την εκδήλωση δυναμικότερης πολιτικής από την Βρετανία. Ο Χίτλερ στοχεύοντας στον ναυτικό εξοπλισμό της Γερμανίας ως αναγκαία συνθήκη για να εξασφαλίσει την υπεροχή του και στην θάλασσα, επιδίωξε και πέτυχε στις 18 Ιουνίου του 1935 την υπογραφή της αγγλογερμανικής ναυτικής συμφωνίας. Η συμφωνία ήταν το αποτέλεσμα των συνομιλιών με τους Βρετανούς στο Βερολίνο, η οποία του επέτρεπε την απόκτηση ναυτικής δύναμης σε ποσοστό 35% της ισχύος της βρετανικής⁶¹. Στο φύλλο της 19-6-1935, η *Καθημερινή* αναφέρεται στην είδηση μέσω του Αθηναϊκού πρακτορείου⁶². Σε άλλο άρθρο στην ίδια εφημερίδα στην ανωτέρω ημερομηνία, γίνεται λόγος για την απογοήτευση της γαλλικής κυβέρνησης έναντι της βρετανικής απόφασης, η οποία μέσω του πρωθυπουργού της Λαβάλ, έθετε τον προβληματισμό ποια αξία είχε μια συμφωνία δύο δυνάμεων σε μία συνθήκη που καταργούσε όρους που είχαν υπογράψει 25 κράτη⁶³. Από την άλλη, ο απεσταλμένος του πρακτορείου Χαβάς στο Λονδίνο, μεταφέρει ότι από την αγγλική πλευρά θεωρείται, ότι η συμφωνία εξασφαλίζει την παύση του ανταγωνισμού των δυο δυνάμεων στην θάλασσα και συμβάλει στην επανάκαμψη της Γερμανίας στη συλλογική ασφάλεια⁶⁴.

Η βρετανική ενέργεια να προβεί στην σύναψη ναυτικής συμφωνίας με την Γερμανία, η οποία κατ' ουσία ακύρωνε τα όσα είχαν αποφασιστεί στη Στρέζα, εντάσσεται στην πολιτική πρακτική που είχε ως γνώμονα τον έλεγχο του αντιπάλου μέσω του συμβιβασμού⁶⁵. Επιπλέον η άρνηση του Χίτλερ να επανακάμψει στους κόλπους της ΚτΕ, καθώς και η παράλληλη αύξηση των ναυτικών δυνάμεων της Ιαπωνίας, ως αντίπαλο δέος της Βρετανίας στην Άπω Ανατολή, οδήγησε στην σύναψη της συμφωνίας αυτής⁶⁶. Η μονομερής αυτή συμφωνία όμως, χωρίς την στήριξη των συμμετεχόντων κρατών της Στρέζας, προκαθόρισε τις διαφορετικές αντιδράσεις τους κατά το αμέσως επόμενο διάστημα εν όψει ενός καινούργιου διλήμματος⁶⁷. Δείγμα της νοοτροπίας που είχε ήδη αρχίσει να υιοθετείται από τις μεγάλες δυνάμεις, ότι κάθε χώρα ενεργεί για τον εαυτό της, είναι και η γαλλοσοβιετική συμμαχία που εκδηλώθηκε ως αντίδραση στον γερμανικό εξοπλισμό και την γερμανοβρετανική ναυτική συμφωνία. Το

⁶¹ Evans, ό. π, σ.629

⁶² *Καθημερινή*, ό. π Αθήνα, 19-6-1935

⁶³ Στο ίδιο *Καθημερινή*

⁶⁴ *Καθημερινή*, ό. π, 19-6-1935. Βλ. επίσης Στεφανίδης ό. π σ.164

⁶⁵ Parker ό. π. Βλ. επίσης Lindermann ό. π, σ.399 από τον συγγραφέα θεωρείται ότι, η αγγλογερμανική συμφωνία ήταν ένα πρώτο, προφανές παράδειγμα κατευνασμού του εθνικοσοσιαλιστή δικτάτορα.

⁶⁶ Bell, ό. π, σ.290, όπου σημειώνεται ότι, η Βρετανία κατά την εξεταζόμενη περίοδο, διέθετε την μεγαλύτερη δυνατή έκταση των αποικιών της, οι οποίες ζητούσαν της προστασία της μητρόπολης. Η βρετανική πολιτική αναζητούσε έκτοτε τρόπους να μειώσει τους αντιπάλους της, επιδιόκοι συχνά σε προσεχτικές και υποχωρητικές ενέργειες.

⁶⁷ Evans, ό. π, σ.629

σύμφωνο αυτό προέβλεπε την αμφίδρομη συνδρομή από την Γαλλία και την Ρωσία σε περίπτωση επίθεσης από άλλη ευρωπαϊκή χώρα⁶⁸, υπονοώντας πρωτίστως την Γερμανία.

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Ιταλική εισβολή στην Αιθιοπία

Η ρευστότητα της μεσοπολεμικής εποχής και η διάθεση των ολοκληρωτικών καθεστώτων να προβούν στην αναθεώρηση των συνθηκών ειρήνης, δεν επέτρεψε επί μακρόν την επιβίωση συνασπισμών όπως αυτής του μετώπου της Στρέζας⁶⁹. Τώρα ήταν η σειρά της Ιταλίας να ενισχύσει το κύρος της και να καταξιωθεί διεθνώς μέσω ενός ιμπεριαλιστικού πολέμου, αποκαθιστώντας παράλληλα την αδικία που θεωρούσε ότι υπέστη κατά το μοίρασμα των λαφύρων, που αφορούσαν τις αποικίες στην Αφρική⁷⁰. Στις 3 Οκτωβρίου του 1935 η Ιταλία εισέβαλε στην πλούσια για τα μεταλλεύματά της και ευρισκόμενη εν μέσω ιταλικών και βρετανικών αποικιών Αβησσυνία⁷¹. Η Αιθιοπία αποτελούσε για την Ιταλία, το προπύργιο για την επέκταση της νέας αυτοκρατορίας της στη Μεσόγειο και στην Αδριατική⁷². Σχετικό δημοσίευμα της εφημερίδας *Ακρόπολις* αναφέρεται στην οικονομική συμφωνία της αβησσυνιακής κυβέρνησης με μία ιδιωτική εταιρεία, αμερικανικών και αγγλικών συμφερόντων, με σκοπό την εκμετάλλευση των πετρελαίων της⁷³. Η εμπλοκή βρετανικού επιχειρηματικού παράγοντα, στην οικονομική συμφωνία, δημιούργησε υποψίες και εύλογα ερωτήματα αναφορικά με την ανάμιξη της βρετανικής κυβέρνησης στους γαλλικούς και ιταλικούς κύκλους⁷⁴, οι οποίες όμως καθησυχάστηκαν ύστερα από σχετικές δηλώσεις του Βρετανού υπουργού εξωτερικών.

Σε άρθρο της ίδιας εφημερίδας, στο φύλλο της 2-10-1935, αποτυπώνονται οι άμεσες αντιδράσεις, από την πλευρά της βρετανικής κυβέρνησης, με την κινητοποίηση του στόλου της στην Μεσόγειο και την σύγκληση της ΚτΕ⁷⁵. Στο ίδιο άρθρο αναφέρεται, ότι ο προεδρεύων των βρετανικών εργατικών οργανώσεων, τάχθηκε στο πλευρό της κυβέρνησης για την

⁶⁸ Τσακαλογιάννης, ό. π, σ.259

⁶⁹ Ιωάννης. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2001, σ.368

⁷⁰ Kershaw, ό. π, σ. 254. Βλ. επίσης Κλάψης, ό. π, σ.17 «Μολονότι συγκαταλεγόταν μεταξύ των νικητών του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, η Ρώμη καταδικάστηκε από το σύνδρομο της ακρωτηριασμένης νίκης, αφού θεωρούσε ότι είχε αδικηθεί κατάφωρα από τις Συνθήκες ειρήνης»

⁷¹ Τσακαλογιάννης, ό. π, σ. 260

⁷² Kershaw, ό. π, σ.254. Βλ. επίσης, Κλάψης, ό. π, σ.18 επιδιωκόμενος στόχος της Ιταλίας ήταν η «διεύρυνση της επιρροής της στην Ανατολική Μεσόγειο, στα Βαλκάνια και στην Παραδουνάβια λεκάνη»

⁷³ *Ακρόπολις*, ό. π, Αθήνα 1 -10- 1935

⁷⁴ Στο ίδιο

⁷⁵ *Ακρόπολις*, ό. π, 02-10-1935

προσφυγή της στην ΚτΕ, όπως και με την ανάγκη επιβολής κυρώσεων, στην αρπακτική όπως την χαρακτηρίζει συμπεριφορά των Ιταλών. Με αφορμή την σύγκληση του συνεδρίου της ΚτΕ στην Γενεύη, ο υπουργός εξωτερικών της Βρετανίας, Χοάρ, από το βήμα του συνεδρίου, αποτυπώνει την θέση της χώρας του στα μέχρι εκείνη την στιγμή τεκταινόμενα. Συγκεκριμένα, υπενθυμίζει την προσήλωση και την υποστήριξη της Αγγλίας στην ΚτΕ και συμπληρώνει ότι από την πρώτη στιγμή, η αγγλική κοινή γνώμη επιδοκίμασε την απόφαση διαχείρισης της κρίσης από τον οργανισμό. Ακολούθως συνεχίζει ο άγγλος υπουργός, «οι βρετανοί πολίτες αντιλαμβανόμενοι την αποτυχία του προηγούμενου συστήματος που οδήγησε τελικά στον Ά παγκόσμιο πόλεμο, δείχνουν εμπιστοσύνη στον νέο οργανισμό για την διατήρηση της ειρήνης»⁷⁶. Ο βρετανός πολιτικός καταλήγει ότι η επιτυχία ή η αποτυχία της ΚτΕ θα εξαρτηθεί από την θέληση και την δύναμη ή μη των συμβαλλομένων χωρών, να τηρήσουν τις υποχρεώσεις που προβλέπονται από τον καταστατικό ίδρυσης του οργανισμού⁷⁷.

Η εφημερίδα *Καθημερινή*, στο πρωτοσέλιδό της την 03-10-1935, μεταφέρει με ακρίβεια τις λεπτομέρειες της εισβολής, καθώς και την άμεση αντίδραση του αυτοκράτορα της Αβησσυνίας, που τηλεγραφώντας προς τον Γενικό Γραμματέα της ΚτΕ, ζητούσε μετά την ιταλική εισβολή σε αιθιοπικά εδάφη, την αποστολή παρατηρητών του οργανισμού⁷⁸. Τελικά η συγκληθείσα αρμόδια επιτροπή για την επιβολή κυρώσεων, δεν προέβη σε καμία άμεση ενέργεια, που θα μπορούσε να αναστείλει την ιταλική εισβολή, ενώ οι ανταποκρίσεις από τις συγκρούσεις έκαναν λόγο για τις πρώτες απώλειες. Στις 2-10-1935 στο τιτλοφορούμενο άρθρο «Μετά την πλήρη αποτυχία της Γενεύης» στην εφημερίδα *Ακρόπολις*, σχολιάζεται από τον συντάκτη του άρθρου, η αποτυχία έγκαιρης αντίδρασης της ΚτΕ απέναντι στην ιταλική εισβολή, η συνακόλουθη μη επιβολή οικονομικών κυρώσεων και η απουσία συζήτησης για τυχόν επιβολή στρατιωτικών κυρώσεων⁷⁹. Σχετικά με την αδράνεια της Βρετανίας, αναφέρεται ότι στην παρούσα φάση αρκετοί πολιτικοί κύκλοι αμφισβητούσαν τον ρόλο του «αστυφύλακος», που έλαβε η χώρα τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη. Το σχόλιο αυτό, μας επιτρέπει να εκθέσουμε την γενική πεποίθηση που επικρατούσε στην Βρετανία αμέσως μετά το τέλος του Ά παγκοσμίου πολέμου. Η πεποίθηση αυτή αφορούσε τον ηγετικό ρόλο που είχε ενδυθεί η Βρετανία ως διαχρονικά κυρίαρχη, στην ρύθμιση θεμάτων που ανέκυπταν στην

⁷⁶ Στο ίδιο 12-10-1935

⁷⁷ Στο ίδιο

⁷⁸ *Καθημερινή*, ό. π., 3-10-1935

⁷⁹ *Ακρόπολις*, ό. π., 2-10-1935

διεθνή σφαίρα⁸⁰. Η αυτόματη κινητοποίηση και μόνο, του βρετανικού ναυτικού, αναγόταν σε πρακτικές του προηγούμενου αιώνα και όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Bell, αυτή αποτελούσε «απειλή ναυτικής δύναμης και της σιδηράς πυγμής»⁸¹. Κλείνοντας, στο άρθρο αναφέρεται, ότι η αποτυχία άμεσης επέμβασης της ΚτΕ, εξέθρεψε τις ιμπεριαλιστικές βλέψεις του Μουσολίνι, αφήνοντας την Αιθιοπία έκθετη και μόνη απέναντι στην ιταλική επιθετικότητα. Άλλωστε, οι συνεδριάζοντες στην ΚτΕ επικαλούνταν αδυναμία ενεργειών χωρίς την παρουσία της Βρετανίας και της Γαλλίας. Ο πρωθυπουργός της Γαλλίας Λαβάλ και ο βρετανός υπουργός των υποθέσεων της ΚτΕ, Ήντεν,⁸² σε ιδιωτική τους συνάντηση στο Παρίσι, συζήτησαν για την ενδεχόμενη στάση τους στην αιθιοπική κρίση. Η εφημερίδα *Μακεδονία*, στο φύλλο της 5-10-1935, αναφερόμενη στη συνάντηση, κάνει λόγο για συμφωνία των δυνάμεων στην επιβολή μόνο οικονομικών κυρώσεων στην Ιταλία και κυρίως στην επιβολή περιορισμών στον εφοδιασμό πολεμοφοδίων⁸³.

Αναφορικά με την γαλλική πολιτική, στο φύλλο της 4-10-1935 της εφημερίδας *Εστία*, αναμεταδίδονται τα αποτελέσματα της συζήτησης του υπουργικού συμβουλίου της Γαλλίας, πριν την άφιξη του πρωθυπουργού Λαβάλ στην Γενεύη⁸⁴. Η ακολουθητέα και χαρακτηριζόμενη από τον γαλλικό Τύπο ως πολιτική κατευνασμού για την επιδίωξη της ειρήνης, εδραζόταν σε τέσσερις πυλώνες. Η αφοσίωση στις αποφάσεις της ΚτΕ, η προσπάθεια προσέγγισης Βρετανίας και Ιταλίας, η αποφυγή στρατιωτικών κυρώσεων και η σταδιακή επιβολή οικονομικών ποινών, ήταν οι κατευθυντήριες γραμμές της γαλλικής πολιτικής⁸⁵.

Στο μεταξύ τα πολεμικά ανακοινωθέντα από την δράση των ιταλικών στρατευμάτων στην Αιθιοπία, καταλάμβαναν καθημερινά, τα πρωτοσέλιδα των περισσότερων εφημερίδων, ενώ σχολιαζόταν, ότι οι συνεδριάζοντες στην ΚτΕ και κυρίως οι εκπρόσωποι των μεγάλων δυνάμεων δεν ήταν σε θέση να καταλήξουν σε κοινή απόφαση επιβολής ουσιαστικών κυρώσεων που θα μπορούσαν να αναχαιτίσουν τον Μουσολίνι.

Η συνολική αποτυχία της ΚτΕ να ανταποκριθεί στις περιστάσεις, παρουσιάζεται συνοπτικά στην εφημερίδα *Ακρόπολις* την 10-10-1935. Ο συντάκτης κάνοντας μία ιστορική αναδρομή

⁸⁰ Bell, ό. π, σ.172. Βλ. επίσης Eric Hobsbawm, *Η Εποχή των άκρων*, Ο Σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991, Θεμέλιο, Αθήνα 1997, σ.197 «Η Βρετανία ήταν ακόμη δεσμευμένη σε μια παγκόσμια αυτοκρατορία και σε μια παγκόσμια ναυτική στρατηγική, μολονότι ήταν πολύ αδύναμη για τις διατηρήσει».

⁸¹ Bell, ό. π, σ.176

⁸² Στο ίδιο σ.171, όπου αναφέρεται «ο Άντονι Ήντεν που ανέλαβε αυτή τη θέση, αντιμετώπισε τον οργανισμό ως διαβατήριο για να κερδίσει ο ίδιος την εύνοια της κοινής γνώμης και να ενημερωθεί για τις διεθνείς εξελίξεις».

⁸³ *Μακεδονία*, Θεσσαλονίκη, 05-10-1935

⁸⁴ *Εστία* ό. π, 4-10-1935

⁸⁵ Στο ίδιο

στο θεσμό της ΚτΕ, αναφέρει ότι οι προσδοκίες των υποστηρικτών της, των ειρηνοποιών και οραματιστών μιας πανευρωπαϊκής ειρήνης, ναυάγησαν, όταν οι συμμετέχοντες εκπρόσωποί τους, παρόλο που ήταν δεσμευμένοι από τις υποχρεώσεις τους, απέτυχαν να επιβάλλουν κυρώσεις στους παραβάτες και εν προκειμένω στην Ιταλία⁸⁶. Ο συντάκτης συνεχίζοντας, σημειώνει την καθυστέρηση λήψης κοινών αποφάσεων των δύο κυρίαρχων δυνάμεων, παρόλο που φαινομενικά συμφωνούσαν. Η αποτυχημένη απόπειρα διαιτησίας οδήγησε ύστερα από επαναλαμβανόμενες συγκλήσεις επιτροπών στην ετυμηγορία ότι επιτιθέμενη υπήρξε πρώτα η Ιταλία⁸⁷. Πράγματι, οι συνεχείς διαβουλεύσεις δεν επέτρεπαν την λήψη άμεσων και δυναμικών αποφάσεων, που θα μπορούσαν στην δεδομένη στιγμή να αναχαιτίσουν την επιθετικότητα του Μουσολίνι, γεγονός που αποκάλυπτε ταυτόχρονα, την διάσταση απόψεων των μελών της ΚτΕ και κυρίως της Βρετανίας και της Γαλλίας. Άλλωστε, οι σχέσεις των δύο κρατών, είχαν πρόσφατα δοκιμαστεί εξαιτίας των συμφώνων που είχαν συναφθεί με την Γερμανία και την Σοβιετική Ένωση αντίστοιχα.⁸⁸

Όπως αναφέρεται από τον Bell, η Βρετανία αν ήθελε να αντιδράσει δυναμικά απέναντι στην ιταλική πρόκληση, θα μπορούσε να κλείσει την διώρυγα του Σουέζ. Αυτή η ενέργεια όμως θα την έφερνε πιθανότατα πιο κοντά στο ενδεχόμενο πολέμου, που η ίδια δεν επιθυμούσε⁸⁹. Επιπλέον, αυτή ενέργεια θα ερχόταν σε αντίθεση με τις αρχές της ΚτΕ, τις οποίες υπερασπίζονταν οι βρετανοί πολιτικοί και επιδοκίμαζε η κοινή γνώμη. Με αυτά ως γνώμονα, επιλέχθηκε από την βρετανική πλευρά η απλή κινητοποίηση του στόλου της στην Μεσόγειο και η σύγκληση του συμβουλίου της ΚτΕ. Το συμβούλιο τελικά επέβαλε τον Νοέμβριο του ίδιου έτους οικονομικές κυρώσεις στην Ιταλία, οι οποίες όμως δεν αφορούσαν τις πωλήσεις πετρελαίου προς αυτήν και ως εκ τούτου τον μεγαλύτερο προμηθευτή της που ήταν οι ΗΠΑ⁹⁰. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά από τον Kershaw, «απαγορεύτηκε η εξαγωγή φουά γκρα στην Ιταλία, αντιθέτως δεν απαγορεύτηκε η εξαγωγή σιδήρου, χάλυβα, άνθρακα και πετρελαίου»⁹¹. Τέλος ας μην αγνοεί κανείς, ότι για την Βρετανία, παρόλο που η ενδεχόμενη δυναμική παρουσία της ιταλικής ναυτικής δύναμης στην Ανατολική Μεσόγειο, «ακουμπούσε»

⁸⁶ Ακρόπολις, ό. π ,0-10-1935

⁸⁷ Στο ίδιο

⁸⁸ Στεφανίδης, ό. π ,σ.164. Βλ. επίσης Κλάψης, ό. π, σ. 27

⁸⁹ Bell, ό. π, σ.176

⁹⁰ Στο ίδιο σελ.331

⁹¹ Kershaw ό. π σ. 254. Βλ. επίσης Κοραντής ό. π σ.153, όπου αναφέρεται ότι, ο Μουσολίνι απευθυνόμενος στον Χίτλερ το 1938 «Εάν η ΚτΕ [...] είχε επεκτείνει τας οικονομικές κυρώσεις εις το πετρέλαιον, θα είχαν αναγκασθή να αποσυρθώ από την Αβησσυνίας εντός μιας εβδομάδας[...]».

τα συμφέροντά της, δεν έδειχνε να ανησυχεί, καθώς δεν θεωρούσε ότι ήταν τόσο ισχυρή, ώστε να καταστεί απειλητική⁹² για την ίδια.

Η Γαλλία, ελλείψει μιας σταθερά «προστατευτικής» προς αυτήν βρετανικής πολιτικής, έστρεψε, από τον Ιανουάριο του 1935, το ενδιαφέρον της προς την Ρώμη⁹³. Οι γαλλοιταλικές επαφές ολοκληρώθηκαν με στρατιωτικές συμφωνίες που υπογράφηκαν τον Ιούνιο του ίδιου έτους⁹⁴. Το πρωταρχικό μέλημα της Γαλλίας, ήταν ο προσεταιρισμός της Ιταλίας, ως σύμμαχο εναντίον της Γερμανίας. Στο βωμό αυτής της πολιτικής, η Γαλλία δεν ήταν διατεθειμένη να δυσανεστήσει την Ιταλία και γ' αυτό δεν στάθηκε πρόθυμη από την αρχή να ενισχύσει τις προσπάθειες της Βρετανίας για την επιβολή κυρώσεων. Από την άλλη όμως, δεν θα μπορούσε να αντιπαρατεθεί στην βρετανική βούληση που επιδίωκε ακόμη και εντός των κόλπων της ΚτΕ, την επιβολή κάποιων συνεπειών για την βαρβαρότητα που επέδειξε η Ιταλία⁹⁵.

Εμπρός του διαφαινόμενου αδιεξόδου, τον Δεκέμβριο του 1935, προωθήθηκε μυστικό σχέδιο που καταρτίστηκε από τους Λαβάλ και Χοάρ, με σκοπό την αποκλιμάκωση της κρίσης⁹⁶. Συνοπτικά το σχέδιο διασφάλιζε στην Ιταλία την κυριαρχία της σε σημαντικό τμήμα της Αβησσυνίας, και ως αντάλλαγμα στην τελευταία την παραχώρηση βρετανικού αποικιακού εδάφους που θα εξασφάλιζε την έξοδό της στην θάλασσα⁹⁷. Στο φύλλο της 10-12-1935 της *Καθημερινής*, σε σχετικό άρθρο σημειώνεται ότι, μετά την συμφωνία των δυο πολιτικών ανδρών, το σχέδιο θα υποβαλλόταν στο βρετανικό υπουργικό συμβούλιο προς έγκριση και ακολούθως στο συμβούλιο της ΚτΕ, στον ιταλό δικτάτορα και τον αιθίοπα αυτοκράτορα. Στο άρθρο σημειώνεται επίσης η προσδοκία των Χοάρ και Λαβάλ για την διάσωση της ειρήνης μέσω του σχεδίου αυτού, ευελπιστώντας στην καλή θέληση του Μουσολίνι⁹⁸. Στις 14-12-1935 η ίδια εφημερίδα σε άρθρο της με τίτλο «ειρήνη ή πόλεμος αι αγγλογαλλικάι προτάσεις», πληροφορεί τον αναγνώστη για τις πρώτες αντιδράσεις μετά την αποκάλυψη του σχεδίου. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι οι προτάσεις έγιναν δεκτές από την ιταλική πλευρά με την επιφύλαξη της λεπτομερούς μελέτης τους, ενώ αντίθετα ο αυτοκράτορας Σελασιέ, δεν συναινούσε στην εκχώρηση αιθιοπικού εδάφους. Παράλληλα, γίνεται λόγος για τις αρνητικές αντιδράσεις του βρετανικού λαού απέναντι στο σχέδιο. Επίσης αναφέρεται ότι η κοινή γνώμη,

⁹² Κλάψης, ό. π, σ.18

⁹³ Στεφανίδης, ό. π, σ.162 «Το Λονδίνο όμως απασχολούσε περισσότερο η ασφάλεια και σταθερότητα της Αυτοκρατορίας και η ανάκαμψη του βρετανικού εμπορίου»

⁹⁴ Bell, ό. π, σ.331

⁹⁵ Kershaw ,ό. π, σ.254

⁹⁶ Στο ίδιο σ.175

⁹⁷ Bell ,ό. π, σ. 332. Βλ. επίσης, Kershaw, ό. π, σ.254,

⁹⁸ *Καθημερινή*, ό. π, 10-12-1935

συνέπλεε με την αντίθεση που εκφραζόταν από την πλευρά των εργατικών και φιλελευθέρων βουλευτών, καθώς και της επιτροπής συλλόγου υποστήριξης της ΚτΕ, στις διακοινώσεις των οποίων γίνεται λόγος για προδοσία μέσω του σχεδίου των αρχών της ΚτΕ⁹⁹. Στο άρθρο σημειώνεται ότι η εν λόγω επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους συντηρητικούς, Λόρδο Σέσιλ, και Ωστιν Τσάπερλεϊν, προτίθενται να επισκεφτεί τον βρετανό πρωθυπουργό, για να ζητήσει την επέμβασή του για την λύση διακανονισμού εντός της ΚτΕ. Ο αρχηγός των Εργατικών Άτλη, πιο δυναμικός, δήλωνε ότι θα κατέθετε πρόταση μομφής κατά της κυβέρνησης για τον χειρισμό της υπόθεσης του ιταλοαιθιοπικού πολέμου. Τέλος ανακοινώνεται ότι μερίδα των φιλελευθέρων βουλευτών, κατέθεσαν ήδη πρόταση, στην οποία καταδίκάζαν οποιοδήποτε διακανονισμό θα προέβλεπε την καταπάτηση των αιθιοπικών εδαφών ή θα απειλούσε την οικονομική ανεξαρτησία του απειλούμενου αφρικανικού κράτους από την επιτιθέμενη Ιταλία¹⁰⁰. Η σχεδόν ομόφωνη αντίδραση όλων των πολιτικών κομμάτων, που εντοπίζεται στο συγκεκριμένο δημοσίευμα, αποκαλύπτει και ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της πολιτικής ζωής της Βρετανίας την εποχή του μεσοπολέμου. Από ιδρύσεως του οργανισμού, πολιτικοί κυρίως του εργατικού και φιλελευθέρου χώρου, πίστεψαν με πάθος στις δυνατότητες που γεννιούνταν για την διατήρηση της ειρήνης μέσω μιας διεθνούς συνεργασίας¹⁰¹. Η βούληση για την επίτευξη των στόχων της ΚτΕ, συνδυάστηκε με την επιθυμία για τον αφοπλισμό, καθώς το μιλιταριστικό πνεύμα προ του Α παγκοσμίου πολέμου είχε ενοχοποιηθεί, ως κάποιο βαθμό για το ξέσπασμα του. Οι βρετανοί συντηρητικοί από την πλευρά τους, δεν απείχαν σημαντικά, από τις πεποιθήσεις των άλλων παρατάξεων, στην αναγκαιότητα του θεσμού της ΚτΕ, ως ρυθμιστή των διεθνών σχέσεων. Πηγαίνοντας ένα βήμα πιο μακριά, αντιλαμβάνοντουσαν, ότι η παραμονή τους στην εξουσία εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό με την σύμπλευση τους με όσα επιθυμούσε η βρετανική κοινή γνώμη¹⁰².

Είναι γεγονός ότι οι εχθροπραξίες του Α παγκοσμίου πολέμου, άφησαν πίσω εκατομμύρια νεκρούς, νέους κυρίως ανθρώπους και υλικές καταστροφές, που σε πολλές περιπτώσεις αφορούσαν την ολοκληρωτική ισοπέδωση πόλεων. Η ερήμωση της επαρχίας έφερε χιλιάδες κόσμου, ανάμεσα σε αυτούς πρόσφυγες και ανεπιθύμητους, στα εναπομείναντα αστικά κέντρα αυξάνοντας υπέρμετρα τον πληθυσμό τους¹⁰³. Το πλήθος αυτό κατοίκησε κυρίως σε άναρχα

⁹⁹ Καθημερινή, ό. π, 14-12-1935

¹⁰⁰ Στο ίδιο 14-12- 1935

¹⁰¹ Bell, ό. π, σ.170

¹⁰² Στο ίδιο σ.172

¹⁰³ Serge Berstein- Pierre Milza ό. π σ.132, ο οποίος σημειώνει « Στην Γαλλία μεταξύ του 1921 και 1931 εγκαταστάθηκαν πάνω από δυο εκατομμύρια άτομα στα αστικά κέντρα και στην Μεγάλη Βρετανία το ποσοστό των πόλεων στο σύνολο του πληθυσμού έφτασε το 1939 στο 83%».

δομημένα μικροσκοπικά σπίτια, στα κέντρα των μεγαλουπόλεων και απασχολήθηκε κυρίως σε εργασίες στην βιομηχανία με χαμηλή μισθοδοσία. Η αποκοπή από το τελικό προϊόν παραγωγής και ο φόβος της απόλυσης, εξαθλίωναν όλο και περισσότερο την νέα εργατική τάξη που θα αποτελέσει και την βιομηχανική κοινωνία που αναπτύχθηκε στην διάρκεια του μεσοπολέμου¹⁰⁴. Παράλληλα όμως οι τεχνολογικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στο δεύτερο μισό του προηγούμενου αιώνα σηματοδοτούσαν την αλλαγή στον τρόπο ζωής στις αρχές του 20ου. Η χρήση του ηλεκτρικού ρεύματος που έφτανε σταδιακά και μέχρι τα πιο απρόσιτα μέρη συνδεόταν με την επερχόμενη εποχή της διάδοσης των εφημερίδων, του ραδιοφώνου και αργότερα του κινηματογράφου¹⁰⁵. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι ενημερώνονταν για τις παγκόσμιες εξελίξεις και γίνονταν δέκτες και συχνά κοινωνοί ποικίλων ιδεολογιών, διαφορετικών τρόπων ζωής και καλλιτεχνικών ρευμάτων. Αυτή η εισροή νεωτερικών στοιχείων στις ευρωπαϊκές κοινωνίες συνδυάστηκε με την ανάγκη των ανθρώπων αμέσως μετά τα δεινά του πολέμου, για μια πιο ανέμελη και ευτυχισμένη ζωή. Έτσι, οι χώροι συνάθροισης και μαζικής ψυχαγωγίας, όπως τα καμπαρέ και τα καφέ σαντάν, αποτέλεσαν τα μέρη όπου συνέρεαν άνθρωποι διαφορετικών τάξεων και οικονομικών δυνατοτήτων, εκπρόσωποι της διανόησης και ξενόφερτοι καλλιτέχνες, πρώην πολεμιστές και χειραφετημένες γυναίκες. Όλοι αυτοί σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, αναζητούσαν την απόδραση από την πραγματικότητα, την παράδοση στην λήθη για όσα πρόσφατα έζησαν στην διάρκεια του πολέμου¹⁰⁶. Κατά την εξεταζόμενη περίοδο αναπτύχθηκαν έντονα ειρηνιστικά κινήματα που υποστήριζαν τον θεσμό της ΚτΕ και επιδίωκαν την παγίωση του οργανισμού ως προστάτη της ειρήνης¹⁰⁷. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της διάδοσης των κινήματων ειρήνης είναι τα 136.00 μέλη που αριθμούσε η μεγαλύτερη βρετανική οργάνωση στο τέλος της δεκαετίας του 1930¹⁰⁸. Η συνολική απόρριψη του πολέμου και η αποφυγή του μέσω του αφοπλισμού έγιναν τα διαρκή συνθήματα του βρετανικού λαού που δεν θα μπορούσαν εύκολα να αγνοήσουν οι πολιτικοί ιθύνοντες¹⁰⁹.

Στο ίδιο άρθρο της *Καθημερινής* της 14-12-1935 , αποτυπώνεται, ότι το σχέδιο Λαβάλ-Χοέρ, σε αντίθεση με την Βρετανία, σχολιάστηκε ευμενώς από τον γαλλικό τύπο, ως δυνατότητα εξοικονόμησης χρόνου για την διευθέτηση του ζητήματος στην ΚτΕ. Τελικά, όπως

¹⁰⁴ Serge Berstein- Pierre Milza , ό. π, σ.136

¹⁰⁵ Στο ίδιο σ.131 όπου αναφέρεται ότι « Ενδεικτικό της διάδοσης του ραδιοφώνου είναι ότι στο τέλος της δεκαετίας του 30' αριθμούνται στην Γερμανία δώδεκα εκατομμύρια δέκτες κα από έξι εκατομμύρια σε Βρετανία και Γαλλία.

¹⁰⁶ Στο ίδιο, σ.137

¹⁰⁷ Bell ,ό. π , σ.170

¹⁰⁸ Στο ίδιο σ. 173, η οργάνωση που αναφέρεται είναι η Canon Dick Shepperd' s Peace Pledge Union

¹⁰⁹ Hobsbawm, ό. π ,σ. 43. Βλ. επίσης Kershaw, ό .π, σ. 101-102

πληροφορούμαστε στο φύλλο της 20-12-1935 της *Καθημερινής*, το σχέδιο διακανονισμού του Παρισιού δεν οδηγήθηκε σε εφαρμογή. Ο υπουργός εξωτερικών της Βρετανίας παραιτήθηκε. Απολογούμενος επικαλέστηκε ότι η νέα πρόκληση επέκτασης της σύρραξης σε διεθνή επίπεδο, υπό την απειλή επιβολής αποκλεισμού στην εξαγωγή των πετρελαίων, τον οδήγησε στην υποστήριξη του συγκεκριμένου σχεδίου.¹¹⁰ Στην συνέχεια ο βρετανός πολιτικός παραδέχτηκε, ότι η αγανάκτηση της κοινής γνώμης συνετέλεσε στην απόφαση του να παραιτηθεί γεγονός που καταδεικνύει, την πίεση που ασκούσε ο βρετανικός λαός και ειδικά σε ζητήματα που άπτονταν της εξωτερικής πολιτικής. Σχετικά με το συγκεκριμένο θέμα ο Κοραντής, επικαλείται το δημοσίευμα των Times, μέσω του οποίου ασκείται κριτική στον Λαβάλ ότι ήθελε να καταστήσει την Αιθιοπία «διάδρομον δια κάμηλους»¹¹¹.

Η Ιταλία ούσα η μεγάλη κερδισμένη της κρίσης, συνέχισε την εκστρατεία της στην Αφρική και τον Μάιο του 1936 κατέλαβε την πρωτεύουσα Αντίς Αμπέμπα. Παράλληλα, υπό την πίεση των οικονομικών κυρώσεων, ενίσχυσε τις σχέσεις της με την ουδέτερη και σε αρκετές περιπτώσεις υποστηρικτική προς αυτήν Γερμανία, προοιωνίζονταν με τον τρόπο αυτόν τον κοινό άξονα των δύο χωρών¹¹². Η δυσμενής για την Αιθιοπία κατάληξη της κρίσης, εξυπηρέτησε απόλυτα τον ιταλικό ιμπεριαλισμό και κατάφερε ένα βαρύτατο πλήγμα στην αξιοπιστία της ΚτΕ. Επιπλέον πολύ περισσότερο, αποκάλυψε τις αδυναμίες των κρατών μελών να υιοθετήσουν από κοινού σε αποφάσεις ικανές να σταματήσουν την άδικη επέμβαση εναντίον μιας χώρας μέλους του διεθνούς οργανισμού¹¹³. Τελικά, όπως αναφέρει ο Burns, οι μνήμες της πρόσφατης ανθρωποσφαγής του Ά παγκοσμίου πολέμου και η θέληση για αποτροπή του πολέμου έσπρωξαν τους Δυτικούς να υιοθετήσουν συγκεκριμένες στάσεις που τους απέτρεπαν να αξιολογήσουν τα γεγονότα με ευθυκρισία και να αφουγκραστούν τις βαθύτερες στοχεύσεις πίσω από τις μονομερείς ενέργειες των δύο δικτατόρων και εν προκειμένω του Μουσολίνι¹¹⁴. Ο Κοραντής αναφέρεται χαρακτηριστικά στα χειρόγραφα του Ήντεν, όταν το 1943 ο άγγλος πολιτικός έγραφε ότι αν η βρετανική κυβέρνηση είχε δείξει μεγαλύτερη αποφασιστικότητα «κατά την επιβολή των κυρώσεων εναντίον της Ιταλίας τω 1935 εις τρόπον να αποκαλύψωμεν την μπλόφα του Μουσολίνι και τουλάχιστον να επιβραδύνωμεν την έκρηξιν του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου»¹¹⁵.

¹¹⁰ *Καθημερινή*, ό .π, 20-12-1935

¹¹¹ Κοραντής, ό .π, σ.152

¹¹² Bell, ό .π, σ.333

¹¹³ Κολιόπουλος, ό .π, σ. 368.Βλ. επίσης Evans, ό .π, σ.632

¹¹⁴ Burns, ό .π, σ.917. Βλ. επίσης Κοραντής, ό .π, σ.149

¹¹⁵ Κοραντής, ό .π, σ.155

4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Γερμανία εισέρχεται στην Ρηνανία

Το πολιτικό πρόγραμμα του ναζιστικού κόμματος έθετε ως προϋπόθεση για την οικονομική του ανάκαμψη στον άμεσο και ταχύ επανεξοπλισμό της χώρας, προκειμένου να επιτευχθεί η εδαφική επέκταση που χρειαζόταν. Οι ταχείς ρυθμοί βελτίωσης των οικονομικών του γερμανικού κράτους μέχρι και το 1936, οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στις πολιτικές που είχαν ήδη εκπονηθεί και ακολουθηθεί από τους ιθύνοντες πολιτικούς πριν τους Ναζί¹¹⁶. Όμως ο Χίτλερ έδωσε μεγαλύτερη βαρύτητα στο εξοπλιστικό του πρόγραμμα διαθέτοντας περίπου το ένα τρίτο των δημοσίων δαπανών¹¹⁷. Η μονομερής οικονομική πολιτική, προκάλεσε δυσκολίες στον εφοδιασμό καταναλωτικών αγαθών, ακόμη και στα είδη πρώτης ανάγκης. Το διαφαινόμενο οικονομικό τέλμα, επιζητούσε από τον ναζιστή ηγέτη μία λύση. Η λύση αυτή σύμφωνα με ιδεολογικό υπόβαθρο του Χίτλερ, προσανατολιζόταν στην εδαφική επέκτασή που θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί με πόλεμο¹¹⁸.

Όμως την εποχή που εκδηλώθηκε η οικονομική κρίση στην Γερμανία, οι δυνάμεις που μπορούσαν να αναχαιτίσουν την επεκτατική διάθεση του Χίτλερ, είχαν μόλις εκτεθεί στην διεθνή κοινότητα, από την αδυναμία τους σαν διαχειριστούν την κρίση της Αιθιοπίας¹¹⁹. Η ΚτεΕ είχε υποστεί βαρύ πλήγμα και οι μετέχουσες δυνάμεις της Στρέζας είχαν αποστασιοποιηθεί. Γι' αυτό και η Ιταλία είχε διαμηνύσει ότι δεν θα προέβαλε προσκόμματα στη Γερμανία σε ενδεχόμενη επέκτασή της προς της Αυστρία¹²⁰. Η απόφαση του Χίτλερ ήταν να στραφεί προς την αποστρατικοποιημένη ζώνη της Ρηνανίας. Η κατάληψη των εδαφών αυτών δεν θα προσέδιδε στη Γερμανία, περισσότερα από 50 χιλιόμετρα πρώην γερμανικού εδάφους στην μία όχθη του Ρήνου¹²¹, όμως τα ηθικά και κυρίως ρεβανσιστικά οφέλη, θα ήταν απείρως μεγαλύτερα, κυρίως για τον κατευνασμό των πνευμάτων στο εσωτερικό της χώρας λόγω της οικονομικής στενότητας. Τα οικονομικά προβλήματα της Γερμανίας και η απογοήτευση των πολιτών, υπαγόρευαν μια νέα διπλωματική επιτυχία¹²². Κάτω από άκρα μυστικότητα, στις 7

¹¹⁶ Kershaw, ό. π., σ.224

¹¹⁷ Στο ίδιο, σ.226

¹¹⁸ Στο ίδιο, σ.227. Βλ. επίσης Edward H. Carr, *Η εικοσαετής κρίση 1919-1939*, Ποιότητα Αθήνα 2000 σ.267 όπου αναφέρεται « Η ανάκτηση των χαμένων εδαφών έγραφε ο Χίτλερ σε ένα γνωστό απόσπασμα του Mein Kampf, δεν επιτυγχάνεται με εντυπωσιακές επικλήσεις προς τον Θεό ή τρέφοντας ευσεβείς πόθους για μια Κοινωνία των Εθνών αλλά με την ένοπλη δύναμη»

¹¹⁹ Evans, ό. π, σ. 633

¹²⁰ Kershaw, ό. π, σ.255

¹²¹ Στο ίδιο, σ.256

¹²² Evans, ό. π, σ. 633

Μαρτίου του 1936, σε έναν πύρινο λόγο εναντίον της γαλλοσοβιετικής συμφωνίας, ο Χίτλερ ανακοίνωσε την εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων στην κοιλάδα του Ρήνου¹²³.

Στην *Καθημερινή* της 9-3-1936, στο πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο, «Μετά το πραξικόπημα η Γερμανία και η Ευρώπη», ο ανώνυμος συντάκτης αφού κάνει μία σύντομη αναδρομή στις προηγούμενες παραβιάσεις της Γερμανίας, αναφέρεται στην στρατιωτική επέλαση στην κοιλάδα του Ρήνου και στις υποβληθείσες από τον Χίτλερ, προτάσεις προς συνδιαλλαγή.¹²⁴ Οι προτάσεις του γερμανού δικτάτορα περιλάμβαναν τον επανακαθορισμό νέων ζωνών εκατέρωθεν της κοιλάδας του Ρήνου, χωρίς την παρουσία στρατευμάτων, που έθεταν σε αναπροσαρμογή την οχυρωμένη από την Γαλλία γραμμή Μαζινό. Οι προτάσεις συμπληρώνονταν με σύναψη συμφωνιών μη επιθέσεως με την Γαλλία και το Βέλγιο και επίσης με την υπογραφή πρωτοκόλλων περιορισμού του αριθμού των πολεμικών αεροπλάνων¹²⁵.

Ο συντάκτης σημειώνει ότι, παρόλο που οι όροι που τέθηκαν από τον Χίτλερ, έχρηζαν περαιτέρω διερεύνησης, προς όφελος της ειρήνης, εντούτοις η υποβολή τους δεν ακύρωνε τον τρόπο που διατυπώθηκαν, δηλαδή, μετά το στρατιωτικό εδαφικό τελεσμένο. Πράγματι, ο συνδυασμός στρατιωτικών και διπλωματικών μέσων που χρησιμοποίησε ο Χίτλερ, του εξασφάλισε το εδαφικό πλεονέκτημα και την πρόφαση καλής θέλησης για διαπραγμάτευση σε ενδεχόμενη δυναμική αντίδραση των άλλων χωρών. Ακολούθως στο άρθρο σημειώνεται, ότι η Γαλλία και η Αγγλία δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να επιτρέψουν χωρίς συνέπειες, την νέα μονομερή ενέργεια της Γερμανίας, συγκαλώντας προς τούτο το συμβούλιο της ΚτΕ και εξετάζοντας την επιβολή οικονομικών κυρώσεων¹²⁶. Από τον αρθρογράφο κρίνεται ότι επιβολή των κυρώσεων αυτών στην Γερμανία, δεδομένης της οικονομικής κρίσης που διερχόταν, θα αποτελούσε επαρκές και αποτελεσματικό μέτρο προκειμένου να χαλιναγωγηθούν οι περαιτέρω ενέργειες της.

Σε άλλο άρθρο της *Καθημερινής* της 9-3-1936, μεταφέρονται οι ειδήσεις μέσω του Αθηναϊκού Πρακτορείου για τις αντιδράσεις της Αγγλίας. Ανακοινώνεται ότι ο υπουργός εξωτερικών Ήντεν, πρόκειται να διατυπώσει στην Βουλή των κοινοτήτων την αυστηρή διαμαρτυρία του για την γερμανική προκλητικότητα. Παράλληλα όμως σημειώνεται από τον ίδιο, [...] «Τα γερμανικά αιτήματα εγένοντο δεκτά μεθ' ικανοποίησεως εις το Λονδίνο ως συμπίπτοντα με τινάς επιθυμίας της κοινής γνώμης και της βρετανικής κυβερνήσεως ήτις θεωρεί πάντοτε την

¹²³ Evans, ό. π , σ. 633

¹²⁴ *Καθημερινή*, ό. π, 9-3-1936

¹²⁵ Bell, ό. π, σ.334

¹²⁶ *Καθημερινή*, ό. π, 9-3-1936

επάνοδο της Γερμανίας εις την ΚτΕ ως απαραίτητο δια την ευρωπαϊκή ομόνοια»¹²⁷. Οι πρώτες ανεπίσημες δηλώσεις του βρετανού υπουργού εξωτερικών, προετοιμάζουν και το έδαφος πάνω στο οποίο πρόκειται να εμπεδωθεί η αγγλική εξωτερική πολιτική. Άλλωστε από τον Ιανουάριο του 1935, το βρετανικό υπουργικό συμβούλιο είχε ήδη συζητήσει την κατάργηση της αποστρατικοποιημένης ζώνης της Ρηνανίας, ως μη επωφελούς για τα βρετανικά συμφέροντα¹²⁸.

Στην ίδια σελίδα της 9-3-1936, ο αναγνώστης πληροφορείται ότι οι γερμανικές διακοινώσεις για διαπραγμάτευση, δεν γίνονται δεκτές από την Γαλλία, η οποία έχει ήδη κινητοποιήσει στρατιωτικά τμήματα στην περιοχή, χωρίς όμως την πρόθεση εισόδου τους στην ουδέτερη ζώνη. Παρόλα αυτά, ο πρωθυπουργός, Σαρρώ εξέφρασε την αγανάκτησή του δηλώνοντας «δεν είμαστε διατεθειμένοι να αφήσωμεν το Στρασβούργο υπό το πυρ των γερμανικών τηλεβόλων»¹²⁹. Και συμπλήρωσε ότι η παραβίαση της συνθήκης του Λοκάρνο από την μονομερή ενέργεια της Γερμανίας, απαιτεί την σύγκληση του συμβουλίου της ΚτΕ για εξεύρεση λύσης. Η πολιτική που θα ακολουθούσε η γαλλική κυβέρνηση άρχισε να γίνεται ορατή¹³⁰.

Αναφορικά με την συγκεκριμένη πολιτική, ιστορικοί που ασχολήθηκαν διεξοδικά με το θέμα υποστηρίζουν αντίθετες θέσεις. Ο Kershaw, υποστηρίζει ότι η είσοδος των γερμανικών στρατευμάτων στην Ρηνανία αποτέλεσε ιδανική ευκαιρία αναχαίτισης του Χίτλερ, δεδομένης της ολιγάριθμης δύναμης που είχε εισβάλει στην ουδέτερη ζώνη¹³¹. Η αποτυχία κατάληψης μιας περιοχής, που γειτόνευε με τα κυριαρχικά εδάφη της, ίσως να έπληττε τον γερμανό ηγέτη, εκθέτοντάς τον στους στρατιωτικούς παράγοντες της χώρας του, που δεν θα ήταν πρόθυμοι να συνηγορήσουν πλέον σε μεγαλεπήβολα σχέδια¹³². Ο Bell από την άλλη ισχυρίζεται, επικαλούμενος γερμανικές πηγές, ότι τα προωθημένα τάγματα της εμπροσθοφυλακής, ήταν αποφασισμένα κατόπιν συγκεκριμένων οδηγιών να πολεμήσουν ακόμα και αν υποχωρούσαν, επικουρούμενα από τον υπόλοιπο στρατό που θα τους περίμενε στα μετόπισθεν. Ο Χίτλερ δεν ήταν διατεθειμένος να εγκαταλείψει εξ ολοκλήρου την σημαντική κοιλάδα του Ρουρ χωρίς πόλεμο¹³³. Πάντως και οι δύο συγγραφείς συμφωνούν ότι το υπάρχον στρατιωτικό πρόβλημα, επιδεινώθηκε περισσότερο από την έλλειψη οργάνωσης και της ανακριβούς πληροφόρησης για

¹²⁷ Καθημερινή, ό. π, σ.6. Βλ. επίσης Αντώνιος .Ι. Κοράντης, ό. π, σ.175

¹²⁸ Bell, ό. π, σ.333

¹²⁹ Καθημερινή, ό. π, 9-3-1936

¹³⁰ Στο ίδιο

¹³¹ Kershaw, ό. π, σ.256

¹³² Στο ίδιο, σ.257

¹³³ Bell ,ό. π, σ. 335. Βλ. επίσης Κοραντής, ό. π, σ.159

το μέγεθος της γερμανικής απειλής¹³⁴. Η αντιμετώπιση μιας κατά τα φαινόμενα αριθμητικά σημαντικής γερμανικής στρατιάς, απαιτούσε την άμεση επιστράτευση που τελικά όταν θα ολοκληρωνόταν θα δημιουργούσε πολλά περισσότερα προβλήματα από όσα θα επίλυε¹³⁵. Η αναποφασιστικότητα της γαλλικής κυβέρνησης σε μία κρίση που απαιτούσε τολμηρές αποφάσεις¹³⁶, η αντίθεση της κοινής γνώμης και του γαλλικού τύπου σε ενδεχόμενο στρατιωτική εμπλοκή, επεξηγεί ικανοποιητικότερα την γαλλική στάση¹³⁷.

Αναφορικά με την αντίδραση της γαλλικής κοινής γνώμης, ας μην ξεχνάει κανείς ότι, με ποσοστό 10,5% νεκρών επί του ανδρικού πληθυσμού στον Α παγκόσμιο πόλεμο, ήταν διάχυτη η ανάγκη για ειρήνευση αμέσως μετά την λήξη των εχθροπραξιών και σχεδόν για τα περισσότερα χρόνια πριν την έναρξη του Β παγκόσμιο πόλεμο¹³⁸. Οι αγανακτισμένοι αγρότες που αποτέλεσαν την κυριότερη δύναμη του γαλλικού πεζικού με τις περισσότερες απώλειες στο πεδίο της μάχης, όπως και οι συνδικαλιζόμενοι εργάτες, έγιναν κοινωνοί των πύρινων λόγων των μορφωμένων ειρηνιστών και διανοούμενων που πίστευαν στην δύναμη της διαπραγμάτευσης ακόμη και με τον Χίτλερ για να περισωθεί η ειρήνη¹³⁹. Και ενώ θα πίστευε κανείς ότι η ειρηνιστική διάθεση και το αίτημα για αφοπλισμό αφορούσε μόνο τους σοσιαλιστές και ίσως τους κομμουνιστές, η ιστορική έρευνα δείχνει ότι τις ίδιες ιδέες ενστερνιζόταν και η γαλλική Δεξιά¹⁴⁰. Παρόλη την φαινομενική σύμπλευση, οι ιδεολογικές εντάσεις και η πολιτική πόλωση ήταν πανταχού παρούσες στην Γαλλία, ώστε τα σημαντικά γεγονότα που εκδηλώθηκαν στον μεσοπόλεμο, να βρουν τη γαλλική κοινωνία διχασμένη¹⁴¹.

Στο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας *Μακεδονία* της 15-3-1936, ο αρθογράφος με ακρωνύμιο Δ.Π, τιτλοφορώντας το άρθρο του, «Ιδού ο ένοχος», σχολιάζει την κρίση στην κοιλάδα του Ρήνου¹⁴². Κατά τον συντάκτη, τόσο για τις προηγούμενες κρίσεις, όσο και για την τρέχουσα, την ευθύνη έχει η αναποτελεσματική πολιτική της Βρετανίας, την οποία ταυτίζει με την ΚτΕ ως μία οντότητα. Όπως λέει χαρακτηριστικά ο Carr «μετά την αποτυχία της Διάσκεψης για τον αφοπλισμό κατέστη προφανές σε όλους, ότι η Κοινωνία των Εθνών μπορούσε να είναι

¹³⁴ Bell, ό. π, σ.336, «το Γαλλικό Επιτελείο έδωσε υπερτιμημένη εκτίμηση των γερμανικών δυνάμεων» . Βλ. επίσης Berstein- Miltza, ό. π, σ.104

¹³⁵ Bell , ό. π, σ.336.Βλ. επίσης, Kershaw ,ό. π, σ.257

¹³⁶ Bell ό. π,σ.336

¹³⁷ Kershaw ,ό. π, σ.257 . Βλ. επίσης Κοραντής, ό. π, σ.171

¹³⁸ Bell ,ό. π, σ.153

¹³⁹ Στο ίδιο σ.156. Βλ. επίσης *Μακεδονία*, ό. π, 11-3-1938, στο διεθνές συνέδριο νέων για την ειρήνη στις Βρυξέλες, στις αρχές Φεβρουαρίου, οι φιλειρηνικές οργανώσεις διατράνωσαν την αντίθεση τους στο πόλεμο και την αφοσίωση στις αρχές της ΚτΕ.

¹⁴⁰ Bell, ό. π, 159

¹⁴¹ Στο ίδιο σ 160.

¹⁴² *Μακεδονία*, ό. π, 15-3-1936

αποτελεσματική μόνο στο βαθμό που ήταν όργανο της εθνικής πολιτικής των πιο ισχυρών μελών της»¹⁴³. Ο αρθρογράφος τονίζει ότι η υποχωρητικότητα της Αγγλίας, έδωσε την επίφαση νομιμότητας που χρειαζόταν ο Χίτλερ να παραβιάσει τις έτσι και αλλιώς «καταθλιπτικές συνθήκες» των Βερσαλλιών, για τις οποίες η Γερμανία διαμαρτυρήθηκε κατ' επανάληψη στο παρελθόν, αλλά δεν εισακούσθηκε.

Ο συντάκτης καταλήγει ότι εάν η Βρετανία «επάτασεν αμειλίκτως» κάθε απόπειρα διατάραξης της ειρήνης, δεν θα τολμούσε η Γερμανία να προβεί στην ενέργειά της και ως εκ τούτου η Βρετανία θεωρούνταν συνυπεύθυνη για την μέλλουσα ανθρωποσφαγή¹⁴⁴. Η άποψη που παρατίθεται στο σημείο αυτό, αναγνωρίζει τον άδικο χαρακτήρα των συνθηκών ειρήνης για την Γερμανία, μια πεποίθηση που ήταν διαδεδομένη και στις δυτικές δημοκρατίες. Σημαντικό στοιχείο που τονίζεται από τον αρθρογράφο είναι η σημασία που αποδίδονταν στην θέση της Βρετανίας, ως ρυθμιστή των θεμάτων που προέκυπταν στην διεθνή σκακιέρα, καθώς και στις υποχρεώσεις της από το ρόλο της αυτό. Τα βλέμματα των μικρότερων κρατών, ήταν στραμμένα στην μεγάλη νησιωτική δύναμη, που κατά περίπτωση επέλεγε και μπορούσε να επιβάλει την ισχύ της. Όμως ενώπιον της παρούσας κρίσης στο εσωτερικό της Βρετανίας, τα περισσότερα πολιτικά κόμματα και η κοινή γνώμη συμφωνούσαν ότι η εισβολή στην Ρηνανία ήταν απλώς μια δραστήρια κινητοποίηση της Γερμανίας σε δικά της εδάφη¹⁴⁵. Ως εκ τούτου οι βρετανικοί κύκλοι φρονούσαν ότι, όχι μόνο δεν θα έπρεπε η γερμανική ενέργεια να αντιμετωπιστεί δυναμικά, αλλά αντιθέτως θα έπρεπε να εκληφθεί ως ευκαιρία για έναν καινούργιο διακανονισμό με τον Χίτλερ¹⁴⁶. Με τον τρόπο αυτό θα συνεχιζόταν η τακτική συνδιαλλαγής με την Γερμανία, όπως εκφράστηκε από τον υπουργό εξωτερικών Ήντεν «στη σκέψη μας βρίσκεται συνεχώς ο κατευνασμός του συνόλου της Ευρώπης»¹⁴⁷.

Στην ίδια εφημερίδα στο φύλλο της 13-3-1936, ο συνεργάτης της εφημερίδας Παπαευγενίου, σε ένα μακροσκελές κείμενο, που τιτλοφορείται «Ο Λαβάλ υπαίτιος της γερμανικής εισβολής», ασκεί δριμύτατη κριτική στην στάση που επέδειξε η Γαλλία και προσωπικά ο πρωθυπουργός Λαβάλ, απέναντι στην αβησσυνιακή κρίση, που εκτός των άλλων προκάλεσε και τον κλυδωνισμό της ΚτΕ. Επίσης τονίζει, ότι με τετελεσμένη την εισβολή στην Ρηνανία, η Γαλλία προσέτρεξε στον οργανισμό, προκειμένου να επιβληθούν, κυρώσεις στην Γερμανία¹⁴⁸.

¹⁴³ Carr, ό. π, σ.188

¹⁴⁴ Μακεδονία ό. π

¹⁴⁵ Bell, ό. π, σ. 337. Βλ. επίσης Κοραντής, ό. π, σ. 173

¹⁴⁶ Στο ίδιο Bell, ό. π, σ.337

¹⁴⁷ Στο ίδιο σ.337

¹⁴⁸ Μακεδονία, ό. π, 13-3-1936

Η προσφυγή της Γαλλίας στην ΚτΕ προκειμένου να αποκλιμακωθεί η απειλητική κρίση, την παρουσιάζει το λιγότερο αναξιόπιστη στην διεθνή κοινότητα, αφού η τακτική της ακολουθούσε την λογική των δύο μέτρων και δυο σταθμών. Πόλυ εύστοχα μέσα από το συγκεκριμένο άρθρο, συμπυκνώνονται τα γεγονότα που οδήγησαν διαδοχικά από της κρίση της Αιθιοπίας στην κρίση της Ρηνανίας. Εν προκειμένω, η ασυνεπής και ταγμένη στα εθνικά της συμφέροντα γαλλική πολιτική επέτρεψε την κατάκτηση της Αιθιοπίας από την Ιταλία. Η αντίδραση αυτή έφερε έξω από την πόρτα της Γαλλίας μια ακόμη πιο επικίνδυνη ιμπεριαλιστική χώρα, την Γερμανία. Η ΚτΕ δεν θα μπορούσε να αγνοείται ή να εκλαμβάνεται υπ' όψιν κατά το δοκούν ή ανάλογα με τα εθνικά ή άλλα συμφέροντα και ως εκ τούτου η Γαλλία καλούνταν να βαδίζει σε δρόμο μοναχικό κα δύσβατο.

Στο φύλλο της 18-3-1936 της *Καθημερινής*, στο τιτλοφορούμενο άρθρο «Προς την λύσιν της κρίσεως ;» ο ανώνυμος αρθρογράφος επικεντρώνεται συνολικά στην πορεία των γεγονότων που έλαβαν χώρα αμέσως μετά την κατάληψη της Γερμανίας. Ειδικότερα, αναφέρεται στις προσπάθειες της Βρετανίας να διευθετηθεί η γαλλογερμανική διαφορά, μέσω αμοιβαίων υποχωρήσεων και μοναδικό γνώμονα την διατήρηση της ειρήνης και τη στήριξη του δοκιμαζόμενου τα τελευταία χρόνια συστήματος συλλογικής ασφάλειας. Ο αρθρογράφος συνεχίζει ότι οι προτεινόμενες από την Γερμανία συμβιβαστικές λύσεις, δύναται να οδηγήσουν σε εκτόνωση την κρίση, ώστε η Βρετανία μετά την αποσόβηση αυτού του κινδύνου να μπορέσει « να συνεχίση το πρόγραμμα της και να εκθέση το πλήρες σχέδιο της περι ειρηνικής οργανώσεως της Ευρώπης [...] εις αποκατάσταση φιλικών σχέσεων των ευρωπαϊκών κρατών»¹⁴⁹.

Μερικές ημέρες αργότερα και ενώ οι συνομιλίες και οι εκατέρωθεν ανταλλαγές απόψεων και σχεδίων μεταξύ της Γερμανίας και της Βρετανίας συνεχίζονται ο αρθρογράφος της ίδιας εφημερίδας στις 31-3-1936 σημειώνει, ότι η Βρετανία θα συνεχίσει την «*συνδιαλλακτική πολιτική*» και συμπληρώνει ότι με αυτό τον τρόπο οι Βρετανοί θεωρούν δυνατό[...] *να εξαλειφθούν δ' αμοιβαίων υποχωρήσεων αι υφιστάμεναι παρεξηγήσεις [...] αρκεί η τακτική αυτή να οδηγήση [...] εις σταθεράν και διαρκή ειρήνη*¹⁵⁰». Το άρθρο συνεχίζει ότι η επιδίωξη της βρετανικής πολιτικής δεν σήμαινε ότι ενέκρινε τις παραβιάσεις των συνθηκών, αλλά αντιθέτως ότι θα παρέμενε πιστή στις υποχρεώσεις της και στο πλευρό της Γαλλίας και του Βελγίου σε περίπτωση επιθέσεως εναντίον τους. Ένα σχέδιο που υπεβλήθηκε υπό την μορφή ερωτηματολογίου από την Βρετανία, βασισμένο σε μεγάλο βαθμό σε γαλλικές προτάσεις και

¹⁴⁹ *Καθημερινή*, ό. π, 18-3-1936

¹⁵⁰ *Καθημερινή*, ό. π, 31-3-1936

αφορούσε μεταξύ άλλων το ερώτημα αν η Γερμανία είχε σκοπό να σεβαστεί το εδαφικό κατεστημένο της Ευρώπης, δεν έτυχε της προσοχής ούτε καν της αρνητικής απάντησης του Χίτλερ¹⁵¹. Οι προτάσεις απαιτούσαν τις γερμανικές εγγυήσεις στην διατήρηση του οριζόμενου στις συνθήκες ειρήνης status quo, καθώς και στις συμφωνίες του Λοκάρνο, δεσμεύσεις που δεν ήταν διατεθειμένος ο Χίτλερ να παράσχει¹⁵², δεδομένου των επιτυχιών του και της θέσης ισχύος που στο μεταξύ είχε αποκτήσει ικανός.

Στο φύλλο της 20-4-1936 στην *Καθημερινή* δίδεται μια συνοπτική εικόνα των προϋποθέσεων που οδήγησαν τη Γερμανία στην επιτυχή επέλασή της στην Ρηνανία. Εν αναμονή των αποφάσεων της ΚτΕ, από τον αρθρογράφο διαπιστώνεται, ότι η αποτυχία του οργανισμού να αποτρέψει τις προκλητικές ενέργειες της Γερμανίας και της Ιταλίας, οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό, στην διάσταση απόψεων λόγω εθνικών συμφερόντων των δύο μεγάλων Δυνάμεων, εγγυητών των συνθηκών ειρήνης και ιδρυτικών μελών του Διεθνούς οργανισμού¹⁵³. Το άρθρο υποστηρίζει ότι, η ανασφάλεια της Γαλλίας απέναντι στην ενδυναμωμένη Γερμανία χωρίς την στήριξη της Βρετανίας, οδήγησε την πρώτη σε κατ' επανάληψη σύσταση συμμαχιών που της προσέθεταν επιπλέον δεσμεύσεις. Η στάση της Γαλλίας απέναντι στην Ιταλία με αφορμή την επίθεση της τελευταίας στην Αιθιοπία, αποτελεί ένα τέτοιο παράδειγμα. Ο συντάκτης τονίζει ότι η αδυναμία συμμαχίας των δυο δυνάμεων, Βρετανίας και Γαλλίας στο θέμα της Αιθιοπίας, έδωσε την ευκαιρία στην Ιταλία να ασκήσει τις ιμπεριαλιστικές τις αξιώσεις με την αφρικανική εκστρατεία και στην Γερμανία να παραβιάσει τις συνθήκες του Λοκάρνο. Το άρθρο καταλήγει με την διαπίστωση ότι με τον τρόπο αυτό αποσοβήθηκε η κλιμάκωση μιας κρίσης που θα μπορούσε να οδηγήσει σε πόλεμο και ίσως λόγω της οικονομικής σημασίας της επίμαχης περιοχής σε μια γενικευμένη σύρραξη¹⁵⁴.

Συμπερασματικά, η Γαλλία αντιμετωπίζοντας μια σοβαρή πρόκληση «έξω από την πόρτα της» και υπό την επίδραση συνδυαστικών παραγόντων, δεν κατάφερε να ανταποκριθεί κατάλληλα, αποκαλύπτοντας στην διεθνή κοινότητα της αδυναμίας της να υπερασπισθεί μια περιοχή που αποτελούσε ανάχωμα στον γερμανικό επεκτατισμό προς τα γαλλικά σύνορα¹⁵⁵. Αυτή η στάση προκάλεσε και την αμφισβήτηση των μικρότερων συμμάχων της Γαλλίας, οι οποίοι έπαψαν να την αντιμετωπίζουν ως Μεγάλη Δύναμη¹⁵⁶. Η Βρετανία από την πλευρά της

¹⁵¹ Τούντα Φεργάδη, ό. π, σ.225. Βλ. επίσης Κοραντής, ό. π, σ.181

¹⁵² Τούντα Φεργάδη, ό. π, το ίδιο

¹⁵³ *Καθημερινή*, ό. π 20-4-1936

¹⁵⁴ Στο ίδιο

¹⁵⁵ Bell, ό. π, σ.339

¹⁵⁶ Κοραντής, ό. π, σ.182

παρέμεινε αδρανής σε μία κρίση που δεν την αφορούσε άμεσα και ως ένα σημείο τη θεωρούσε εσωτερικό ζήτημα της Γερμανίας¹⁵⁷. Στο βαθμό που η κατάσταση αυτή δεν έπληττε τα συμφέροντα της δεν είχε κανένα λόγο μια παραδοσιακή κοινοβουλευτική δημοκρατία, που υπολόγιζε την φιλειρηνική βρετανική κοινή γνώμη, να εμπλακεί σε έναν πόλεμο για να περισώσει την αξιοπρέπεια της Γαλλίας. Η Γερμανία κρατώντας αρνητική στάση στα προτεινόμενα σχέδια διακανονισμού, προεργάστηκε την κατασκευή οχυρωματικής ζώνης απέναντι στην γραμμή Μαζινό, που έκλεινε την πόρτα σε περίπτωση πολέμου, και συγκεκριμένα σε ενδεχόμενη γαλλική εισβολή¹⁵⁸. Αδιαμφισβήτητη για το γόητρο του γερμανού δικτάτορα ήταν η επιτυχία του δημοψηφίσματος που εξήγγειλε στις 29-3-1936, με το οποίο ζητούσε την επικύρωση του γερμανικού λαού για την κατάληψη της Ρηνανίας¹⁵⁹. Το κίβδηλο αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος, δεν επέδρασε αρνητικά στην δημοτικότητα του Χίτλερ. Στα μάτια του γερμανικού λαού, γερμανός δικτάτορας είχε επιτύχει τον εξοπλισμό της χώρας του και τώρα την εδαφική της επέκταση, χωρίς την προσφυγή στον πόλεμο.

5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο Ισπανικός εμφύλιος -Η Γερμανία προσαρτά την Αυστρία-

Μετά την εισβολή της Ιταλίας στην Αιθιοπία και τις συνεχείς διπλωματικές επιτυχίες των Γερμανών, όλα έδειχναν ότι το υφιστάμενο καθεστώς που είχε δημιουργηθεί μετά τις συνθήκες ειρήνης στην Ευρώπη είχε σε μεγάλο βαθμό ανατραπεί¹⁶⁰. Η Ιταλία ξεκίνησε και κέρδισε έναν πόλεμο με αναλογικά μικρής έντασης συνέπειες. Το γεγονός αυτό επέτρεψε στον Μουσολίνι να αναδειχθεί σε ισχυρό παράγοντα στο διπλωματικό παιχνίδι και ρυθμιστικό παράγοντα στις σχέσεις της Γερμανίας με την Βρετανία και την Γαλλία. Συνέπεια της αβυσσηνιακής κρίσης ήταν και η αποδόμηση του διεθνούς οργανισμού της ΚτΕ¹⁶¹, γεγονός που υποβάθμισε την θέση της ως επεμβατικό παράγοντα επίλυσης διαφορών των κρατών. Το άλλο άκρο του άξονα, η Γερμανία, υπό την ισχυρά ηγεσία του Χίτλερ, κατάφερε να αναδειχθεί μέχρι το 1937 στην ισχυρότερη στρατιωτικά χώρα στην Ευρώπη¹⁶². Σημαντική εξέλιξη της περιόδου αποτελεί, η σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των δυο δικτατόρων που όπως είδαμε πιο πάνω, εγκαινιάστηκε

¹⁵⁷ Στο ίδιο σ. 177

¹⁵⁸ Bell,ό. π, σ.338-339

¹⁵⁹ Στο ίδιο, σ.338

¹⁶⁰ Στο ίδιο, σ.360

¹⁶¹ Στο ίδιο, σ.333

¹⁶² Bell,ό. π, σ.361

με την ουδετερότητα της Γερμανίας στην ιταλική επέμβαση στην Αιθιοπία και την αντίστοιχη ουδετερότητα του Μουσολίνι απέναντι στην γερμανική εισβολή στην Ρηνανία.

Η αφορμή για την νέα προσέγγιση προέκυψε από το ξέσπασμα του εμφυλίου πολέμου στην Ισπανία τον Ιούλιο 1936, μετά την προσπάθεια δεξιών στρατιωτικών, να ανατρέψουν την δημοκρατική κυβέρνηση¹⁶³. Το αποτέλεσμα ήταν η έναρξη ενός εμφυλίου πολέμου, στον οποίο σταδιακά αναμίχθηκαν, αφενός η Γερμανία και η Ιταλία, αποστέλλοντας στρατιωτικές ενισχύσεις στους εθνικιστές πραξικοπηματίες, αλλά και αφετέρου η Σοβιετική Ένωση που ενίσχυσε τον στρατό της δημοκρατικής κυβέρνησης¹⁶⁴. Αν και τελικά ο ισπανικός εμφύλιος, παρέμεινε εθνική υπόθεση, ανέδειξε το ιδεολογικό δίπολο ανάμεσα στις δύο ανερχόμενες και ήδη ενδυναμωμένες στρατιωτικά πρωταγωνίστριες χώρες την Γερμανία και την Σοβιετική Ένωση¹⁶⁵. Στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο, η Βρετανία και η Γαλλία παρέμειναν φαινομενικά αμέτοχες¹⁶⁶. Η βρετανική κυβέρνηση του Μπάλντουιν, δεν επιθυμούσε την αντιπαράθεση και κυρίως την σύγκρουση με τα εμπλεκόμενα ολοκληρωτικά καθεστάτα και οπωσδήποτε απευχόταν, την επέκταση του πολέμου στην υπόλοιπη Ευρώπη. Η διχασμένη πολιτικά Γαλλία ακολούθησε την στάση της Βρετανίας στην πολιτική της μη επέμβασης¹⁶⁷. Τελικά, τον Μάρτιο του 1939, εγκαταστάθηκε στην Ισπανία, φασιστικό καθεστώς, από τον στρατηγό Φράνκο

Η συνεργασία του Χίτλερ και του Μουσολίνι στο θέμα του ισπανικού εμφυλίου πολέμου και η πολιτική της μη επέμβασης από την Βρετανία και την Γαλλία, έδωσε στον πρώτο ένα ακόμη έρεισμα ώστε να προχωρήσει στο επόμενο σχέδιό του. Το σχέδιο αυτό, ανακοινώθηκε από τον Φύρερ την 5 Νοεμβρίου 1937 στους επιτελείς του, όπου χωρίς περιστροφές αποτύπωσε την θέληση του για επέμβαση στην Αυστρία και στην Τσεχοσλοβακία¹⁶⁸.

Το ακριβώς προηγούμενο χρονικό διάστημα, στην βρετανική πολιτική σκηνή, σημειώθηκε μια σημαντική αλλαγή με την ανάληψη της πρωθυπουργίας από τον Νέβιλ Τσάπερλεϊν, ύστερα από την παραίτηση του Μπάλντουιν. Για την Βρετανία διαρκής προτεραιότητα ήταν η διατήρηση της αυτοκρατορίας της, η συνοχή της οποίας δεχόταν κλυδωνισμούς κυρίως από

¹⁶³ Στο ίδιο, σ.340

¹⁶⁴ Joll ,ό. π, σ.488-489

¹⁶⁵ Στο ίδιο

¹⁶⁶ Burns, ό. π, σ.918

¹⁶⁷ Στεφανίδης, ό. π, σ.166. Βλ. επίσης Κοραντής, ό. π, σ.217-218, Evans, ό. π, σ.639, όπου αναφέρεται «Η Βρετανία και η Γαλλία συμφώνησαν σε πολιτική μη επέμβασης . Αυτή η πολιτική δεν εμπόδιζε να φθάνουν εφόδια, κυρίως από το Ηνωμένο Βασίλειο, στους εθνικιστές, αλλά σήμαινε ότι οι άλλες δυνάμεις θα έπρεπε να είναι προσεκτικές ως προς την έκταση της επέμβασης τους αν ήθελαν να διατηρηθεί η πλασματική γενική ουδετερότητα».

¹⁶⁸ Evans , ό. π, σ. 642. Βλ. επίσης Joll ,ό. π, σ. 494 και 495, Bernstein-Milza,ό. π ,σ.106

την τάση ανεξαρτητοποίησης των Ινδών¹⁶⁹. Τα συμφέροντα των Βρετανών υπαγόρευαν την διατήρηση της ειρήνης, προκειμένου να συνεχιστεί ανεμπόδιστα η διεξαγωγή του διεθνούς εμπορίου. Η διοχέτευση οικονομικών πόρων για την διατήρηση των αποικιών και του εμπορίου, έθεταν τις εξοπλιστικές δαπάνες ως αναγκαστική επιλογή για την εξασφάλιση της άμυνας, απέναντι στις ταχέως ενδυναμωμένες και απειλητικές δικτατορίες της Γερμανίας και της Ιταλίας¹⁷⁰. Επιπροσθέτως, οι συμμαχίες των τελευταίων ετών είχαν επιφέρει πρόσθετες δεσμεύσεις, που θα μπορούσαν δυνητικά να εμπλέξουν την Βρετανία σε κάποιο πόλεμο.

Η παραδοχή σχεδόν από το σύνολο του πολιτικού κόσμου της Βρετανίας, ότι η ανταπόκριση στους στρατιωτικούς ανταγωνισμούς στην Ευρώπη απαιτούσαν την δαπανηρή και χρονοβόρα κατασκευή μαχητικών αεροπλάνων, οδήγησε στην λογική της εξοικονόμησης χρόνου. Η προοπτική μιας πολυμέτωπης σύγκρουσης, την δεδομένη χρονική στιγμή, φάνταζε για την βρετανική πολιτική εφιαλτικό σενάριο¹⁷¹. Ο νέος βρετανός πρωθυπουργός, που κατά τον Τσώρτσιλ επιδίωκε να αναγορευθεί στην Ιστορία ως «μέγας ειρηνοποιός»¹⁷², επεδίωξε την αλλαγή της εξωτερικής πολιτικής της χώρας του με στροφή στην καλλιέργεια φιλικών σχέσεων με τους δικτάτορες και κυρίως με τον Χίτλερ. Ο Τσάπερλεϊν, πλαισιωνόταν από ανθρώπους που πίστευαν ακράδαντα στην πολιτική του κατευνασμού, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν ο Τζων Σάιμον, ο Σαμουέλ Χοάρ και ο Λόρδος Χάλιφαξ.

Η νέα πολιτική εγκαινιάστηκε με την επίσκεψη του Χάλιφαξ στο Βερολίνο, ύστερα από πρόσκληση του Γκέρινγκ, σε μια χαρακτηριζόμενη από την βρετανική πλευρά ανεπίσημη συνάντηση¹⁷³. Στην *Καθημερινή* της 20-11-1937, στο τιτλοφορούμενο άρθρο «Μερικά ερωτήματα», ο συντάκτης, εν όψει της αυτής της συνάντησης, διατυπώνει ορισμένα ερωτήματα¹⁷⁴. Συγκεκριμένα ο αρθρογράφος διερωτάται αν πρόκειται για συνάντηση βολιδοσκόπησης των προθέσεων και από τις δύο πλευρές ή αν πρόκειται να συζητηθούν και να ληφθούν συγκεκριμένες αποφάσεις, για τις οποίες όμως λόγω του χαρακτήρα της ανεπίσημης συνάντησης, δεν αναμένεται επίσημο ανακοινωθέν. Ο συντάκτης εξετάζοντας την περίπτωση να τεθούν στον γερμανό καγκελάριο συγκεκριμένα ερωτήματα για τις προθέσεις του, εικάζει

¹⁶⁹ Kershaw, ό. π, σ.319. Βλ. επίσης Bell, ό. π, σ.288, ο οποίος σημειώνει ότι, το δόγμα των περιορισμένων υποχρεώσεων της βρετανικής στρατηγικής έθεσε σε προτεραιότητα την προστασία της πατρίδας, την διασφάλιση του εμπορίου και των κτήσεων και τελευταία την συνεργασία για την προστασία της επικράτειας των συμμάχων.

¹⁷⁰ Kershaw, ό. π, σ.319

¹⁷¹ Στο ίδιο σ.320

¹⁷² Κοραντής, ό. π, σ.256

¹⁷³ Κοραντής, ό. π, σ.257, όπου αναφέρεται, ο Γκέρινγκ πίστευε ότι θα έβρισκε σημείο επαφής με τον Χάλιφαξ δεδομένου ότι μοιραζόταν το ίδιο πάθος για το κυνήγι.

¹⁷⁴ *Καθημερινή*, ό. π, Αθήνα 20-11-1937. Βλ. επίσης *Έθνος* 16-11-1937 σ.6

ότι με την έναρξη μιας πιο συνδιαλλακτικής πολιτικής, τα ερωτήματα που θα τεθούν θα είναι περισσότερο θετικά.

Ο αρθρογράφος αναφέρεται σαφώς στο βρετανικό ερωτηματολόγιο συμβιβασμού προς τον Χίτλερ μετά της κρίση της Ρηνανίας, το οποίο δεν έτυχε ανταπόκρισης από την γερμανική πλευρά. Η αναφορά στην υποβολή νεότερων και θετικότερων ερωτημάτων, υποδεικνύει την μεταστροφή της βρετανικής πολιτικής που έχει ξεκινήσει ήδη να ασκείται από τον Τσάπερλεϊν¹⁷⁵. Ο Κοραντής έρχεται να μας δια φωτίσει αναφορικά με όσα συζητήθηκαν μεταξύ του Χίτλερ και του Λόρδου Χάλιφαξ¹⁷⁶. Απέναντι στην πρόταση του Βρετανού απεσταλμένου, για την προσπάθεια συνεννόησης των τεσσάρων δυνάμεων, ο Χίτλερ προέταξε, ότι το status quo που ήταν επιθυμητό από τις άλλες δυνάμεις, δεν θα μπορούσε να διατηρηθεί για πάντα, οπότε η συνεννόηση με αυτές ήταν δυσχερής, εκτός αν αυτές αποδεχόταν την δυσάρεστη πραγματικότητα¹⁷⁷.

Στο βρετανικό ερώτημα περί ενδεχόμενων μεταρρυθμίσεων της ΚτΕ, που θα υποβοηθούσαν την επάνοδο της Γερμανίας στους κόλπους της, ο Χίτλερ, απάντησε οργισμένος ότι η απουσία από αυτήν ισχυρών δυνάμεων, όπως της χώρας του, της Ιταλίας, της Ιαπωνίας και των ΗΠΑ απαξίωνε τον θεσμό, στον οποίο δεν επιθυμούσε να συμμετάσχει¹⁷⁸. Στην σχετική ερώτηση του Χάλιφαξ για τον αφοπλισμό, ο Χίτλερ, απέρριψε οποιαδήποτε συζήτηση για θέμα, θεωρώντας τους εξοπλισμούς ζωτικής σημασίας για την ύπαρξη ενός έθνους. Ακολούθως δέχτηκε την δήλωση του Χάλιφαξ, ότι εν όψει της συζήτησης για την Αυστρία και της Τσεχοσλοβακίας, η Βρετανία δεν θεωρούσε δεδομένη την διατήρηση του υφιστάμενου status quo στην συγκεκριμένη περιοχή. Στη συνέχεια ωστόσο ο Χάλιφαξ έσπευσε να διευκρινίσει ότι οι αλλαγές στο εδαφικό κατεστημένο έπρεπε να επιτευχθούν με ειρηνικές διαδικασίες¹⁷⁹.

Ο Χίτλερ ικανοποιημένος από την θετική στάση του βρετανού εκπροσώπου, αρκέστηκε να καταθέσει την πρόθεσή του για εξεύρεση λογικής λύσης, δίνοντας όπως είπε μεγάλη σημασία στις καλές σχέσεις με τα γειτονικά κράτη. Οι βρετανικές προθέσεις μη επέμβασης στο θέμα της Αυστρίας και της Τσεχοσλοβακίας, είχαν καταστεί ξεκάθαρες στον Χίτλερ¹⁸⁰. Η συζήτηση ακολούθως στράφηκε στο καθεστώς των πρώην γερμανικών αποικιών. Παρόλα αυτά, η προσπάθεια, του Χάλιφαξ να αποσπάσει από τον Χίτλερ την συναίνεση του για ειρηνική

¹⁷⁵ Κοραντής, ό. π, σ.257-258. Βλ. επίσης Kershaw, ό. π, σ.322

¹⁷⁶ Κοραντής, ό. π, σελ.258

¹⁷⁷ Στο ίδιο, σ.259

¹⁷⁸ Στο ίδιο

¹⁷⁹ Κοραντής, ό. π, σ.260

¹⁸⁰ Στο ίδιο, σ.263

συνύπαρξη στην κεντρική Ευρώπη, δελεάζοντας τον με την παραχώρηση των πρώην γερμανικών αποικιών ή άλλων σε αντικατάσταση τους, απέτυχε.

Κατά την εκτίμηση του Βρετανού πρωθυπουργού, το αποτέλεσμα των συνομιλιών των δύο ανδρών, στέφθηκε με επιτυχία, καθώς άνοιξαν οι δίοδοι επικοινωνίας. Σε άρθρο της *Καθημερινής* την 23-11-1937, αναμεταδίδονται οι πρώτες δηλώσεις του Λόρδου Χάλιφαξ, μέσω του Αθηναϊκού Πρακτορείου, ο οποίος επιβεβαιώνει τις εκτιμήσεις του βρετανού πρωθυπουργού συμπλέοντας απόλυτα μαζί του.¹⁸¹ Όταν οι γάλλοι ιθύνοντες, επισκέφτηκαν την βρετανική πρωτεύουσα για να ενημερωθούν για όσα είχαν ειπωθεί με τον Χίτλερ, κατάλαβαν ότι δεν είχαν επιλογές αντιδράσεων¹⁸². Τα οικονομικά και στρατιωτικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι Γάλλοι, ήταν τόσο σημαντικά που υπαγόρευαν στάση αναμονής και αποφυγής του πολέμου. Όταν ο βρετανός πρωθυπουργός ρωτήθηκε ευθέως από τον γάλλο πρωθυπουργό, τι θα μπορούσε να αναμένει η σύμμαχός της, Τσεχοσλοβακία, από ενδεχόμενη γερμανική επίθεση, ο Τσάπερλεϊν δεν προέβη σε δηλώσεις δεσμευτικές για την χώρα του¹⁸³. Οι Γάλλοι έπρεπε να ακολουθήσουν τον δρόμο των Βρετανών στον κατευνασμό του Χίτλερ. Κατά τον Κοραντή, η συναινετική στάση των ειρηνόφιλων Βρετανών απέναντι στα μελλοντικά σχέδια των Γερμανών, ενίσχυσε ακόμη περισσότερο την αυτοπεποίθηση του Χίτλερ, να ενεργήσει με την σιγουριά ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις, δεν θα αντιδρούσαν στα σχέδιά του¹⁸⁴.

Μετά την ανακοίνωση των προθέσεων του, στους επιτελείς του για την Αυστρία, ο Χίτλερ φρόντισε να τακτοποιήσει μία εκκρεμότητα εξαιρετικής σημασίας, που σχετιζόταν με την αντίδραση του ιταλού δικτάτορα, σε ενδεχόμενη επέμβαση στην Αυστρία¹⁸⁵. Οι επαφές του εκπροσώπου της Γερμανίας Ρίμπεντροπ, με τον Μουσολίνι τον Νοέμβριο του 1937, απέδωσαν τις διαβεβαιώσεις του δευτέρου, ότι το θέμα της Αυστρίας, δεν αφορούσε την χώρα του και την Γερμανία αλλά την διεθνή σκηνή¹⁸⁶.

¹⁸¹ *Καθημερινή*, ό. π, Αθήνα 23-11-1937 .Βλ. επίσης, *Έθνος* ό. π, 20-11-1936, Kershaw ό. π σ.323 , ο Χάλιφαξ ενημέρωσε την βρετανική κυβέρνηση, ότι το συμπέρασμα του από την επαφή που είχε με τον Χίτλερ ήταν ότι δεν αποτελούσε απειλή και ότι θα μπορούσε να είναι διαχειρίσιμος, με την παραχώρηση κάποιων αποικιών.

¹⁸² Kershaw, ό. π, σ.323

¹⁸³ Στο ίδιο

¹⁸⁴ Κοραντής, ό. π, σ.264

¹⁸⁵ Joll, ό. π, σ.496, όπου αναφέρεται ότι, ο Χίτλερ φοβόταν την ιταλική υποστήριξη στην αυστριακή ανεξαρτησία, όμως μετά την κρίση της Αιθιοπίας και την αντίθεση των αγγλογάλλων, ο Μουσολίνι αναθεώρησε την πολιτική του.

¹⁸⁶ Τούντα –Φεργάδη, ό. π, σ.228. Βλ. επίσης, Κλάψης ,ό. π, σ.31, Στεφανίδης, ό. π, σ.167, ο Μουσολίνι δεν είχε πρόθεση να διασπάσει τον Άξονα.

Στις αρχές Φεβρουαρίου του 1938, ο Χίτλερ, ήταν πια ιδιαίτερα ενδυναμωμένος στο εσωτερικό της χώρας του και εξαιτίας των αναίμακτων διπλωματικών του επιτυχιών σημαντικά δημοφιλής. Έχοντας προβεί κατά το πρόσφατο παρελθόν, σε εκτεταμένες εκκαθαρίσεις στρατιωτικών και άλλων επιτελών που θα μπορούσαν να προβάλουν εμπόδια στις αποφάσεις του, ήταν έτοιμος για νέες ριψοκίνδυνες ενέργειες. Στις αρχές Μαρτίου του 1938, προκειμένου, να προλάβει την διεξαγωγή δημοψηφίσματος των Αυστριακών για την αυτοδιάθεση της χώρας τους, διέταξε την είσοδο γερμανικών στρατευμάτων στην Αυστρία και την ενσωμάτωσή της στο Γ' Ράιχ¹⁸⁷.

Στο φύλλο της *Καθημερινής* της 10-3-1938, μέσω των ξένων πρακτορείων, σχετικό άρθρο αναφέρεται στην διεξαγωγή του δημοψηφίσματος στην Αυστρία, την προσεχή Κυριακή¹⁸⁸, ύστερα από ανακοίνωση του καγκελάριου Σούνσιγκ. Στο ίδιο φύλλο, σε άλλο άρθρο, γίνεται αναφορά στην άφιξη του γερμανού υπουργού εξωτερικών Ρίμπεντροπ, στο Λονδίνο. Από τον αγγλικό Τύπο σχολιάζεται, ότι η συνάντηση του τελευταίου με τον βρετανό υπουργό εξωτερικών Χάλιφαξ και τον πρωθυπουργό Τσάπερλεϊν, έχει ως στόχο την συνέχιση των συνομιλιών του Βερολίνου, καθώς και τα διαμειφθέντα στην Αυστρία¹⁸⁹. Το άρθρο συνεχίζει μεταφέροντας τα σχόλια των αγγλικών εφημερίδων, σύμφωνα με τα οποία, στόχος του υπουργού εξωτερικών και του πρωθυπουργού θα είναι η εκτόνωση της κατάστασης και η προσπάθεια αποφυγής προστριβών.

Την επόμενη ημέρα στις 11-3-1938, η ίδια εφημερίδα ενημερώνει στο πρωτοσέλιδο της για τις αναταραχές που σημειώθηκαν στην Βιέννη την προηγούμενη ημέρα, στις 10-3-1938, με αφορμή την ανακοίνωση του δημοψηφίσματος¹⁹⁰. Σε άλλο άρθρο, ο συντάκτης επικαλούμενος αξιόπιστες πηγές, πληροφορεί τον αναγνώστη, ότι κατά τις συναντήσεις του Χάλιφαξ με τον γερμανό ομόλογό του, ζητήθηκε από τον πρώτο, να εγγυηθεί, την μη παρέμβαση της Γερμανίας στο αυστριακό ζήτημα. Σύμφωνα με το άρθρο, ο Ρίμπεντροπ, αρνήθηκε να δεσμευτεί, μέχρι την επικοινωνία με τον Χίτλερ, τονίζοντας ότι τα θέματα της κεντρικής

¹⁸⁷ Kershaw, ό. π, σ.327. Βλ. επίσης Κλάψης, ό. π, σ.31, Ο Χίτλερ με την επέμβαση του, ακύρωνε την αυστρογερμανική συμφωνία του Ιουλίου του 1936, που προάσπιζε την ανεξαρτησία της Αυστρίας. Βλ. επίσης Κοραντής, ό. π σ.300, ο οποίος σημειώνει ότι, η ενέργεια του Χίτλερ, οφειλόταν στην πεποίθηση ότι, η ελεύθερη ψήφος θα απέτρεπε από τους αυστριακούς ναζιστές να έχουν την υπεροχή σε μία χώρα με μεγαλύτερο ποσοστό Καθολικών και Σοσιαλδημοκρατών. Βλ. επίσης Τούντα –Φεργάδη, ό. π, σ.231. Βλ. επίσης Joll, ό. π σ.497, όπου αναφέρεται ότι, ο Χίτλερ πίστευε ότι δεν θα ήταν αναγκαία τα στρατιωτικά μέσα και θα αρκούσε η αποσύνθεση εκ των εσω για να πετύχει τον σκοπό του. Η ανακοίνωση του δημοψηφίσματος, προκάλεσε την αντίδραση σε μια «ταπεινωτική υποχώρηση».

¹⁸⁸ *Καθημερινή*, ό. π, Αθήνα 10-3-1938

¹⁸⁹ Στο ίδιο

¹⁹⁰ *Καθημερινή*, ό. π, 11-3-1938 σ.1

Ευρώπης αφορούσαν μόνο την Γερμανία και τα γειτονικά της κράτη. Φέρεται όμως να συμπλήρωσε, ότι η Γερμανία δεν θα έμενε αμέτοχη σε ενδεχόμενη άσκηση βίας κατά γερμανών πολιτών. Ο Κοραντής, για το σημείο αυτό του διαλόγου, αναφέρει ότι κατά τον Ρίμπεντροπ, όταν ο Χάλιφαξ του εξέφρασε την δυσαρέσκεια του για τα γεγονότα, ο πρώτος του υπενθύμισε τις δηλώσεις του τελευταίου τον Νοέμβριο του 1937, στις οποίες ο Χάλιφαξ εξέφραζε την απορία για ποιο λόγο θα έπρεπε ο βρετανικός λαός, να εμπλακεί σε έναν πόλεμο μεταξύ δυο γερμανικών κρατών¹⁹¹. Την ίδια ημέρα κατά την διάρκεια γεύματος του βρετανού πρωθυπουργού με τον γερμανό υπουργό εξωτερικών, ο Τσάπερλεϊν του ζήτησε να ενημερώσει τον Χίτλερ για την διάθεση αποκατάστασης και διατήρησης καλών σχέσεων μεταξύ τους¹⁹². Φυσικά ο Ρίμπεντροπ έσπευσε να ενημερώσει τον γερμανό καγκελάριο για τις βρετανικές προθέσεις στο¹⁹³ αυστριακό ζήτημα, που όλα έδειχναν ότι δεν θα ήταν αρνητικές σε περίπτωση προσφυγής στην βία.

Την επόμενη ημέρα στις 12-3-1938, στο πρωτοσέλιδο της *Καθημερινής*, αγγέλλεται η υποταγή της Αυστρίας στην Γερμανία, που σημειώθηκε με την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στο αυστριακό έδαφος και συνοδεύτηκε από την παραίτηση του Σούσνικ. Ο αυστριακός καγκελάριος, λίγο πριν λάβει την απόφαση να παραιτηθεί απευθύνθηκε τόσο στην Βρετανία όσο και στην Γαλλία. Η βρετανική κυβέρνηση δια στόματος Χάλιφαξ απάντησε ότι δεν ήταν δυνατό να αναλάβει την ευθύνη μιας απόφασης, που θα μπορούσε να οδηγήσει σε πόλεμο. Η Γαλλία, χωρίς επίσημους κυβερνητικούς εκπροσώπους, συνέστησε στον Σούσνικ να προσπαθήσει να κερδίσει χρόνο¹⁹⁴. Γεγονός πάντως είναι ότι ο γάλλος πρωθυπουργός σε σύσκεψη που συγκάλεσε τους λοιπούς υπουργούς, την 11-3-1937, πρότεινε την λήψη στρατιωτικών μέτρων με την προϋπόθεση συμμετοχή της Βρετανίας, η οποία όμως αρνήθηκε¹⁹⁵. Και ενώ από τα παραπάνω γίνεται ευκόλως κατανοητό, ότι για την βρετανική και για την γαλλική πλευρά το θέμα της Αυστρίας θεωρούνταν λήξαν υπέρ του Χίτλερ, στην ίδια εφημερίδα, ανακοινώνεται ότι οι κυβερνήσεις Αγγλίας και Γαλλίας απέστειλαν μέσω των πρεσβευτών τους διαβήματα με έντονο ύφος στην γερμανική κυβέρνηση¹⁹⁶ για τον χειρισμό

¹⁹¹ Κοραντής, ό. π, σ.301

¹⁹² Στο ίδιο, σ.302

¹⁹³ Στο ίδιο

¹⁹⁴ Στο ίδιο

¹⁹⁵ Τούντα –Φεργάδη, ό. π, σ.232

¹⁹⁶ *Καθημερινή*, ό. π, 12-3-1938 σ.1 και 8. Βλ. επίσης Κοραντής, ό. π, σ..308 και 288,ο οποίος αναφέρει ότι, η επίδοση του διαβήματος έγινε από τον πρεσβευτή Χέντερσον, ο οποίος λίγο καιρό μετά την ανάληψη των καθηκόντων του το 1937, σε συνάντηση με τον γερμανό πρεσβευτή στην Αυστρία Φον Πάπεν, πληροφορούσε τον τελευταίο, ότι πρόθεση της Βρετανίας ήταν να λυθεί το αυστριακό πρόβλημα κατά την θέληση της Γερμανίας. Ο Χέντερσον σε συνάντηση με τον Χίτλερ στις 3-3-1938 υπό τις υποδείξεις του

της αυστριακής κρίσης. Τα διαβήματα αυτά όταν τέθηκαν υπ' όψιν του Χίτλερ, δεν έτυχαν καμίας προσοχής. Μετά την είσοδο των γερμανικών στρατευμάτων στην Αυστρία, ο αναπληρωτής υπουργός εξωτερικών απάντησε στο βρετανικό επίσημο διάβημα, ότι το θέμα της Αυστρίας αφορούσε τον γερμανικό λαό¹⁹⁷.

Στις 15-3-1938 στην *Καθημερινή* μέσω του Αθηναϊκού πρακτορείου, μεταφέρεται ο λόγος του βρετανού πρωθυπουργού για το αυστριακό ζήτημα στην Βουλή των κοινοτήτων. Τα δύο σημεία που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την παρούσα μελέτη, είναι πρώτον η καταδίκη των ενεργειών της Γερμανίας έναντι της Αυστρίας και δεύτερον η διαπίστωση ότι η κατάσταση που δημιουργήθηκε δεν θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί διαφορετικά, παρά μόνο με το να προσφύγουν στην βία η Βρετανία και άλλες χώρες¹⁹⁸. Τονίζεται από τον Τσάπερλεϊν ότι η χρονική στιγμή δεν απαιτούσε ακόμη «ραγδαίες» αποφάσεις, αλλά ψυχρή λογική και αντιμετώπιση της κατάστασης με εντατικοποίηση των εξοπλισμών¹⁹⁹. Ο βρετανός πρωθυπουργός συνεχίζοντας την πολιτική που εγκαινίασε ένα χρόνο πριν, απλώς επιβεβαίωσε τα διαμειφθέντα. Ο πόλεμος στην παρούσα φάση ήταν έξω από κάθε λογική, παρόλο που ακόμη και μέσα στους κύκλους του συντηρητικού κόμματος, ο Τσώρτσιλ, εφιστούσε την προσοχή για τους κινδύνους από την προσάρτηση της Αυστρίας²⁰⁰.

Ο Τσάπερλεϊν ολοκληρώνοντας τις κατευναστικές τακτικές του στο θέμα της Αυστρίας, θα απορρίψει οποιαδήποτε σχέδιο συνεργασίας εναντίον της Γερμανίας, πολύ δε περισσότερο μια συμμαχία που θα συμπεριλάμβανε και τη Ρωσία²⁰¹. Στο δημοσίευμα της 26-3-1938 η *Καθημερινή* μεταφέρει μέσω του Αθηναϊκού πρακτορείου, την δήλωση του Τσάπερλεϊν ενώπιον της βρετανικής βουλής, για την μη ανάληψη δεσμεύσεων συνδρομής στην

Χάλιφαξ, διαβεβαίωνε γερμανό δικτάτορα ότι η χώρα του θα τασσόταν υπέρ μιας λογικής λύσης για την Αυστρία δηλώνοντας υπέρμαχος της ενοποίησης των χωρών. Βλ. επίσης Τούντα-Φεργάδη ,ό. π, σ.230

¹⁹⁷ Κοραντής ,ό. π, σ.308

¹⁹⁸ *Καθημερινή*, ό. π, 15-3-1938

¹⁹⁹ Joll, ό. π ,σ.497, οι επιτελείς του στρατού τόνιζαν συνεχώς την αδυναμία της βρετανικής χώρας να αντεπεξέλθει σε δυο κινδύνους από την Γερμανία και την 'Απω Ανατολή.

²⁰⁰ Κοραντής, ό. π, σ.313.Βλ. επίσης *Καθημερινή*, ό. π, 15-3-1938 οι αρχηγοί των εργατικών Άτλυ και των φιλελευθέρων Σινκλαίρ, τόνισαν την ανάγκη συνασπισμού των δυτικών δυνάμεων, την ενεργοποίηση της ΚτΕ, την συνεργασία των ΗΠΑ και τον μη αποκλεισμό των Σοβιετ, ως αντίδραση απέναντι στην γερμανική επέμβαση. Αμφότεροι τόνισαν τον κίνδυνο πολέμου από την ελαστική στάση της βρετανικής κυβέρνησης.

²⁰¹ Κοραντής, ό. π, σ.314, όπου αναφέρεται. Ήδη από τις 17-3-1938, οι Ρώσοι είχαν προτείνει προς τις λουπές δυνάμεις της ΚτΕ, την σύγκληση διάσκεψης για λήψη μέτρων περιορισμού της εκδηλωμένης για την ανθρωπότητα απειλής. Η απάντηση του Τσάπερλεϊν, στις 24-3-1938, στην Βουλή των κοινοτήτων ήταν ότι οι προτάσεις της Σοβιετικής ένωσης, που υποστηριζόταν από τους βρετανούς πολιτικούς, θα είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην παρούσα κατάσταση και ειδικώς στην προσπάθεια επιδίωξης της ειρήνης λόγω του αντιπολοσεβικισμού του Χίτλερ.

Τσεχοσλοβακία σε περίπτωση που θα δεχόταν επίθεση ή της Γαλλίας που ήταν σύμμαχος της²⁰².

Με τον τρόπο αυτό κλιμακώθηκε η κρίση που οδήγησε στην προσάρτηση της Αυστρίας στην Γερμανία. Η Βρετανία δεν επιθυμούσε τον πόλεμο και ο νέος πρωθυπουργός πίστευε ότι η στάση του θα τον απέτρεπε. Οι εγγυήσεις του Λόρδου Χάλιφαξ για την μη επέμβαση, η ανοχή στην θρασύτητα του Ρίμπεντροπ, η ψυχρή στάση στην ανακοίνωση της κατάληψης μιας ανεξάρτητης χώρας, η κυβερνητική αδιαλλαξία στις εισηγήσεις των βρετανικών πολιτικών, αλλά και η άρνηση συνεργασίας με την Γαλλία και την Σοβιετική ένωση για μια δυναμικότερη αντίδραση, συνοψίζουν την βρετανική πολιτική της υποχωρητικότητας και της συνδιαλλαγής.

6^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Τσεχοσλοβακική κρίση- η συμφωνία του Μονάχου

Η ευκολία με την οποία ο Χίτλερ κατάφερε να προσαρτήσει την Αυστρία στο Γ Ράιχ, αναπτέρωσε τις ελπίδες των Σουδητών- Γερμανών. Οι Σουδήτες, εγκατεστημένοι στην πλειοψηφία τους στα σύνορα με την Αυστρία, ήταν αυτοί που μετά τους διακανονισμούς του 1919, αντιμετώπιστηκαν ως μειονότητα από την τσεχοσλοβακική κυβέρνηση²⁰³. Η επαφή του σουδητικού ναζιστικού κόμματος υπό τον Χενλάιν με τον Χίτλερ, προλείανε το έδαφος για όσα επρόκειτο να ακολουθήσουν²⁰⁴. Ο Χίτλερ, στον λόγο του ενώπιον των επιτελών του στην συνάντηση του Χόσμπαχ το Νοέμβριο του 1937, περιέλαβε στα σχέδια επέκτασης του ζωτικού χώρου και την Τσεχοσλοβακία²⁰⁵. Έτσι ήταν γνωστό στους συνεργάτες του γερμανού δικτάτορα, ποια θα ήταν η επόμενη κίνηση μετά το πέρασμα από την Βιέννη.

Όπως μας πληροφορεί η εφημερίδα *Ακρόπολις* στο πρωτοσέλιδο της 31-3-1938 μέσω του Αθηναϊκού πρακτορείου, ο Χίτλερ σε δημόσιο λόγο του διατράνωνε ότι από πενταετίας που ανέλαβε την εξουσία, «σχίζει σελίδα -σελίδα» την συνθήκη ειρήνης του 1919 που είχε επιβληθεί στη Γερμανία, χαρακτηρίζοντας της, την «ανομωτέρα» όλων των συνθηκών της ιστορίας²⁰⁶. Με τον τρόπο αυτό φρόντισε να γνωστοποιήσει σε όλους τον απαξιωτικό τρόπο

²⁰² Καθημερινή, ό. π ,26-3-1938

²⁰³ Bell, ό. π ,σ.371, Evans, ό. π, σ.667, η οικονομική ύφεση της δεκαετίας του 1930 εξαθλίωσε τους Σουδήτες που στην πλειοψηφία τους έμειναν άνεργοι

²⁰⁴ Evans, ό. π, σ.667, ο οποίος αναφέρει ότι, η επιτυχημένη πορεία του ναζιστικού κόμματος, δελέαζε του Σουδήτες Γερμανούς που ακόμη ζούσαν στην ανέχεια.

²⁰⁵ Bell, ό. π, σ.369-372

²⁰⁶ *Ακρόπολις*, ό. π, 31-3-1938

που θα συνέχιζε να αντιμετωπίζει την συνθήκη ειρήνης των Βερσαλλιών και βεβαίως και τους όρους που αυτή υπαγόρευε.

Ωστόσο, μια επιθετική ενέργεια της Γερμανίας εναντίον της Τσεχοσλοβακίας δεν ήταν και τόσο απλή υπόθεση. Η Τσεχοσλοβακία «δενόταν» σε συμμαχία με την Γαλλία²⁰⁷ και από το 1935 και με την Ρωσία. Η ενεργοποίηση της Γαλλίας για να τιμήσει την συμμαχία της, θα κινητοποιούσε και την Βρετανία, οπότε το ενδεχόμενο ενός διευρυμένου ευρωπαϊκού πολέμου φαινόταν πολύ πιθανό. Παρόλα αυτά, οι Γάλλοι, οι πρώτοι κληθέντες να διαχειριστούν μια πιθανή κρίση στην περιοχή, δεν ήταν διατεθειμένοι ή, όπως παραδέχονταν οι στρατιωτικοί επιτελείς τους, δεν ήταν κατάλληλα προετοιμασμένοι για να εμπλακούν μόνοι τους σε πόλεμο²⁰⁸. Οι Ρώσοι την δεδομένη στιγμή δεσμευόντουσαν με την συμμαχία με την Γαλλία, αλλά μόνο στην περίπτωση που η τελευταία θα τηρούσε τις υποχρεώσεις της. Η απροθυμία των άλλων δυτικών δυνάμεων και η μικρής σημασίας για τα συμφέροντα τους Τσεχοσλοβακία, έθεταν και τον ρωσικό παράγοντα εκτός μάχης.

Η πρωτοβουλία των χειρισμών της κρίσης αφορούσε πλέον την Βρετανία. Ο Τσάπερλεϊν, όπως είχε δείξει στην περίπτωση της Αυστρίας, απευχόταν τον πόλεμο²⁰⁹ και ιδιαίτερα εναντίον μιας ιδιαίτερα ενισχυμένης στρατιωτικά Γερμανίας²¹⁰. Η διάσωση της ειρήνης θα ήταν εφικτή κατ' αυτόν, αν εφαρμοζόταν ένα σχέδιο διακανονισμού με παραχωρήσεις σε κάποια δίκαια, κατά την βρετανική άποψη, γερμανικά αιτήματα²¹¹. Το σχέδιο αυτό προέβλεπε την μεγιστοποίηση των προσπαθειών από κοινού με την Γαλλία, προκειμένου να πεισθεί η τσεχοσλοβακική κυβέρνηση να προβεί σε ικανοποίηση των αιτημάτων του Χενλάιν²¹². Για τον σκοπό αυτό αποφασίστηκε και πραγματοποιήθηκε συνάντηση στο Λονδίνο στις 28 και 29 Απριλίου του 1938. Ανάμεσα σε άλλα θέματα που συζητήθηκαν, ήταν και η στάση των δυο δυνάμεων απέναντι στην τσεχοσλοβακική κρίση.

Στο μεταξύ είχαν ήδη γνωστοποιηθεί στους γάλλους και άγγλους ιθύνοντες, οι προθέσεις της κυβέρνησης της Πράγας απέναντι στις απαιτήσεις του Χενλάιν. Η τσεχοσλοβακική κυβέρνηση

²⁰⁷ Bell, ό. π, σ.374,

²⁰⁸ Στο ίδιο, σ.375, Κοραντής, ό. π σ.335 ,όπου αναφέρεται ότι τα ηνία της χώρας είχε αναλάβει από τον Απρίλιο του 1938 ο Νταλαντιέ με υπουργό εξωτερικών τον γνωστό « κατευναστή» Μπονέ .

²⁰⁹ Στεφανίδης, ό. π, σ.167

²¹⁰ Bell, ό. π, σ. 267,ο οποίος αναφέρει, η προτεραιότητα της βρετανικής κυβέρνησης στην διασφάλιση της αυτοκρατορίας, την οδήγησε κατά το έτος 1938 να διατηρεί περισσότερα στρατεύματα στην Παλαιστίνη από όσα ήταν δυνατό να διατεθούν σε ενδεχόμενο πόλεμο με αφορμή την κρίση της Τσεχοσλοβακίας.

²¹¹ Στο ίδιο, σ.377, Joll ό. π ,σ.497

²¹² Κοραντής ό. π, σ.334,. Βλ. επίσης *Μακεδονία*, ό. π 26-4-1938 «Οι Σουδήται επιμένουν ανένδοτοι» και στο ίδιο 28-4-1938 σ.1 «Ο Χενλάιν αρχηγός των Σουδητών ζητεί να γίνει δημοψήφισμα στην Τσεχοσλοβακία». Βλ. επίσης Τούντα-Φεργάδη ό. π σ.237

δεν ήταν διατεθειμένη να υποχωρήσει. Το ανακοινωθέν των συζητήσεων του Λονδίνου μεταφέρεται από τους ξένους ανταποκριτές και αποτυπώνεται στο φύλλο της εφημερίδας *Ακρόπολις* την 30-4-1938²¹³. Αναφέρεται ότι ο γάλλος πρωθυπουργός υπεραμύνθηκε της συμμαχίας με την Τσεχοσλοβακία, κρίνοντας ως επαρκές το αξιόμαχο των τσεχοσλοβακικών δυνάμεων απέναντι σε ενδεχόμενη απειλή, με την στήριξη της Γαλλίας και της Αγγλίας. Πεποίθηση του γάλλου πρωθυπουργού την οποία και εξέφρασε στον Τσάπερλεϊν, ήταν ότι ο Χίτλερ δεν επρόκειτο να ικανοποιηθεί με την τυχόν προσάρτηση της Σουδητίας, καθώς επιδίωκε την ευρωπαϊκή κυριαρχία²¹⁴. Στο ίδιο πνεύμα ο γάλλος υπουργός εξωτερικών Μπονέ τόνισε ότι η αποφασιστική στάση της Αγγλίας και της Γαλλίας ήταν ικανή και αναγκαία συνθήκη για την ισορροπία στην Κεντρική Ευρώπη.

Κατά τον Κοραντή, από τις δηλώσεις αυτές φανερώνονται οι προθέσεις των γάλλων πολιτικών να υποχρεώσουν τη Βρετανία να δεσμευτεί για την ακεραιότητα της Τσεχοσλοβακίας²¹⁵. Οι άγγλοι ομόλογοί τους έσπευσαν να αποσαφηνίσουν, ότι δεν ήταν δυνατό να εγγυηθούν την ασφάλεια της Τσεχοσλοβακίας, παρόλα αυτά, τόνισαν ότι η συνεργασία των δύο χωρών ειδικώς σε επίπεδο στρατιωτικών επιτελείων θα ήταν αδιάλειπτη και συνεχής. Φέρεται επίσης να ελέγχθη από τον Τσάπερλεϊν ότι θα επιζητούσε απευθείας συνεννόηση με τον Γ Ράιχ, προκειμένου ο άγγλος πολιτικός να βολιδοσκοπήσει την τυχόν σύναψη τετραμερούς συμφώνου²¹⁶.

Όπως μας πληροφορεί το φύλλο της 2-5-1938 της ίδιας εφημερίδας²¹⁷, ο Λόρδος Χάλιφαξ μετά το πέρας των συνομιλιών, κάλεσε τους πρεσβευτές της Γερμανίας και Ιταλίας και τους διαβεβαίωσε, ότι η βρετανική κυβέρνηση παρά με την συνεργασία με τους Γάλλους, δεν θα αναλάμβανε να εγγυηθεί την ακεραιότητα της Τσεχοσλοβακίας. Όπως διαφαίνεται, η βρετανική κυβέρνηση ήθελε διακαώς να διαλύσει οποιοδήποτε υπονία δεσμεύσεως που θα την έστρεφε απέναντι στην Γερμανία και θα πυρπολούσε τα σχέδια ειρηνικής συνδιαλλαγής. Τα μικροεπεισόδια που ακολούθησαν σε διάφορες πόλεις της Τσεχοσλοβακίας, μεταξύ των υποστηρικτών του Χενλάιν και της τσεχοσλοβακικής κυβέρνησης, οδήγησαν στην παρέμβαση των αγγλογάλλων, οι οποίοι με διάβημα των πρεσβευτών τους καλούσαν τον Τσέχο υπουργό εξωτερικών, να προβεί στο «ανώτατο όριο εκχωρήσεων» προς τους Σουδήτες²¹⁸. Όπως

²¹³ *Ακρόπολις*, ό. π, 30-4-1938 σελ. 1 και 7

²¹⁴ Τούντα-Φεργάδη, ό. π, σ.237

²¹⁵ Κοραντής, ό. π, σελ. 336

²¹⁶ Στο ίδιο

²¹⁷ *Ακρόπολις*, ό. π, 2-5-1938 σ. 5

²¹⁸ *Ακρόπολις*, ό. π, 8-5-1938 . Βλ. επίσης *Καθημερινή*, ό. π 2-5-1938

μεταδίδεται από ξένους ανταποκριτές στο Βερολίνο, ο άγγλος πρεσβευτής προέβη σε διάβημα υπό την μορφή όμως, όπως σχολιάζεται, γνωστοποίησης και μόνον προς την γερμανική κυβέρνηση, της αποστολής του αντίστοιχου διαβήματος στην Πράγα. Άλλωστε κατά τον Κοραντή, οι οδηγίες του Χάλιφαξ προς τον βρετανό πρεσβευτή στη Γερμανία Χέντερσον, ήταν να πληροφορήσει ο τελευταίος τον Χίτλερ, ότι η Βρετανία δεν επιθυμούσε την εμπλοκή της σε εθνικά ζητήματα, αλλά ούτε και αδιαφορούσε για το τσεχοσλοβακικό ζήτημα²¹⁹. Επιπλέον ο Τσάπερλεϊν ενώπιον δημοσιογράφων κατά την διάρκεια γεύματος, διαβεβαίωσε για πολλοστή φορά την στάση μη επέμβασης της χώρας του στην απειλούμενη Τσεχοσλοβακία, εκφράζοντας την πεποίθηση του ότι δεν ήταν δυνατόν το τσεχοσλοβακικό κράτος να συνεχίζει να υφίσταται ως έχει²²⁰.

Με αφορμή διάφορα μικροεπεισόδια κατασκευασμένα και μη και εν μέσω δημοτικών εκλογών στην Τσεχοσλοβακία, διαφάνηκε πιο πιθανή η έκρηξη πολέμου. Η φήμη για κίνηση γερμανικών στρατευμάτων στα τσεχοσλοβακικά σύνορα, προκάλεσε στις 20 Μαΐου την κήρυξη μερικής επιστράτευσης από την Πράγα²²¹. Στο δημοσίευμα της *Καθημερινής* της 24-5-1938, που μεταδίδεται από ξένους ανταποκριτές, αναφέρεται ότι η έκρυθμη κατάσταση στην Τσεχοσλοβακία, κινητοποίησε το ενδιαφέρον του άγγλου πρωθυπουργού και του υπουργού εξωτερικών που συναντήθηκαν με μέλη του υπουργικού συμβουλίου σε έκτακτη κυριακάτικη σύσκεψη²²².

Η επιθυμία της βρετανικής πλευράς για εκτόνωση της κατάστασης, δεικνύεται από τις συνεχείς επαφές του άγγλου πρεσβευτή στο Βερολίνο, Χέντερσον με τους γερμανούς ομόλογούς του. Κατά το δημοσίευμα, σε μία ιστορική για τις διπλωματικές σχέσεις, συνάντηση του Χέντερσον με τον υπουργό εξωτερικών Ρίμπεντροπ, έλαβαν χώρα ισχυροί διαξιφισμοί με σθεναρά αντίσταση και από τις δύο πλευρές. Στις υποδείξεις του άγγλου πρεσβευτή για τήρηση υπομονετικής στάσης, ο Ρίμπεντροπ απάντησε ότι αν συνεχίζονταν οι προκλήσεις των Τσέχων, οι Γερμανοί θα απαντούσαν ενωμένοι «ως εις άνθρωπος»²²³. Ακολούθως ο Χάλιφαξ ενημέρωσε τον γερμανό ομόλογό του, ότι η χώρα του ασκούσε ήδη πίεση προς την κυβέρνηση της Πράγας για επίλυση της διαφοράς. Τόνισε όμως, πως σε ενδεχόμενη γερμανική επίθεση, η γαλλική αντίδραση θα ήταν άμεση και δεδομένη. Αυτό όμως

²¹⁹ Κοραντής, ό. π σ. 337

²²⁰ Στο ίδιο. Βλ επίσης, Τσακαλογιάννης, ό. π, σ.268, όπου αναφέρεται ότι, για τους περισσότερους Βρετανούς η Τσεχοσλοβακία θεωρούνταν «μια ανωμαλία».

²²¹ *Ακρόπολις*, ό. π, 21-5-1938 βλ. επίσης *Καθημερινή*, ό. π 2-5-1938 , επίσης Bell ό. π σ.382

²²² *Καθημερινή* ό. π ,24-5-1938

²²³ Κοραντής, ό. π σ.339

που δεν αποσαφήνισε στην συνέχεια ο άγγλος υπουργός ήταν η στάση της Βρετανίας σε αυτό το ενδεχόμενο²²⁴.

Σε ανάλογη συνάντηση του Χάλιφαξ με τον γερμανό πρεσβευτή στο Λονδίνο ο τελευταίος αποκόμισε και διαβίβασε προς το Βερολίνο, ότι η εμπλοκή της Βρετανίας σε πόλεμο για την Τσεχοσλοβακία δεν ήταν δεδομένη²²⁵. Κατά τον Κοραντή, η εκδήλωση αποφασιστικής στάσης της Βρετανίας την δεδομένη χρονική στιγμή θα απέτρεπε τον Χίτλερ από τις επόμενες ενέργειες του που οδήγησαν στον 'Β παγκόσμιο πόλεμο. Διπλωματικές κινήσεις εκδηλώθηκαν από την Βρετανία και προς την Γαλλία. Σύμφωνα με το ανωτέρω δημοσίευμα, οι πρεσβευτές της Βρετανίας, της Τσεχοσλοβακίας, της Πολωνίας και των ΗΠΑ, συναντήθηκαν με τον γάλλο υπουργό εξωτερικών Μπονέ. Η πεποίθηση που δημιουργήθηκε στην Γαλλία για την σκοπιμότητα της συνάντησης αυτής, σχολιάζει ο αρθρογράφος, ήταν η άσκηση επιρροής από κοινού προς την γαλλική κυβέρνηση για ειρηνική διευθέτηση. Πράγματι η διακοίνωση του Χάλιφαξ προς τον γάλλο ομόλογό του ήταν ότι η Βρετανία δεν θα κινούνταν για την διάσωση της Τσεχοσλοβακίας παρά μόνο σε γερμανική επίθεση εναντίον της Γαλλίας²²⁶. Την δεδομένη χρονική στιγμή, η προσπάθεια της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής στρεφόταν προς όλες τις κατευθύνσεις με άσκηση αυξημένης ή μειωμένης πίεσης ανάλογης με τις αντιδράσεις της πλευράς που απευθυνόταν. Αφού τα περιθώρια πίεσης προς την ισχυρή Γερμανία ήταν περιορισμένα, θα έπρεπε η σύμμαχος και υπόχρεη προς την Τσεχοσλοβακία, Γαλλία να προχωρήσει σε γενναίες υποχωρήσεις.

Τελικά η κρίση του Μαΐου, δεν κλιμακώθηκε. Ο Χίτλερ δεν προχώρησε στο πραξικόπημα που συζητούνταν τόσο έντονα. Πέρα από τις διπλωματικές πιέσεις της αγγλικής και γαλλικής κυβέρνησης, κανείς δεν μπορεί να αγνοήσει ότι σημαντικοί γερμανοί στρατιωτικοί μεταξύ αυτών και ο Γκαίριγκ πίστευαν ότι η στιγμή δεν ήταν κατάλληλη για μια επίθεση που θα μπορούσε να οδηγήσει σε γενικευμένο πόλεμο²²⁷. Στο «θερμό» καλοκαίρι του 1938 που ακολούθησε, η γερμανική προπαγάνδα επιδόθηκε στην παρουσίαση φρικτών περιστατικών κακομεταχείρισης των Σουδητών από την κυβέρνηση της Πράγας, επιτυγχάνοντας να διατηρήσει τους τόνους σε υψηλή ένταση. Ο Χίτλερ, θεωρώντας ότι ο τρόπος χειρισμού της κρίσης του Μαΐου, υπήρξε δείγμα αδυναμίας από πλευράς του, που έδωσε τη λαθεμένη εντύπωση αναποφασιστικότητας στις δυτικές δυνάμεις, όρισε ως ημερομηνία επίθεσης στην

²²⁴ Στο ίδιο σ.339

²²⁵ Στο ίδιο σ.340

²²⁶ Στο ίδιο. Βλ. επίσης Joll, ό. π, σ.499.Βλ. επίσης Kershaw ό. π ,σ.328

²²⁷ Evans, ό. π, σ.668

Τσεχοσλοβακία την 01-10-1938²²⁸. Στις δημόσιες δηλώσεις του ο γερμανός δικτάτορας, υπεραμυνόταν απλώς των συμπατριωτών του Σουδητών.

Η επικείμενη γερμανική στρατιωτική δράση, κινητοποίησε κατά τον μήνα Ιούλιο τους Βρετανούς και τους Γάλλους. Οι πρώτοι απέστειλαν τον λόρδο Ράνσιμαν σε ρόλο διαμεσολαβητή, αλλά στην πραγματικότητα σε μια προσπάθεια επιβολής της βρετανικής θέλησης, στην τσεχική κυβέρνηση και οι Γάλλοι έσπευσαν να διαβεβαιώσουν τους Τσέχους, ότι δεν ήταν διατεθειμένοι να πολεμήσουν για το θέμα της Σουδητίας²²⁹. Στο φύλλο της *Καθημερινής* της 1-9-1938 οι ξένοι ανταποκριτές από το Λονδίνο, ενημερώνουν το αναγνώστικό κοινό ότι ύστερα από την μακρά ασκηθείσα πίεση του Ράνσιμαν προς την κυβέρνηση της Πράγας, αναμένονται θετικά αποτελέσματα, ύστερα από την υποβολή νέων προτάσεων προς τους Σουδήτες²³⁰. Συναφώς αναφέρεται από τους συντάκτες ότι η απάντηση των Σουδητών θα εξαρτούνταν σε μεγάλο βαθμό, από τις εισηγήσεις του Χίτλερ στον Χένλαιν. Αιφνιδιαστικά και ενώ να μηνύματα για τις γερμανικές στρατιωτικές προετοιμασίες λαμβάνονταν όλο και πιο συχνά, στις 5 Σεπτεμβρίου ανακοινώθηκε από τον πρόεδρο της Τσεχοσλοβακίας ότι θα προέβαινε στην αποδοχή των περισσότερων αιτημάτων του Χένλαιν²³¹.

Μια τέτοια αντίδραση όμως χαλούσε τα σχέδια του Χίτλερ. Ένα σκηνοθετημένο επεισόδιο από τους Σουδήτες, οδήγησε σε αναταραχές στο εσωτερικό της χώρας και στην βίαιη καταστολή από τις τσεχικές δυνάμεις. Εν αναμονή του λόγου του Χίτλερ στην Νυρεμβέργη στο πλαίσιο του συνεδρίου του ναζιστικού κόμματος, πληροφορούμαστε στο φύλλο της *Καθημερινής* της 13-9-1938, μέσω του Αθηναϊκού πρακτορείου για τα σχόλια των συντακτών των ξένων πρακτορείων αναφορικά με την στάση της αγγλικής κυβέρνησης²³². Τα σχόλια του κοινοβουλευτικού ανταποκριτή, προερχόμενα από έγκυρους πολιτικούς κύκλους, αναφέρονται στην προσδοκία που εκφράζεται από τον Άγγλο πρωθυπουργό και από τα υπόλοιπα μέλη της κυβέρνησης για την εκτόνωση της κρίσης της Τσεχοσλοβακίας με ειρηνικό τρόπο. Τονίζεται ιδιαίτερα ότι ο Χίτλερ δεν μπορούσε πλέον να αγνοήσει τις ειρηνικές προθέσεις των Βρετανών και Γάλλων, ούτε και τις πρόσφατες υποχωρήσεις της κυβέρνησης της Πράγας υπέρ των Σουδητών.

²²⁸ Kershaw, ό. π, σ.329. Βλ. επίσης Joll, ό. π, σ.500

²²⁹ Bell, ό. π σ.384

²³⁰ *Καθημερινή*, ό. π, 1-9-1938

²³¹ Κοραντής, ό. π, σ.350-351

²³² *Καθημερινή*, ό. π, 13-9-1938

Επίσης, ο αρθρογράφος συνεχίζει, ότι μετά τις δηλώσεις του Τσάπερλεϊν τον περασμένο Μάρτιο, δεν υπήρχε πλέον κανένα περιθώριο παρανόησης από την γερμανική πλευρά για την στάση της Βρετανίας σε ενδεχόμενη επίθεση εναντίον της Τσεχοσλοβακίας. Στην συνέχεια του άρθρου παρατίθεται η δημοσιευμένη στην Αγγλία επιστολή του Άντονυ Ήντεν. Ο απολυμένος από τον Τσάπερλεϊν, πρώην υπουργός, εξαίρει την στάση της αγγλικής κυβέρνησης, η οποία κατ' αυτόν σε αντίθεση με το 1914, είναι τώρα ξεκάθαρη και αντιληπτή. Σε ενδεχόμενη πολεμική σύρραξη η Βρετανία θα συνδράμει την Γαλλία, εφόσον η τελευταία απειληθεί. Κατά τον Ήντεν, η ειρηνική διευθέτηση και η συνδιαλλαγή είναι αναγκαίος όρος επίλυσης της διαφοράς δεδομένης της άμεσης απειλής γενικής σύρραξης. Το άρθρο κλείνει με την αναφορά στον γαλλικό τύπο που στην πλειοψηφία του εκθειάζει την αγγλική στάση απέναντι στην Γαλλία. Από τα παραπάνω συνάγεται ευκόλως το συμπέρασμα ότι οι πολιτικοί κύκλοι στην Αγγλία και στην Γαλλία, καθώς και η διαμορφούμενη κοινή γνώμη στις δύο χώρες ήταν στραμμένοι στην ειρηνική εκτόνωση της κρίσης, επιρρίπτοντας την ευθύνη για το ναυάγιο των προσπαθειών στον καγκελάριο της Γερμανίας.

Τελικώς ο Χίτλερ επέλεξε στις ανακοινώσεις του στις 12-9-1938, μηδενίζοντας τις όποιες προσδοκίες, να απαιτήσει την πλήρη αυτοδιάθεση των Σουδητών, απειλώντας την διεθνή κοινότητα με πόλεμο. Η πεποίθηση του βρετανού πρωθυπουργού την παρούσα χρονική στιγμή, ήταν ότι ο Χίτλερ δεν επιθυμούσε κάτι περισσότερο παρά μόνο την περιοχή της Σουδητίας²³³. Φαίνεται όπως αναφέρει ο Τσακαλογιάννης, ότι δεν υπήρχε στο μυαλό του Τσάπερλεϊν, η αντίσταση στη γερμανική προκλητικότητα με την σύμπραξη της Γαλλίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Άλλωστε η τελευταία είχε ήδη εκδηλώσει τις προθέσεις για την τήρηση της συμμαχίας με την Τσεχοσλοβακία.²³⁴ Ίσως η ανάσχεση του Χίτλερ μέσω στρατιωτικής συμμαχίας αντί της πολιτικής του κατευνασμού να είχε αποδώσει διαφορετικά αποτελέσματα.²³⁵ Όμως, όπως υποστηρίζεται από τον Bell, είναι αμφίβολο αν ο Στάλιν θα πραγματοποιούσε τις υποσχέσεις του, ιδιαίτερα για μια περιοχή που δεν αποτελούσε ζωτικής σημασίας για την χώρα του κα σίγουρα δεν θα κινητοποιούνταν χωρίς τις δυτικές δυνάμεις²³⁶.

Ο Γάλλος πρωθυπουργός μετά τον λόγο του Χίτλερ, έσπευσε να ζητήσει από τον Τσάπερλεϊν να επιχειρήσει άμεσα συνεννόηση με τον Χίτλερ με τις καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις²³⁷. Έχοντας κατά νου ο βρετανός πρωθυπουργός, ότι η λογική θα επέβαλε στον Χίτλερ να

²³³ Kershaw, ό. π, σ.329

²³⁴ Τσακαλογιάννης, ό. π, σ.269,

²³⁵ Kershaw, ό. π, σ.334

²³⁶ Bell, ό. π, σ.382

²³⁷ Κοραντής, ό. π, σ.366

αποφύγει τον πόλεμο για ένα θέμα που είχε ήδη σχεδόν λυθεί μέσω των σοβαρών παραχωρήσεων της Πράγας, στις 15-9-1938 αποφάσισε να ασκήσει την πολιτική του κατευνασμού αυτοπροσώπως²³⁸. Στο φύλλο της *Καθημερινής* της 16-9-1938, στο πρωτοσέλιδο ο αρθρογράφος, τιτλοφορώντας το κείμενό του «Μία ιστορική συνάντησις», αναφέρεται στην επίσκεψη του βρετανού πρωθυπουργού στην Γερμανία²³⁹. Μεταξύ άλλων σχολιάζεται με έκδηλη αισιοδοξία ότι ο Τσαπερλίν έχοντας ενδυθεί τον ρόλο του σταυροφόρου ειρηνοποιού και με την στήριξη της παγκόσμιας κοινής γνώμης, πραγματοποιεί το ταξίδι του για να φέρει σε πέρας την αποστολή της ειρηνικής διευθέτησης της κρίσης στην Τσεχοσλοβακία. Στο ίδιο τόνο, οι ανταποκρίσεις των ξένων ειδησεογραφικών πρακτορείων του Λονδίνου, περιγράφουν την αναχώρηση του Τσάπερλεϊν, συνοδευόμενη από ζητωκραυγές των παρευρισκομένων πολιτών και έκδηλη συγκίνηση των μετεχόντων στην αποστολή.

Φαίνεται, ότι σε εκείνη την χρονική στιγμή η θέληση της κοινής γνώμης για ειρήνη, συγχρονίστηκε με τις πολιτικές στοχεύσεις των ιθυνόντων. Παρόλα αυτά, η δίκαιη διευθέτηση μιας διαφοράς που αφορούσε τις συνθήκες διαβίωσης κάποιων εκατομμυρίων ανθρώπων με την συνακόλουθη απειλή απόσχισης μιας περιοχής από μία χώρα, επιζητούσε λύση έξω από κάθε συγκινησιακή φόρτιση. Στην συνάντηση των δυο αρχηγών κρατών, ο Χίτλερ επέμεινε στην πλήρη αυτοδιάθεση και ένταξη των Σουδητών στο Ράιχ, καθώς και στην πρόθεση υλοποίησης του στόχου αυτού ακόμη και με πόλεμο. Ο Τσάπερλεϊν, έσπευσε να αποδεχτεί τους όρους επιφυλασσόμενος για την συνεννόηση με τους επιτελείς του και την άμεσα ενδιαφερόμενη Γαλλία²⁴⁰. Ακολούθως αφού συμφωνήθηκε η εκ νέου συνάντηση στην Γερμανία, ο βρετανός πρωθυπουργός επέστρεψε στον Λονδίνο.

Στις 18-9-1938, κλήθηκαν στο Λονδίνο ο γάλλος πρωθυπουργός και ο υπουργός εξωτερικών της Γαλλίας για να ενημερωθούν για να διαμειφθέντα στην συνάντηση με τον Χίτλερ. Ο ανώνυμος συντάκτης του πρωτοσέλιδου της *Καθημερινής* της 18-9-1938, αναφέρεται στην συνάντηση, εκφράζοντας την ελπίδα να «προέλθη γενικότερος κατευνασμός [...] με λύση λογική και γενναία»²⁴¹. Η αγγλική πλευρά τοποθετήθηκε θετικά για την απόδοση της Σουδητίας στους Γερμανούς, έχοντας εμπιστοσύνη στις εισηγήσεις του Ράνσιμαν²⁴². Οι Γάλλοι, προσπάθησαν να αντισταθούν στις βρετανικές προτάσεις επικαλούμενοι την δεινή θέση της χώρας τους.

²³⁸ Joll, ό. π, σ.500

²³⁹ *Καθημερινή*, ό. π, σ.1

²⁴⁰ Bell, ό. π, σ.385. Βλ. επίσης Τούντα –Φεργάδη, ό. π, σ.240

²⁴¹ *Καθημερινή*, ό. π 18-9-1938

²⁴² Κοραντής, ό. π σ.372, ο οποίος σημειώνει ότι, η έκθεση Ράνσιμαν επιβεβαίωνε τον νόμιμο των σουδητικών διεκδικήσεων και την απόδοση της περιοχής στην Γερμανία χωρίς δημοψήφισμα ως μέσο αποτροπής της εισβολής του Χίτλερ στην Τσεχοσλοβακία.

Τελικά, οι δύο σύμμαχοι συμφώνησαν με προϋπόθεση την από κοινού εγγύηση των συνόρων της υπόλοιπης Τσεχοσλοβακίας.²⁴³ Σε έγγραφο που αποστάλθηκε στον πρόεδρο της Τσεχοσλοβακίας Μπένες, προτεινόταν η αλλαγή των συνόρων της χώρας του, με την εκχώρηση εδαφών της στα οποία κατοικούσαν κατά πλειοψηφία γερμανόφωνοι πληθυσμοί. Η αποδοχή των όρων θα σήμαινε την αρχή διαμελισμού της χώρας, η απόρριψη θα σήμαινε πόλεμο χωρίς την συνδρομή των Βρετανών και Γάλλων.

Στο φύλλο της *Καθημερινής* της 22-9-1938, περιγράφονται οι αγωνιώδεις διαβουλεύσεις των πολιτικών της Πράγας, οι οποίοι απέφευγαν να δεχτούν τα το αγγλο-γαλλικό σχέδιο. Το «τέταρτο διάβημα» των δυο συμμάχων, στο οποίο ουσιαστικά προειδοποιούσαν την Πράγα ότι η άρνηση αποδοχής των προτάσεων, θα τους απάλλασσε από κάθε ευθύνη²⁴⁴, έκαμψε την αντίσταση των Τσέχων²⁴⁵. Ευθύς ο Τσάπερλεϊν πραγματοποίησε το δεύτερο ταξίδι του στην Γερμανία. Έχοντας επιτύχει τα συμφωνηθέντα, προσδοκούσε μια αίσια έκβαση. Αντί αυτού, ο Χίτλερ απαίτησε την προσάρτηση της Σουδητίας άμεσα μεταξύ της 26^{ης} και 28^{ης} Σεπτεμβρίου²⁴⁶. Στο μεταξύ το φύλλο της 23-9-1938 της εφημερίδας *Μακεδονία* αγγέλλεται από το Λονδίνο ότι τόσο ο συντηρητικός Τσώρτσιλ όσο και ο φιλελεύθερος Σινκλαίρ, καταδίκασαν την βρετανική πολιτική κρίνοντας ότι η ειρήνη και η ασφάλεια δεν εξαγοράζεται με την υποδούλωση ενός λαού. Ακόμη οι ίδιοι πολιτικοί, τόνισαν ότι η συνθηκολόγηση των δυτικών δυνάμεων στην ναζιστική βία για το θέμα της Τσεχοσλοβακίας δεν θα οδηγούσε στην ειρήνη, αλλά αντίθετα στην συνεχή αδυναμία των λοιπών χωρών της κεντρικής Ευρώπης²⁴⁷. Ο Τσάπερλεϊν επέστρεψε στο Λονδίνο απογοητευμένος. Το υπουργικό συμβούλιο και ο Χάλιφαξ, αντέδρασαν στους νέες απαιτήσεις και με την σύμφωνη γνώμη των γάλλων ιθυνόντων απέστειλαν στο Βερολίνο εκπρόσωπο για να διαμηνύσει στον Χίτλερ, ότι η επέμβαση στην Τσεχοσλοβακία θα οδηγούσε σε πόλεμο.

Ο υπέρμαχος του κατευνασμού Χάλιφαξ θεωρούσε ότι ο Χίτλερ ξεπερνούσε τα όρια.²⁴⁸ Κατά τον Bell, τις δραματικές αυτές ώρες, στο μυαλό των Βρετανών και Γάλλων δεν ήταν τόσο στην άμεση απόδοση της Σουδητίας, αλλά τα όρια του γερμανού δικτάτορα. Οι σκέψεις αυτές κατά τον ίδιο, είχαν αρχίσει να οδηγούν σε μια σταδιακή μεταστροφή την εξωτερική πολιτική των

²⁴³ Bell, ό. π, σ.386

²⁴⁴ *Καθημερινή*, ό. π 22-9-1938. Βλ. επίσης Κόραντς ό. π σ.377

²⁴⁵ Κόραντς ό. π, σ.378 ο Μπένες μετά την αποδοχή του σχεδίου δήλωσε κατ' ιδίαν «Επροδόθην ανάνδρως».

²⁴⁶ *Καθημερινή*, ό. π 24-9-1938

²⁴⁷ *Μακεδονία*, ό. π 23-9-1938

²⁴⁸ Kershaw, ό. π, σ.330

δυο χωρών²⁴⁹. Στο φύλλο της 28-9-1938 της *Καθημερινής*, στο πρωτοσέλιδο άρθρο, παρουσιάζεται η ραδιοφωνική ομιλία του βρετανού πρωθυπουργού που είχε λάβει χώρα την προηγούμενη μέρα. Όπως αγγέλλεται μέσω του Αθηναϊκού πρακτορείου, ο Τσάπερλεϊν απευθύνθηκε προς του βρετανούς πολίτες με έκδηλη την συγκίνησή του, από την αναγνώριση των ειρηνιστικών προσπαθειών του. Ο σταθερός τόνος της φωνής του, συνεχίζει το άρθρο, όταν ο βρετανός πρωθυπουργός αναφερόταν στην αντίσταση απέναντι στην απόπειρα κυριαρχίας στην Ευρώπη με την χρήση της βίας, διαβεβαίωσε τους πολίτες για τις προθέσεις του. Στην ίδια σελίδα, ο έλληνας συντάκτης, τιτλοφορεί το άρθρο του «η προσπάθεια ενός ανθρώπου». Με αφορμή τον ραδιοφωνικό λόγο του Τσάπερλεϊν, σχολιάζει ότι το όνομα του βρετανού πρωθυπουργού θα συνδεθεί στην σύγχρονη ιστορία με τις προσπάθειες διάσωσης της ειρήνης. Ο αρθρογράφος καταλήγει λέγοντας «Η ευχή υπέρ της επιτυχίας των προσπαθειών του κ. Τσαπερλάιν είναι ασφαλώς όλων των ανθρώπων»²⁵⁰. Σύμφωνα με τον Bell, ο Τσάπερλεϊν δεν θα θυσίαζε τα πάντα στον βωμό της ειρήνης και πολύ περισσότερο τα βρετανικά συμφέροντα. Η τακτική της ψυχολογικής πίεσης, των απροκάλυπτων απειλών και των παλινδρομήσεων είχαν πεπερασμένη ισχύ²⁵¹. Για τον λόγο αυτό στον ραδιοφωνική του ομιλία, έκανε έκκληση σε εθελοντές για την ενίσχυση της αεροπορικής άμυνας. Στο μεταξύ οι Γάλλοι είχαν διατάξει επιστράτευση και τους ακολούθησαν την επόμενη ημέρα και οι Βρετανοί στην θάλασσα. Τέλος ο βρετανός πρωθυπουργός εν όψει της συμμετοχής του στην διάσκεψη του Μονάχου, δήλωσε ότι προκειμένου να διασώσει την ειρήνη θα ταξίδευε για τρίτη φορά αν χρειαζόταν στην Γερμανία.

Ο Τσάπερλεϊν αναζητώντας κάποια λύση, πρότεινε την συνδιάσκεψη των αρχηγών των εμπλεκόμενων κρατών. Ανάλογη πρωτοβουλία ανέπτυξε και ο Μουσολίνι που ενδύθηκε τον ρόλο του ειρηνοποιού, διασφαλίζοντας την αποτροπή ενός πολέμου που δεν ήταν έτοιμος να συμμετάσχει²⁵². Η συνδιάσκεψη ορίστηκε στις 28 Σεπτεμβρίου στο Μόναχο, χωρίς την παρουσία των αντιπροσώπων της Τσεχοσλοβακίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Η είδηση της συνάντησης καταλαμβάνει το πρωτοσέλιδο της *Καθημερινής* στις 29-9-1938, ενώ στο έκτο φύλλο της αποκαλύπτεται το περιεχόμενο της αλληλογραφίας του με τον Χίτλερ, η οποία οδήγησε στην συμφωνηθείσα συνάντηση²⁵³. Επίλογος της πολιτικής του βρετανού πρωθυπουργού που εγκαινιάστηκε τον Μάιο του 1937 και εισηγούνταν την προσωπική επαφή

²⁴⁹ Bell, ό. π, σ.387

²⁵⁰ *Καθημερινή*, ό. π, 28-9-1938

²⁵¹ Στο ίδιο, σ.391

²⁵² Στο ίδιο, σ.388

²⁵³ *Καθημερινή*, ό. π, 29-9-1938

έναντι της επίσημης διπλωματίας, την λογική αποδοχής και υπαναχώρησης έναντι του συναισθηματικού αυθορμητισμού στάθηκε η συμφωνία του Μονάχου της 30-9-1938. Η Σουδητία θα περνούσε στο Γ' Ράιχ το πρώτο δεκαήμερο του Οκτωβρίου. Η συμφωνία πράγματι απέτρεψε τον πόλεμο το 1938, όμως για μερικούς ιστορικούς του μεσοπολέμου, αποτέλεσε την αφορμή για το ξέσπασμα του²⁵⁴.

Με την συμφωνία του Μονάχου κλείνει ο κύκλος της πολιτικής των δυτικών δυνάμεων που εγκαινιάσθηκε μετά την ανάρρηση του Χίτλερ στην εξουσία. Η επιθετικότητα του γερμανού καγκελάριου που δεν εκδηλώθηκε λόγω της συμφωνίας, επιβεβαιώθηκε με τον χειρότερο τρόπο ακριβώς τους επόμενους μήνες με την ολοκληρωτική κατάκτηση της Τσεχοσλοβακίας. Οι δυτικές δυνάμεις δεν μπορούσαν πια να αμφιβάλλουν για τα κίνητρα και τις επιδιώξεις της Γερμανίας. Η αλλαγή της πολιτικής σε δυναμικότερες λύσεις ήταν πια επιβεβλημένη και αναπόφευκτη.

Όπως διαπιστώνει ο Βρετανός διεθνολόγος Edward Carr « η υπεράσπιση του status quo δεν είναι μια πολιτική που μπορεί να στέφεται μονίμως με επιτυχία », ενώ « η αντίσταση στην επίθεση , όσο απαραίτητη και αν είναι [...] δεν αποτελεί λύση». [...] « Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο μια επιτυχημένη εξωτερική πολιτική πρέπει να ταλαντεύεται ανάμεσα στους δυο φαινομενικά αντίθετους πόλους της δύναμης και του κατευνασμού»²⁵⁵

Ο ελληνικός τύπος, ειδικά μετά την επιβολή της δικτατορίας του Μεταξά, περιορίστηκε σε ουδέτερη στάση απέναντι στα γεγονότα, αναμεταδίδοντας απλά τις ξένες ειδήσεις. Πλησιάζοντας προς το 1938 και εν μέσω εντονότερων διεθνών ζυμώσεων, άρχισε να γίνεται πιο ορατή η σύμπλευση της Ελλάδας προς την πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων και συγκεκριμένα προς την Βρετανία. Η στάση του τύπου θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως αποτέλεσμα του φιλοβρετανικού προσανατολισμού της καθεστωτικής κυβέρνησης και ακόμη ως πρόθεση αποτύπωσης της επιθυμίας της ελληνικής κοινής γνώμης για ειρηνική διευθέτηση της κρίσης, που ταυτιζόταν σε μεγάλο βαθμό με την επιθυμία της διεθνούς κοινής γνώμης του μεσοπολέμου.

²⁵⁴ Στεφανίδης ό. π, σ.160-169. Βλ. επίσης Kershaw ό. π σ.335, Evans ό. π σ.674, Τσακαλογιάννης ό. π σ.271, Joll σ.504, Κολιόπουλος, ό. π, σ.370, Κοραντής, ό. π, σ.434, Κλάψης, ό. π, σ..34, Τούντα- Φεργάδη ό. π σ.245, Burns ό. π σ.921,

²⁵⁵ Carr, ό. π, σ.281

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας έγινε προσπάθεια να εντοπισθούν μέσα από τον ελληνικό τύπο, οι αντιδράσεις των δυτικών δυνάμεων σε μία κούρσα διαχείρισης των απαιτήσεων των κρατών που επιθυμούσαν την ανατροπή των όρων της συνθήκης των Βερσαλλιών. Η τεράστια βιβλιογραφία από έγκριτους ιστορικούς και μελετητές των διεθνών σχέσεων που καταπιάστηκαν από τα μεταπολεμικά χρόνια μέχρι την σύγχρονη εποχή με την ερμηνεία των διπλωματικών κινήσεων και την αποκωδικοποίηση των κινήτρων των πρωταγωνιστών δεν θα επέτρεπε την αναλυτική αποτύπωση όλων των πτυχών του θέματος στα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Αυτή η μελέτη εκπονήθηκε με την πρόθεση και την προσδοκία να κοινοποιήσει στον μελλοντικό της αναγνώστη πληροφορίες προερχόμενες από «ζωντανά» δημοσιεύματα εκείνης της περιόδου σε μια προσπάθεια για την ανάδειξη, μέσα από τα δημοσιεύματα αυτά, των πολιτικών και διπλωματικών διεργασιών που οδήγησαν στον δεύτερο μεγάλο πόλεμο. Με την παράλληλη παράθεση αναλύσεων αντλούμενων από την διεθνή βιβλιογραφία, παρέχεται στον αναγνώστη η ευκαιρία να αντιπαραβάλει τα όσα μεταδίδονταν από τις πρωτεύουσες των ευρωπαϊκών χωρών μέσω των πρακτορείων με όσα διαδραματίζονταν στις αίθουσες συσκέψεων και στα υπουργικά συμβούλια λίγο πριν δουν το φως της δημοσιότητας. Η διαφορούμενη και συχνά αντιφατική πολιτική των δυτικών δυνάμεων που αναπτύχθηκε κατά το εξεταζόμενο διάστημα υπήρξε ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον και πρόσφορο πεδίο μελέτης και άντλησης πληροφοριών κατά την εκπόνηση της παρούσας εργασίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ-ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Ακρόπολις

Έθνος

Εστία

Καθημερινή

Μακεδονία

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βακαλόπουλος. Ε. Απόστολος, *νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη, Βάνιας 2005

Bell P.M.H *Τα αίτια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου στην Ευρώπη*, Αθήνα, Πατάκης, Νοέμβριος 2012 8^η έκδοση

Berstein- Serge- Milza Pierre *Ιστορία της Ευρώπης 3 Διάσπαση και Ανοικοδόμηση της Ευρώπης 1919 έως σήμερα*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997

Burns E. M *Ευρωπαϊκή Ιστορία, Ο Δυτικός Πολιτισμός: Οι Νεότεροι χρόνοι*, επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2006

Carr H Edward *Η εικοσαετής κρίση 1919-1939*, Ποιότητα, Αθήνα 2000

Evans J. Richard, *Η έλευση του Γ' Ράιχ*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2013

Evans J. Richard *Το Γ' Ράιχ στην εξουσία*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα Απρίλιος 2014

Glogg Richard *Συνοπτική ιστορία της Ελλάδος 1770-2000*, κάτοπτρο, Αθήνα Φεβρουάριος 2003

Hobsbawm Eric, *Η Εποχή των άκρων*, Ο Σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991, Θεμέλιο, Αθήνα 1997

Joll James *Η Ευρώπη 1870-1970*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2006

Κλάψης Αντώνης, *Η διολίσθηση στην άβυσσο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου*, διαθέσιμο από <https://www.academia.edu/τελευταία> ανάκτηση 21-1-2022)

Κολιόπουλος Σ. Ιωάννης, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789-1945*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2001

Κολιόπουλος Σ. Ιωάννης, *Η δικτατορία του Μεταξά και ο πόλεμος του 40'*, Παρατηρής, Θεσσαλονίκη 1996

Κοραντής Ι. Αντώνιος , *Διπλωματική Ιστορία της Ευρώπης (1919-1939)*, Ελεύθερη σκέψις Αθήνα ²1996

Κουσκουβέλης Ι Ηλίας *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις* , Ποιότητα, Αθήνα ³2005

Kershaw Ian *Στην κόλαση των δυο πολέμων Ευρώπη 1914-1949*, Αλεξάνδρεια Αθήνα 2015

Lindermann S. Albert *Ιστορία της Νεότερης Ευρώπης από το 1815 μέχρι σήμερα*, Κριτική Αθήνα Σεπτέμβριος 2014

Mazower Mark, *Σκοτεινή Ήπειρος*, Αθήνα , Αλεξάνδρεια 1998

Parker Alastair *Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος*, Θύραθεν, Αθήνα 2005, διαθέσιμο από τον διαδικτυακό τόπο [https://eranistis.net/wordpress\(ανάκτηση](https://eranistis.net/wordpress(ανάκτηση) 25-11-202)

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1981*, Εστία, Αθήνα 2019

Στεφανίδης Ιωάννης *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας*, Η πολιτική των Δυτικών Δυνάμεων, Προσκήνιο, Αθήνα Ιούνιος 1997

Schneidermann Daniel, *Βερολίνο 1933, η στάση του διεθνούς τύπου μπροστά στον Χίτλερ*, Πόλις Αθήνα 2020

Τούντα Φεργάδη Αρετή *Η εξωτερική πολιτική των μεγάλων δυνάμεων στον μεσοπόλεμο*,. Σιδέρης Ι, Αθήνα 2013

Τσακαλογιάννης Πάνος, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία* Τ.Β Εστία, Αθήνα ²2019